

nawero.k.

• JI DESTEYA EDITIONYÊ / 2

• BI MEHMET UZUN HEVPEYIVÎN / 3

Hevpeyivîn: Lal Laleş-Şeyhmus Diken-Mem Mîrxan

• MIROVEK HAT BAJÊR: MEHMET UZUN / 10

Osman Baydemir / Ji Tirkî Werger: Mem Mîrxan

• DI SALA 1973yan DE MEHMET UZUN / 12

İsmail Beşikçi / Ji Tirkî Werger: Mem Mîrxan

• LI GOR MIN MEHMET MUCÎZEYÊ E / 14

Canip Yıldırım / Ji Tirkî Werger: Mem Mîrxan

• MEHMET UZUN / 18

Ahmet Altan / Ji Tirkî Werger: Mem Mîrxan

• DI DEMÊN ZINCÎRKIRÎ DE KARÎNA (QUDRETA) GOTINÊ / 20

Şeyhmus Diken / Ji Tirkî Werger: Behlûl Zelal

• FELEKA ME XAYÎN E / 24

İhsan Cölemîrî

• LIBERXWEDANEK BÊEMSAL / 26

Keya Îzol

• MARATONVANÊ TENYA / 28

Yaqob Tilermenî

• ROMANÛS Û ÇIROKBÊJ MEHMET UZUN / 32

Edîb Polat

• MÎRAT Û CIVAK / 35

Muharrem Erbey / Ji Tirkî Werger: Lal Laleş

• MEHMET UZUN Û NİFŞÊN NÎ / 36

Salihê Kevirbirî

• NIVÎSKARÊ KU TEVLÎ LEHENGÊN KU WÎ AFIRANDINE BÛYE / 38

İrfan Uçar

• GELO BERÊ DIVÊ EM RABIRDÛYA XWE PAQIJ BIKIN? / 39

Amed Gökçen / Ji Tirkî Werger: Mem Mîrxan

• XÎRETKÊŞ Û PALÊ EDEBIYATEKE STEWR: MEHMET UZUN / 41

Omer Dilsoz

• 07.2006 / mamik / serjimêrî / li dor "nameya li ser baskê kevokê"

û şaxê zeytûnê, serhawe / 42

Arjen Arî

• MEHMET UZUN / 46

Berken Bereh

• AX Û NALÎNÊN AMEDÊ / 48

Hamit Geylani

• EWREKÎ REŞ Û TARÎ / 49

Ahmet Tarî

• DER HEQÊ ZIMAN Û VEGOTINA DI ROMANÊN MEHMET UZUN DE / 50

Neemîye Alpay / Ji Tirkî Werger: Sîdar Jîr

• CÎHANA VEGOTINÊ YA MEHMET UZUN / 54

Adnan Binyazar / Ji Tirkî Werger: Dilawer Zeraq

• ZIMANEK, DÎROKA WÊJEYA WÎ ZIMANÎ YE / 57

A.Ömer Türkeş / Ji Tirkî Werger: Zeyneb Yaş

• DER BARÊ ZIMANÊ MEHMET UZUN DE ÇEND TÊBÎNÎ / 61

Zana Farqînî

• MEHMET UZUN LI SER STÎLEKE RÊKÛPÊK RÛNÎŞT / 68

Medenî Ferho

• RONÎ MÎNA EVÎNÊ TARÎ MÎNA MIRINÊ / 73

Fawaz Husên

• RONESANSA LI WELATÊ ME / 74

Ayhan Meretowar

• BÎRA QEDERÊ Û FOTOGRAFÊ HERÎ DAWÎN:

"ZOZAN HADÊ EM BIÇIN ZOZANÊN JIYANÊ" / 76

Mem Mîrxan

• MIHEMET UZUN: NIVÎSKAREK KURD LI BER DERGEHÊN CÎHANÊ / 83

Dilower Mêqerî / Ji Erebi Werger: Sîrwan Hecî Berko

• BÎRA QEDERÊ / 88

Rêzan Tovjîn

• ZIMANEK GELEKÎ (NETEWEEYÊKÎ) DIAFIRÎNE / 91

Yaşar Kemal

• ENCAMNAMEYA KONFERANSA PARASTINA ZIMAN / 92

• LI SER "SÊ ROJ Û SÊ ŞEV, DENG Û BÊJ"Ê ÇEND NOT / 94

Cemil Oguz

Kovara Sênehane

Hejmar 13 / Zivistan 2007

Xwedî û Berpirsiyara Nivîsaran: Rojîn Türkekul

Desteya EDITIONYÊ: Mem Mîrxan / Lal Laleş / Şeyhmus Diken

Redaksiyon û Serrastkirin / Dilawer Zeraq

Desteya Wergerê:

Dilawer Zeraq

Behlûl Zelal

Mem Mîrxan

Lal Laleş

Zenneb Yaş

Sîrwan Hecî Berko

Sîdar Jîr

Grafik û Mizanpaj: Şener Özmen

Şewirmendê Hiqûqê: Av. Muharrem Erbey

Navnîşan: İnönü Cad. Ma-Gül İş Hanı No: 60 Diyarbakır

Çapxane: Gün Matbaacılık-Stenbol

E-Mail: kovaraw@yahoo.com

kovaraw@hotmail.com

WEB: www.kovaraw.com

Nivîsên ku ji bo weşanê ji kovarê re tên şandin, li wxediyê wê nayê vegeandin.

Her nivîskar ji nivîsa xwe berpirsiyar e.

Şertên Abonetiye:

Nava Welat, salek: 20 YTL

Welatên Dereke, salek: 60 EURO

Banqe: Rojîn Türkekul Ziraat bankası Merkez Şubesi Diyarbakır

Nimroya Hesabê: 101 27 71 EURO: 1044279

ji desteya edîtorîyê...

Merheba,

Xwendevanên ezîz, Kovara “W” bi hejmareke nû û taybet bi we re ye. Xwendevanên me, yên ku kovarê ji nêz de nas dikin û dişopînin, dizanin em di hin hejmaran de hin nivîskarên xwe yê kerdar û serkêşê wêjeya Kurdî; ku li ber dilê me û we tevde hêja ne û xwedî nirx in, bi hejmareke taybet a ku hemû rûpelên kovarê ji wan re tê terxankirin pêşkêşî we dikin. Cara yekem me di hejmara 10an de bi edîtorîya hêja Dilawer Zeraq, bi hejmareke taybet rûpelên kovarê, ji wêje û helbesta rêzdar helbestvan û nivîskar “**Ehmed Huseynî**” re terxan kiribû. Kovara Wyê, vê neqlê jî bi hejmareke taybet, rûpelên xwe ji wêje û nivîskariya romannûsê hêja û bi qîmet “**Mehmed Uzun**” re terxan kir.

Di vê hejmara me ya taybet de, gelek nivîsên giranbiha hene û heta ji destê xebatkarên kovara Wyê hat hewl da ku ji hemû aliyan ve berhem û edebiyata Mehmed Uzun bê nîrxandin. Ji ber ku jixwe di gelek kovar û rojnameyan de, ji gelek aliyan ve romannûs hatibû vegotin, lê wekî hûn jî dizanin Kovara W, kovareke wêjeyî, çandî, hunerî û rexneyî ye, ji ber xususiyetên kovarê me hewl da ku em huner û romannûsiya nivîskêr derxin pêş, heta ji me hat me kir ku mirovên xwedî ramanên cihêreng û di kar û barê xwe de biserketî, bi pîralî berhemên wî ramanên wî ji we re bixwînin û binirxînin. Li gorî bawerîya me hejmareke dûrî magazin û ulûman, hejmareke entelektuelî, edebî û ilmî derket holê.

Rûpelên kovara me nivîskaran wiha neqîşand:

Xwendevanên ezîz, wek edîtorên vê hejmara taybet, me bi Mehmed Uzun re hevpeyvînek kir. Birêz Uzun ji rewşa zimên bigirin heta rewşa edebiyata me û cîhanê, ji evîne bigirin heta mirinê, di gelek waran de fikirên cihêreng anî zimên.

Îsmail Beşîkçi di nivîsa xwe ya bi navê “**Di sala 1973yan de Mehmed Uzun**” de, li hember rewşa aloz a wê demê aramiya Mehmed Uzun destnîşan dike. Di heman katê de em bi nivîsa Beşîkçi rewşa salên heftêyî ya welêt fêr dibin.

Osman Baydemir di nivîsa xwe ya bi navê “**Mirovek Hat Bajêr: Mehmed Uzun**” de bandora bajarê Amedê ya li ser nivîskêr dinirxîne û dibêje; vî bajarê qedîm gelek bîranînên xedar derman kiriye.

Rexnegira hêja **Necmiye Alpay** ku ew niha bêtir serê xwe li

ser pirsgrêkên ziman diêşîne, der barê ziman û vegotina Mehmed Uzun de gotareke balkêş ji we xwendevanên me yê hêja re amade kiriye. **A. Ömer Türkeş**, ku ew bêtir li ser teoriya romanê disekine, bi nivîsên xwe yê rexneyî romana Tirkî xurt dike, vê carê li ser berhemên Mehmed Uzun sekinî û destnîşan kir ku “**Zımanek, Dîroka Wêjeya Wî Zımanî ye.**”

Canip Yıldırım di nivîsa xwe de qala Amedê û Mehmed Uzun kir. **Ahmet Altan** qîmet û giranbihayîya Mehmed Uzun nîşan da. **Şeyhmus Diken** bal kişand ser qudreta gotina nivîskêr.

Şairên Kurd **Arjen Arî**, **Berken Bereh**, **Hamit Geylani** û **Ahmet Tarî**, bi lîrîzm û kelecana welêt bûn şîrikê vê hezîrinê.

Fewaz Husên balê dikişîne ser kitêba Mehmed Uzun a bi navê **Ronî Mîna Evîne Tarî Mîna Mirinê** û wiha vedibêje “*Ronî Mîna Evîne Tarî Mîna Mirinê destaneke e, destana kesên ku bi darê zorê bûne dijminên hev.*”

Îhsan Colemêrgî dibêje, **Feleka Me Xayîn e** û ji zozanên Berçelanê bang li Mehmed Uzun dike. **Omer Dilsoz** di nivîsa xwe de balê dikişîne ser ked û tehba Mehmed Uzun a ji bo edebî-yateke netewî û bi kurtasî dibêje “*Mehmed Uzun neçîrvanekî jîr û zîrek e dengan e.*”

Medenî Ferho dibêje “*Mehmed Uzun li ser stîleke bi rêk û pêk rûnişt.*”

Adnan Binyazar gava behsa “**Vegotina Dinyaya Mehmed Uzun**” dike dibêje, mirov wî hem ji bo Tirkî, hem jî ji bo Kurdî nivîskarekî nûjen e li hemû dinyayê belavbûyî bihesibîne.

Zana Farqînî kite bi kite li ser zimanê Mehmed Uzun disekine û tîkiliya nûserekî Kurd bi zımanî wî re dinirxîne. **Dilawer Meqerî** Mehmed Uzun wek nivîskarekî li dergehê cîhanê bi nav dike.

Yaqob Tilermenî balê dikişîne ser keda Mehmed Uzun û dibêje, em wî wek maratonvanekî tenya nehêlin.

Mem Mîrxan piştî şîrovekirina “**Bîra Qederê**” fotografekî din li “**Bîra Qederê**” zêde dike. Ew Fotograf, fotografê Mehmed Uzun û jina wî Zozanê ye.

Keya Îzol balê dikişîne ser berxwedana mehmed Uzun û biserketina wî. **Muharrem Erbey**, civak û mîrateya wê û di afîrandina wê mîrateyê de rola ronakbîrên civakê dinirxîne. **Salihê Kevirbîrî** “*Nîfşên Nû û Mehmed Uzun*” nîqaş dike. **Îrfan Uçar**, dibêje ku ew tev li lehengê afirandibû bûye. **Amed Gökçen**, dibêje divê berê em rabirdûya xwe paqij bikin. **Ayhan Meretowar**, ronesansa li welatê me, **Rêzan Tovjîn**, berhema “**Bîra Qederê**” dinirxînin.

Xwendevanên ezîz Kovara Wyê hewl da ku dûrî populîzmê û magazinê, objektîf; bêtir ji hêla toreyî ve nivîskarê bi rûmet Mehmed Uzun nîqaş bike û binirxîne. Em hêvîdar in ku kêfa we ji vê hejmara taybet re bê.

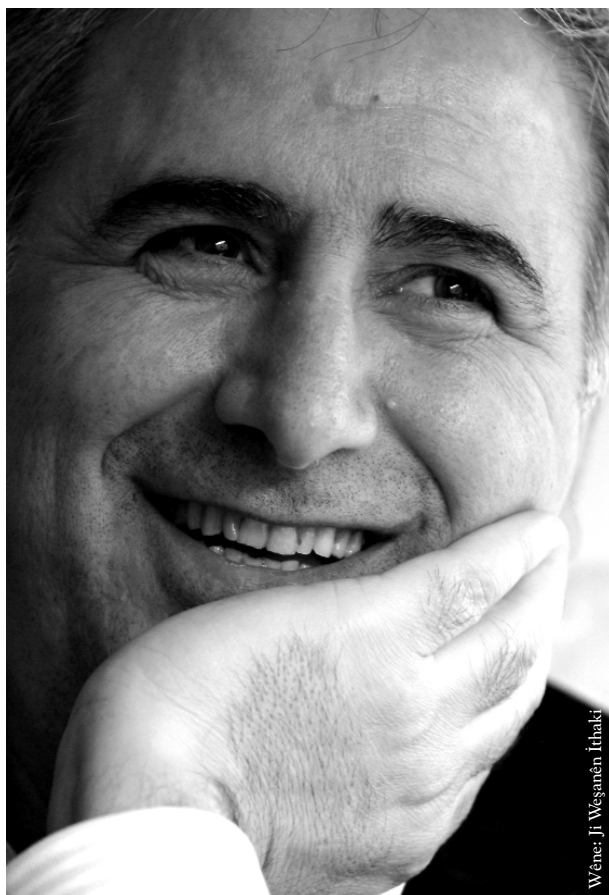
Heta hejmareke din bimînin di xêr û xweşiyê de...

BI MEHMED UZUN RE HEVPEYIVÎN

Hevpeyivîn: Lal Laleş, Şeyhmus Diken, Mem Mîrxan

Lal Laleş: Berê her tiştî ez dixwazim bêjim derbasî be. Hûn li xerîbiyê li welatê dûr, li sirgûnê nexweş ketin, we êş û azar kişand û rojekê we biryar da ku vegerin welatê bav û kalan, hûn vegeriyan Amedê. Gelo sebeba vê biryardayînê çi bû. Û gelê me niha tenduristiya we, siheta we meraq dike. Hûn dixwazin ji gelê Kurd re çi bibêjin, ji gelê Amedê re çi bibêjin. Bi wê ve girêdayî, têkiliya nivîskarekî gewre û bajarekî qedîm çi ye?

Mehmed Uzun: Niha Diyarbekir di heyata min de jî di nivîskariya min de jî cihekî gelek giring werdigire. Wekî hûn jî dizanin nivîskariya min li welatê xerîbiyê dest pê kir û ez bûm nivîskarê romana Kurdî. Û li welatê xerîbiyê nivîskarî zaf zaf zehmet bû. Zehmet e, gelek zehmet e. Di wê heyama avakirina nivîskariya min de; Diyarbekir her tim bi min re bû. Jixwe di romana min a **“Tu”** de Diyarbekir bi firehî heye. Mirov dikare bêje ku ew roman romana Diyarbekirê ye. Diyarbekir, hingê ji bo min bû hêz û qewet, da ku ez karibim li hem-ber zehmetî û dijiwariyên welatê xerîbiyê rawestim û li milê din jî karibim nivîskariya xwe ava bikim. Baweriya min gelek bi Amedê û hemû herêmên Kurdistanê heye. Bi Mezopotamyaya jorîn heye. Hêz û qewet e. Ez wisan difikirim. Rewşa min a tenduristiyê li Ewrûpayê gelek xirab bû. Dixtoran vekirî ji min re digotin emrê te hefteyek, du hefte maye. Yanê divê tu xwe hazir bikî ji bo roja dawîn. Îcar hingê min biryar da, heta ez bi Zozanê û bi gelek heval û hogiran re peyivîm, me biryar da me got: *“hingê em vedigerin welatê xwe.”* Heger mirin be bila li welatê me be, ku şîfa be jî cihê min ê şîfayê Diyarbekir e. Diyarbekir çawan ji nivîskariya min re bû hêz û qewet, mimkun e ji bo

Wêne: Ji Weşanên Itihakî

siheta min jî bibe hêz û qewet. Li ser wê yekê em hatin vê derê û îro em dibînin ku biryara me gelek di cih de bû. Yanê hem di warê moral de di cih de bû. Yanê gelê kurd bi her kesê xwe bi her awayî rabû ser piyan û piştgiştî li min kir. Piştgiştîyeke gelek bi coş, bi heyecan, bi qewet nîşanî min dan. Ew ji bo min bû hêza jiyanê, a moralê. Di vê nexweşiyê de moral gelek giring e. Gelê me jî tu tiştêk teksîr nekir. Ez behsa çend kesan nakim bi milyonan insan ji her deveran, ji her kategoriyên civatê, ev bû hêz gelek mezin ji bo min da ku ez karibim li hember nexweşiyê şer bikim û li vê derê bi wasita we ez dixwazim ji gelê xwe yê ezîz re spasdariya xwe pêşkeş bikim. Ew alîkarî, ew piştgiştî, ew destek nebûna, ne mimkun bû ku ez bi ser ketama. Ez gelek spasdare wan im û ez ji bo ku spasdariya xwe di piratîkê de jî nîşan bidim hin tiştan difikirim.

Bajar di edebiyata modern de cihekî navendi digire. Edebiyata modern, nemaze romana modern, li ser bajarvaniyê ava bûye. Yanê tarîxa bajarvaniyê û romana modern yek e. Ji bajêr derketiye. Ji bo wê jî bajar, saloxdana bajaran, tasvîra ba-

jaran, di edebiyatê de cihekî gelek girîng digire. Hemû nivîskarên dinê yên navdar di navbera xwe û bajarê xwe de pêwendiyek ava kirine. Niha bajarê me jî hene. Bajarê me bajarên tarîxî ne. Mirov dikare bêje ku bajarên me di dinê de bajarên herî balkêş in. Ji ber ku bajarên me di eynî wextê de kaniya medeniyet û şaristaniyê ne. Kaniya însaniyê ne. Lê di edebiyata me de mixabin me hîn bajarê xwe nekirine nemir. Me bi xurtî salox nedane. Me tarîxa wan tasvîr nekirîye. Me ew nekirine hêz qeweteke dikare jîndar be. Bikaribe hêz û qeweta xwe veguhezîne nivîskarên dinyayê. Di dinê de nivîsarên wiha gelek in. Minak **James Joyce** (Jeymîs Joys), ji bo Joyce Dublîn di nivîskariya wî de cihekî gelek girîng e. **Thomas Man**, **Victor Hugo** heye. Gelek nivîskarên din hene ku bajarên xwe û nivîskariya xwe bi hev re kirine yek. Bajarîbûn mîna hêzekê li nivîskariya xwe zêde kirine û edebiyata xwe pê dewlemend kirine û di heman katê de ew bajar jî bi nivîskariya wan dewlemend bûye. Îcar ji bo min jî Diyarbekir bajarekî wiha ye. Min jî her li ser Diyarbekir nivîsand, ji romana xwe ya yekemîn heta îro min her tim nivîsand. Hem di romanên min de, hem jî di ceribandîna min de Diyarbekir heye. Di romana min a dawîn **Hawara Dicleyê** de dîsa Di-

yarbekir heye. Diyarbekira salên 1840î. Min ew Diyarbekir nivîsandiye. Divê em di edebiyata xwe de bajar û bajarvaniyê derxînin pêş. Wan wisan tasvîr bikin ku însanên me ji bajarên xwe hez bikin. Bi wan tasvîr û saloxdanan tarîxa bajaran bizanibin û bizanibin li ser kîjan axê dijîn. Mirov bi vî avayî bikaribe hafizeyeke netewî ava bike. Tiştê ku ji me hatiye dizîn, ji me hatiye girtin.

Mem Mîrxan: Kekê Mehmed, tam di vê derê de şolîbûnek heye. Wek rexnegirekî hemû nivîskaran dixwînim. Di bajar û taswîrkirina wan de zelaliyek tune ye. Di nava romanên nivîskarên kurd de ev tişt hene: Roman cihê ku lê derbas dibe, lehengê ku li wan kolan û kuçeyan digere ne diyar e. Behsa bajarekî tê kirin, lê em nizanin kîjan bajar e. Bajar ne diyar e, mirov ne diyar e û ew heyama ku tê de dijî ne diyar e. Li vir xwendevan û nivîskar nagihîjin hev. Xwendevan dixwaze ji cihekî hez bike lê nizane ev cih ku der e. Ji kolanê hez dike ji leheng hez dike, lê nizane çi kes e çi kûs e. Hûn dixwazin di vê mijarê de çi bêjin.

Mehmed Uzun: Niha saloxdana edebiyatê ne mîna nivîsandina tarîxê ye. Ne xebateke sosyolojîk e jî, di edebiyatê de xewn û xeyal esas in. Ji bo ku

tu bikaribî zimanekî edebî ava bikî divê tu xewn û xeyalan jî binivîsînî. Li ser qeweta afirandina zîhnî, ji bo wê mirov nikare ji nivîskarê edebiyatê bixwaze ku saloxdana wî ji sedî sed rast bin. Ew dikare li gor xwe xeyalan jî çêbike, xewnan jî çêbike. Bi baweriya min û nemaze jî ji bo me, em bajarên xwe bi navê wan, bi tarîxa wan, bi kuçe û sikakên wan, bi derbasbûyîna jiyana civakî divê em nîşan bidin. Divê em bikaribin xewn û xeyalên xwe bi bajarê xwe re bikin yek. Em bi xewn û xeyalan bihonin, lê divê tarîxek wê jî hebe.

Mem Mîrxan: Ji bo Cezayîrê Cazablanca çi ye, Pera Palas ji bo Stenbolê çi ye, ji bo me Kurdan jî divê Amed wiha be.

Mehmed Uzun: Belê divê wisan be.

Şeyhmus Diken: Kek Mehmed, bi qasî ku ez dizanim tu berî nexweşiya xwe li ser du romanên girîng dişixuliyî. Lê piştî vê berxwedena li hember nexweşiyê em dizanin ku wekî deynekî dilsoziya gel tu li ser romaneke sêyemin jî dişixulî. A yekemîn piştî Komara Kurdan Mehabadê

hilweşiya û şûnde di pêşengiya **Mustafa Berzanî** de meşa pêşmergeyan a ji sînoren dewleta derbas dike û kozik bi kozik şer dike û xwe digihîne Sovyetistanê, bi gotineke din “meşa dirêj” a navdar ku we senger û cihê wê jî dîtibûn, ev yek, a duduyan piştî Şerê Cîhanê yê Duyemîn jiyana Feylesofekî elman a li Stenbolê “Heviya Aurbaxê”, a sêyemîn jî deynê dilsoziya gel ku di vê nexweşiyê de hûn bi tenê nehiştine. **“Xewna Melayê Batê”** hûn dikarin naveroka van romanên bi me û bi xwendevanên **Kovara W** re par ve bikin. A din jî hûn dikarin mizginiya vê yekê bidin ka hûn ê pêşî kîjan romanê binivîsin. Li gor we wê heta çi wext em ê bikaribin wan bixwînin. Ev pirseke dijwar e, lê xwendevanên te jî li benda bersîva van pirsan in.

Mehmed Uzun: Belê ev her sê proje jî hene. Projeya dawîn **“Xewna Melayê Bateyî”** ji nexweşiya min hat pê. Ez wê wekî yadîgarekê ji bo xelkê xwe, ji bo gelê xwe, ji bo welatê xwe difikirim. Ji bo wê piştîgiriya xwe gelê min ji bo min li her derê nîşan da, divê bêbersîv nemîne. Divê ez nivîskarê romana Kurdî, bersîva wê bi berhemeke hêja bidim.

Ji ber wê divê ez romanekê li ser xweşî û spehiya zimanê Kurdî, xweşî û spehiya edebiyata klasîk a Kurdî, xweşî û spehiya Welatê Kurdistan romanekê binivîsim. Ji bo wê jî ez **Melayê Bateyî** fikirîm.

Melayê Bateyî yek ji nivîskar û şairê me yê herî kevn e. Bi zimanê xwe yê xweşik, bi zimanê xwe yê xweşik ê Welatê Hekarê, hem Mewlûd nivîsandîye, hem jî helbestên gelek xweş nivîsandîne. Ji ber ku rêberê zimanê Kurdî ye. Ez jî dixwazim vî rêberî bikim lehengê romana xwe ku ez ê pêşkeşî gelê xwe bikim. Û ez bawer im destpêkê ez ê vê romanê binivîsim. Ên din projeyên profesyonel in. Lê ev ji bo min projeyeke hîsî ye. Deynekî min ê wefayê ye ji bo milletê min, ji bo welatê min. Ez bawer im destpêkê ez ê vê binivîsim. Kîngê dê xelas be ez nizanîm. Piştî wê hêviya Aurbax heye. Ez ê wê jî bi Kurdî binivîsim. Li ser wê xebata min heye, gelek sal in ez li ser vê romanê dişixulim. Hîn jî divê ez bi çend kesan re bipeyivim. Piştî wê jî ez ê rûnim û binivîsim. Yanê ku ez nexweş neketama min ê dest bi nivîsandîne bikira. Her tiştê wê temam bûbû. Ji aliyê teşe, ji aliyê teknîk, ji aliyê şêwe û raxistina romanê zelal bûbû. Gelek notên min jî hebûn û min gelek pirtûk jî tev dan. Ez ê piştî romana **Melayê Bateyî**, dest bi vê romanê bikim. A din wekî **Hawara Dicleyê** projeyeke dirêj e, fireh e, mezin e. Û ne tenê Meşa mezin a **Mele Mustafa** wan, her wiha tarîxa Kurdên Îranê û Iraqê, ev heta îro jî tê. Bi vî awayî ez dixwazim tarîxa Kurdistanê Iraqê û Îranê jî li nivîskariya xwe zêde bikim. Ev kêmaniyek bû ji bo min. Di nivîskariya min de kêmaniyek e, ez dixwazim wê nîşan bidim. Heta rûxandî û hilweşandîna Sedam jî romaneke wisan e. Ev projeyeke dirêjtir e. Lê ez ê hêdî hêdî li ser wê jî bisekinim.

Lal Laleş: Pirseke min a din jî ji te heye. Piştî salên nodî gelek nivîskarên ciwan bi xwendîna berhemên te dest avêtin pênûsê û bi Kurdî nivîsandin. Di wê demê de, di wê dema asîmîlasyon û tadeyiyê de, ku zilm û zor li ser zimanê Kurdî bû, hûn jî nivîskarê Kurd re bûn moral. Te dikir ku gelek kes bi vî zimanî binivîsîn û xwe îfade bikin. Ez bawer im daxwazeke te ya mezin ew bû ku edebiyateke Kurdî ya xurt çêbibe. Dema mirov li berhemên te, li tiştên ku te ji bo vî zimanî kirine dinihêre, wek antolojî, wek roman, berhemên teoriyê ku te li ser edebiyata Kurdî nivîsandîne. Jixwe ev nîşan dîkin.

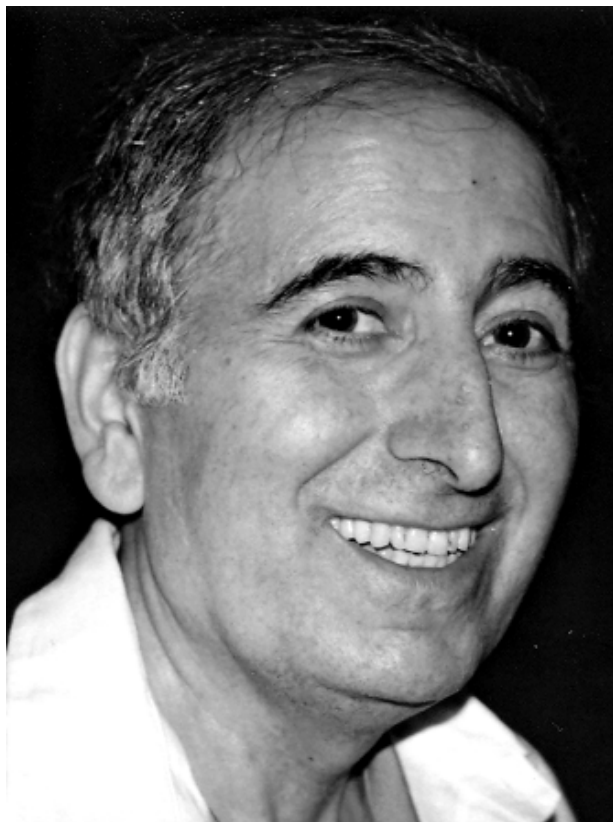
Ez niha dixwazim bizanibim, îro, piştî salên 2000î, ji bo rewşa edebiyata Kurdî tu çi difikirî? Û tu dixwazî ji bo romannivîs, şair û wan kesên ku ji bo vî zimanî dilebitin çi bibêjî? Tu yê çi bi wan re parve bikî?

Mehmed Uzun: Niha rewş ji berê gelek çêtir e. Em divê vê bibînin. Ez bi xwe vê dibînim. Rewşa nivîskaran ji berê, ji bîst salan berê gelek çêtir e. Hejmara nivîskaran bêhtir bûye. Hejmara kesên ku rahiştine pênûsê û bi Kurdî dinivîsîn, ne nivîskarên edebî bin jî bi Kurdî dinivîsîn gelek zêde bûne. Îro wek **Azadiya Welat** rojnameyên rojane diweşin. Kovar derdikevin. Hevalên mîna we êdî xwe dane qebûlîkirin. Bi xebatên xwe, bi berhemên xwe. Bi kitêbên xwe, xwe dane qebûlîkirin û her di nava xebatê de ne. Hejmara we jî roj bi roj zêde dibe. Ev bêguman min gelek kêfxweş dike. Lê ji bo ku em bikaribin edebiyateke dewlemend ava bikin ev gav têr nakin. Ev pêşketina ku ez behs dikim têr nake. Jê re hîn gelek tiştên din lazim e. Ji bo wê jî divê ew di warê

zimanê Kurdî de em seferberiyekê îlan bikin. Bi alîkariya tevgerên siyasî, bi alîkariya komele û rêxistinên siyasî, civakî, çandî û bi alîkariya şaredaran, çi imkanên me hene divê em ji bo seferberiya Kurdî bi kar bînin. Da ku bazareke edebiyata Kurdî çêbe. Bazara kitêbên Kurdî çêbe. Da ku rexnegirên Kurdî çêbin. Da ku hejmara rojname û kovarên Kurdî zêdetir bin. Da ku nivîskarên Kurd karibin di warê aborî de, di warê civakî de hêsantir nivîskariya xwe bidomînin. Ev girîng in. Ji bo vê jî ez hin tiştan difikirim. Bi serokê şaredariyan re, bi partiyên siyasî re, bi gelek cihên din re ez ê bipeyivim. Ji bo ku em karibin hin imkanan ji bo nîfşên nû ava bikin. Nivîskarekî Kurd divê bikaribe beyî zehmetî alozî û dijiwariyên aborî li romana xwe, li helbesta xwe, li berhema xwe bifikire. Bikaribe konsantreyî wê be. Ev wezîfeyek e ji bo min. Gelek hevalên me di herin rojê deh saet, dozedeh saet dişixulin piştî wê jî nivê şevê rûdinin û dixwazin edebiyatekê ava bikin. Ji ber ku hîn bazara Kurdî çênebûye di vê rewşê de ne. Nivîskarê Kurd nikare bi nivîskariya xwe heyata xwe bidomîne. Gelekê wan jî birçî ne. Di vê rewşa giran de bi fedakarî xebata xwe didomînin. Divê em çareyekê ji van tiştan re

bibînin û rica min, tika min ji nîfşên nû yên nivîskarên Kurd ew e ku mêjiyê wan divê vekirî be. Bêguman em ê bi Kurdî binivîsînin, welatê xwe binivîsînin, gelê xwe binivîsînin, lê divê mantelîteya nivîsandina me, haletî ruhiya nivîsandina me navnetewî be. Enternasyonal be. Gava mêjî, hiş modern nebe û gava bi edebiyata dinê re pêyvendiyeke me tunebe, hingê ne mimkune mirov berhemên heja ji bo gelê xwe jî binivîsîne. A yekê ev e. A duduyan jî: rewşa zimanê Kurdî ne mîna zimanê din e. Zimanê Kurdî zimanekî qedexeyê. Îro yek ji wezîfeyên me yê herî girîng ev e ku divê em bikaribin xwendevanên Kurdî jî çêbikin. Gelek însanên me nikarin bi Kurdî bixwînin û binivîsînin. Ji bo wê jî gava nivîskarê Kurd, helbesvanên Kurd dinivîsînin ji bîr nekin ku xwendevanên wan xwendevanên destpêkê ne û zehmetiyên wan ên xwendinê hene. Ji ber wê jî çî qas dikarin rewantir, dewlementir û zelaltir binivîsînin ew çend hem dê xwendevanên wan pêş bikevin û berhemên wan belav bibin û ew çend xwedavanên me jî lê zêde bibin. A sisêyan jî bêguman nivîskarî bi heyateke nivîskariyê ve girêdayî ye. Mirov jê bi dûr bikeve û carinan binivîsîne nabe. Yek ji kêmaniyên nîfşê berê ew bû. Jê gelek

wan hevalên min dostê min bûn. Ji **Cegerxwîn** bigire heta **Mam Hejar**, lê wan çi dikiri, çi kar dikir? Wan dixwest bîst karan bi hev re bikin. Siyaset dikirin, rêxistinên wan hebûn, di komeleyên civakî de dişixulîn. Gelek tiştên din jî dikirin. Di ber re jî nivîskarî dikirin. Helbest dinivîsandin. Ji bist salan carekê pirtûkek dinivîsandin. Miraseke xurt û dewlemend mixabin çênebû. Ji bo mîraseke xurt a dewlemend çêbibe; divê berdewamî hebe. Ji bo wê jî hevalên ciwan divê netirsîn. Kitêbek wan mimkun e nebaş be, kitêba duduyan jî divê nebaş be. Lê divê binivîsîn. Mirov ancax dikare bi nivîsandinê bi pêş bikeve. Bi zêdekirina berheman mirov dikare berdewamiyekê ava bike. Mirov dikare kamil bibe. Daxwaz û tika min ji nivîskarên ciwan ev e.

Mem Mîrxan: Kek Mehmed, di nivîsandina romana Kurdî de ez rastî çar şeweyên nivîsandinê tîm. Jê yek nivîskar wek dê û bavê xwe dinivîsîne. Ancax tu dêya wî, an bavê nas bikî tu dikarî ji berhema wî fêhm bikî. A duduyan; nivîskar bi kurmanciya gundê xwe, an herêma xwe dinivîsîne. A sisêyan, nivîskar li ser navê modernîzmê; peyvên ku ji deran tomar kiriye, an wî çêkiriye dide hev û wan di roman û nivîsan de bi kar tîne. Şeweya

çaran ez dikarim bêjim şeweya we ye. Xwendevan çawan fêhm dike, dê çawan tê bigihîje, beyî ku xwe biêşîne, beyî ku li peyvyan bigere, bi wê şewazê dinivîsîne. Û ev şewaz jî aliyê gelek zimanzan û nivîskarên kurd ve tê rexnekirin. Minak dibêjin: “di nivîsên wî de gelek peyvên Tirkî, Erebi û Farisî hene. Ev şewaz tê rexnekirin. Hûn van çar şewazan çawan şirove dikin. Ez bi xwe jî di nivîsandinê de ber bî we tîm. Ji ber ku kesek jî nivîsê fêhm nake, xwendevan her ku diçe kêmkê dibin. Li gor we divê roman bi zimanekî çawan bê nivîsandin

Mehmed Uzun: Divê berê her tiştî di nivîsandinê de em zimanekî standart ava bikin. Zimanekî yekgirtî ku her kes bikaribe jê fêhm bike. Ji ber wê jî divê mirov hêdî hêdî ji devoka bav û diya xwe gund û bajarê xwe, tax û herêma xwe bi dûr bikeve. Divê bikaribe bi zimanekî wisan binivîsîne ku her kes jê fêhm bike. Hem herêmen welêt, hem jî însan jê fêhm bikin. Di destpêkê de ev bêguman zehmet e. Bi zimanê Kurdî perwerde tune, xwendin û nivîsandin tune, tu bi kurdiya ku tu dizanî dest pê dikî. Ev normal e. Lê divê hedef ew be ku em xwe bigihînin zimanekî standart. Zimanê yekgirtî yê ku ji Çiyayê Kurmênc, heta Mehabadê, ji Serhedê heta bi Hewlêrê, Dihokê mirov karibe jê fêhm bike. Ez bala xwe gelek didim ser vê yekê. Ev di nivîskariya min de gelek girîng e. A duduyan: Ez bi tu awayî gotinan çênakim. Min qet çênakirine. Min bi hezaran rûpel bi Kurdî nivîsandine, lê min gotinek bi xwe, bi serê xwe çênakirîye. Min tiştek li rastnivîsîna Kurdî zêde nekiriye. Bêguman dîtînen min jî hene, rexneyên min jî hene. Car çaran ez jî dixwazim hîn tiştan bikim. Feqet ez bi qaydeyên ku hene bi wan dinivîsînim. Dewsa ku gotinan li ziman zêde bikim, di şûna ku problemên nû derbixim ji bo ziman û xwendevanên Kurdî, ji bo Edebiyata Kurdî, zimanê ku heye ez pê dinivîsînim. Gelek heval ji ber xwe de gotinan ava dikin, çêdikin û bi wan peyvyan dinivîsînin, beyî wan jî kes jê fêhm nake. Mirov divê tiştên wiha neke. Edebiyat tiştêkî ne wiha ye. A sisêyan jî niha di navbera zimanê edebiyatê de, alîmên edebiyatê û nivîskaran de heye. Ez ne alîmê ziman im. Min ilmê ziman lînguîstîk jî xwendîye. Lê belê ez xwe alîmekî ziman nabînim. Ez nivîskarê edebiyatê me. Di nivîsandina edebiyatê de mirov nikare wek alîmekî edebiyatê binivîsîne. Mirov nikare gotinan li hev

bîne û bêje xwerû Kurdî ye, ji bo wê ez ê vê peyvê bi kar bînim. Ew çax mirov nikare zimanekî rewan ava bike. Di edebiyatê de zimanekî rewan, zimanekî zelal, zimanekî rê bide ku tu karibî vebêjî, tasvîr bikî, lehengê xwe bikaribî bidî jiyandin e, ev esas e. Ez van tiştan bi zanîn dikim. Di gelek cihan de qehremanên min nabêje dîrok dibêje tarîx, nabêje Amed dibêje Diyarbekir, nabêje jiyan dibêje heyat. Hemû ji bo em bikaribin zimanekî rewan û herikbar û edebî ava bikin e. Ku em li gorî qaydeyên gramatikê herin û mîna alimekî ziman binivîsînin, hingê ne mimkun e ku em tekstên edebî ava bikin. Şîr jî wiha ye, di şîrê de tiştê herî muhîm rîtm e, aheng e, uslûb e. Gelek gotinên Kurdî hene, xwerû Kurdî ne feqet li rîtmê şîrê nayên vê gavê tu dikarî ji soranî bigirî, ji zazakî, ji Erebî dikarî bigirî, ji Farisî dikarî bigirî, tu dikarî ji zimanê biyanî bigirî, yanê niha gelek, gelek peyvên enternasyonal hene. Ne hewce ye ku mirov di dewsa wan de gotinên Kurdî peyda bike û bi kar bîne. Jixwe ew hene, her kes jê fêhm dibe û hatine qebûlkirin û jixwe bêhtir li tekstê tên, li nivîsandinê tên. Ne hewce ye tu bêsebeb ziman giran bikî, wisan giran bikî ku xwendevan nikaribe jê fêhm bike. Gelek girîng e ku nivîskar û helbestvanên kurd divê tekstên xwe de hezkirin, coş, lezet û heyecana ziman jî bide. Divê em bikaribin wê lezetê, wê coşê, wê hezkirinê hîs bikin û lê vebin. Divê em ji bîr nekin îro li Tirkîyê ji sedî nod û nehên Kurdan ditirsin bi Kurdî bixwînin, ji ber ku kurdiya wan têr nake. Gava dixwîne jê fêhm nake. Di vê rewşê de divê em rê bidin ku ew xwendevanê ku ditirse, tîrsa xwe birevîne û lê vebe. Ji zimanê xwe hez bike. Bi zimanê xwe bawer bike.

Şeyhmus Diken: Berî ku em biqedînin hûn ji bo agirbestê dixwazin çi bêjin?

Mehmed Uzun: Ez agirbestê gelek girîng dibînim. Piştgiriya agirbestê dikim. Ez hêvîdar im ku careke din çek neyên hildan û şidet neyê herêma me. Lê di heman wextê de divê Gelê Kurd tekoşîna xwe bidomînin. Bi her awayî ji bo mafên xwe bi rêyên demokratîk, bi rêyên civakî, bi hemû şeweyî, lê bêçek, ji ber ku divê di heremê de çek nebe şeweya çareserkirina pîrsgirêka Kurdî. Rêyên din jî hene. Dubare dibêjim ez piştgiriya li agirbestê dikim. Divê em alîkariyê bikin ku agirbest berde-wam bike û Kurd jî hêdî hêdî bikaribin bigihîjin heqê xwe.

Mem Mîrxan: Dema min pirtûkên we xwend min dît ku hûn gelek tiştan şirove dikin. Wek sirgûn, wek jiyan, wek mirin, wek hezkirin, wek evîn, wek hesreta welêt. Ku ez yeko yeko ji we bipirsim: (Hûn dikarin bi hevokekê jî bersîvê bidin)

Mem Mîrxan: Evîn...

Mehmed Uzun: Evîn kaniya heyatê ye.

Mem Mîrxan: Jiyan...

Mehmed Uzun: Jiyan qedera mirov e.

Mem Mîrxan: Mirin, we mirin gelek şirove kiriye, bi vê ve girêdayî: gelo hûn ji mirinê ditirsin? Mirin çi ye ji bo we?

Mehmed Uzun: Na ez ji mirinê natirsim. Mirin dawiya qederê ye û tê serê her kesî, hîç kesek nikare xwe jê xelas bike. Lê ji bo kesê ku mirin li pêşiyê ye tiştê herî girîng. Divê mirov karibe tişteki nemir li pêy xwe bihêle.

Mem Mîrxan: Diyarbekir:

Mehmed Uzun: Diyarbekir, kanî û enerjîya nivîskariya min e û şîfa nexweşîya min e.

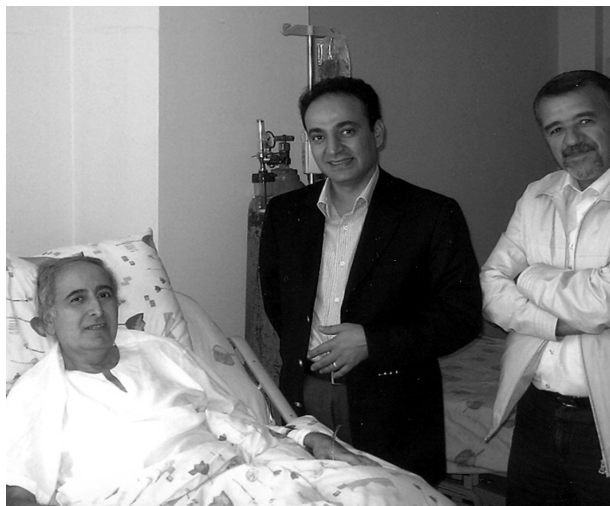
Em li ser navê Kovara W spas dikin. Saxî û silametiye ji we re dixwazin.

MIROVEK HAT BAJÊR: MEHMED UZUN

Osman Baydemir /

Ji Tirkî Werger: Mem Mîrxan

Gelek bajar hene ku tu bi salan lê dimînî, lê bajar te hembêz nake (te ji xwe nahesibîne). Rojekê wek qederekê tu neçar dimînî ji wî bajarî derkevî. Divê tu derkevî û tu diçî. Tu diçî û dema tu li pey xwe dinihêrî, li tiştên ku te li pişt xwe hiştine difikirî. Û tu hew dibînî ku ji wî bajarî tu tişt di bin hişê te de nemaye. Piştê jî ew bajarê ku te li dû xwe hiştiye nebûye bajarê te. Bi sedan mînakên

derçûnên wisan û ji bajaran wisan hene.

Lê belê hin bajar jî hene; dema te hewa wan stend û da, te hembêz dikin. Hewce nake ku tu li wî bajarî hatibî dinê jî. Bajar ew qas ezîz û nazdar e ku di dema naskirinê de te wek hembajariyê xwe qebûl dike. Te wekî yekî ji xwe qebûl dike. Hemû tiştên ku dane ser hev ji duh ve hazir e ku bi te re parve bike. Li benda birewerê xwe ye...

Ku hûn rojekê ji wî bajarî dûr dimînin dilê we pê ve dimîne. Hûn bi wî bajarî re radibin û bi wî bajarî re radizên. Hûn çûbin cihekî ku naşibe bajarê we, cihekî lêzimiya wî bi bajarê we re tune ye, yanê hûn çûbin xerîbiyê jî, hûn di navbera bajarê ku lê dijîn û bajarê xwe de manendiya û lêçûyîna wan digerin û ew lêçûyîn piçekî din we bi jiyanê ve girê dide. Hûn wan şibandin û kitekitan bi baldarî didin ber hev û razên bajarê xwe careke din difikirin.

Destpêkirina min a bi vî rengî, bi nexweşî û vegera Mehmed Uzun a di meha tîrmehê ve girêdayî ye. Hîn şeva ku hatibû, dema got: "Ez ne ji bo mirinê ji bo jiyanê hatime" mirov wan çend gotinan wek nîşaneke hesreta bajarê xwe û tîkiliya salên sirgûnê dibîne.

Mehmed, di berdewamiya heyamek salên sirgûnê de bi nexweşiyeke ku ez naxwazim navê wê bêjim ketibû. Em bi rewşa wî re ji nêz ve eleqedar dibûn. Me rewşa wî ji nêz ve dişopand. A rastî ji destê me zêde tiştek nedihat. Li bajarekî dûr û sar bû.

Dermankirina wî dom dikir. Lê dermankirinê têr nedikir. Ji bo mirovê welatê sar, tevger û şêla wan, fikara wî hebû. Têkiliya mirovê welatê lê dijî sar û mekanîk bû. Min ev ji gelek vegotinên wî yê sirgûnê dizanibû.

Tiştên Mehmed çend rojên dawiyê li wê rê jiyabû peyîvandina vê yekê bû. Bijîşkan nûjdarî sekinandibûn û gotibûn “êdî tişteki ku em bikin nemaye” Mehmed jî, aha di wê keliyê de biryara xwe dide. Dê vegere. Hem jî tavi lê. Dê vegere bajarê xwe. Diyarbekirê. Ew bajarê ku wekî hembêza dê dilovan e. Bajarê ku bi salan e xwîn vedirîşe! Û kesek pê nizane. Ji yên dipirsî re jî dibêje ‘min ava sûsê vexwariye.’

Diyarbekirê dikaribû birînên herî xedar jî bicebirîne. Ku ev bajarê qedîm û kevnare nikaribe, dê kî bikaribe. Bi sedan salan çi qas birîn cebirandinê? Yek xwediyê birînan û yê din ew dizane. Erê dibe ku Mehmed ji ber vê sedemê, dê ji rabirdûya xwe û ji vî welatê dûr û sar wekî hemû defterên kevnar bigire, vegeriya.

Îro di ser vegera Mehmed Uzun re sê meh derbas bûne. Ez dema li encama vegere dinihêrim, ev bajarê ku ez ji hembajarîbûna wî şanaz dibim, bi kêfxweşî ez dibînim ku Diyarbekira ku tevî ruh û giyanê mirov dibe, li ser navê mirovekî careke din bi taybetmendiya xwe ya cebirandinê mezinahiya xwe nîşan dide. Û belkî ji ber wê, ya rast ev e ku ez ê gotinê bi gotina Mehmed Uzun a nexweşxaneyê biqedînim. “Diyarbekir kana şîfa ya Mezopotamya ye. Ez jî ji bo şîfayê hatime Diyarbekirê. Ez ê rehet bibim.”

DI SALA 1973yan DE MEHMED UZUN

Îsmail Beşikçi /

Ji Tirkî Werger: Mem Mîrxan

Di girtîgeha Rêveberiya Awarte ya Bajarên Diyarbakir û Sêrtê de, ji destpêka 1973yan de dest bi anîna xwendevanên dibistana navîn û lîseyê jî kirin. Ji Dêrsimê, Tetwanê, Mûşê, Sêwregê, dem bi dem komên xwendevanên anîn. Xwendevan di jêpîrsînên bi îşkence re derbas dikirin û dişandin girtîgehê. Dema xwendevan dihatin hundir, ji binçavkirinê heta jêpîrsîna bi îşkence û girtinê yek bi yek vedigotin. Bi xwendevanan re sepanên nû jî anîbûn rojevê. Ji şagirtên hatibûn girtin û

şandibûn girtîgeha rêveberiya awarte, hefteyek, deh rojan şûnde, ji qawişê digirtin û dişa dibirin jêpîrsîna ewlekariyê. Şagirt, dema jêpîrsîna bi îşkence bi bîr dianîn, nedixwestin dişa biçin buroyên ewlekariyê. Bi xof û tirs diçûn. Ên cara duduyan diçûn saziya ewlekariyê careke din di îşkenceyê re derbas dibûn û dihatin. Vê yekê hem şagirt hem jî yên di qawişê de hêrs dikirin. Hevalên di girtîgehê de li ser vê mijarê gelek bîhîstyar bûn. Her tim bi rayedariya girtîgehê re dipeyivîn da ku yên hatine girtin divê careke din nebin îşkenceyê û ji bo vê jî divê rêveberî raya xwe bi cih bîne. Daxwaza sereke li hember derketina îşkenceyê bû. Girtîgehê soz û peyman didan, garantî didan, lê belê xwendevan dişa ji qawîşan dibirin saziya ewlekariyê û dişa di jêpîrsînên bi îşkence re derbas dikirin. Ev yek her didomiya. Nûnerên qawişê û hevalên din her tim bi rayedariya qawişê re dipeyivîn, nîqaş dikirin. Di dawiya sala 1973, meha Rêşemiyê de, ji Sêwregê komeke qelebalix xwendevan anîn. 25 şagirt. Ji wan piranî xwendevanên lîseyê bûn. Ev xwendevan jî di jêpîrsînên bi îşkence re derbas bûbûn. Her yekî tiştên bi wan hatibûn kirin, ji hevalên di qawişê de, ji kekê xwe re yek bi yek vedigotin. Ev heval, bi hinceta şandina Dadgeha Leşkeriya Enqereyê hatibûn girtin. Digotin, wê di demeke kurt de bişînin Enqereyê. Mehmed UZUN jî di nav vê komê de bû. Mehmed UZUN, wê

demê, zirav, dirêj, wekî şitlekî bû. Di qawîşê de gelek Ruhayî û Sewregî hebûn. Dilê ciwanan û kekê wan ê li qawîşê hema li hev germ bû. Serqîsê Ferid Uzun, Mustafa Düşünekli, Sabrî Çepik, Ahmet Melik bi van hevalan re ji nêz ve eleqedar bûn. Hevalê nûnerê qawîşê û hevalên din jî ji nêzikahiyeke gelek germ nişanî wan dan.

Roja 2yê Adarê rayedariya girtîgehê, xeberek ji qawîşê re şand û got, divê ji hevalên ku ji Sêwregê hatine çend jê dîsa biçin Saziya Ewlekariyê. Li ser vê yekê, hevalên ku ji Sêwregê hatibûn, gotin “dîsa îşkence”, ketin nava kelecane, endîşe û tirsê. Gotin em naxwazin dîsa biçin ber jêpîrsîna bi îşkence. Qurf û panîk çêbûbû. Xwe li vê derê û wê derê qawîşê vedişartin.

Diketin binê ranzayan. Li ser wê yekê hevalên me yê nûner û hevalên din dan dest-nîşankirin; “em careke din ji ber lêpîrsîna bi îşkence, van ciwana naşînin Saziya Ewlekariyê. Nûnerê Qawîşê Edip Karahan bû. Tê bîra min wê rojê ji Kek Edip bêhtir İbrahim Güçlü bi rayedariya girtîgehê re kete nava têkilî û nîqaşan. Bi rastî di hemû hevalan de dinamizmeke mezin hebû. 2yê Adarê di navbera rayedariya girtîgehê û girtiyan de nexweşîyeke mezin çêbû. Rayedariyê got, teqez divê em çend ciwanan bişînin Saziya Ewlekariyê. Ev fermana parleşkergehê ye. Midurê girtîgehê çend caran hat qawîşê û bi taybetî peyivî. Fermana parleşkeriyê dubare kir. Got; “ez kefil im ku wê destê kesî bi hevalê we nebe.” Di berdewamiyê de got, rewş gelek cidî ye, tiştek di destê min de nemaye. Girtî jî, ji yek û nîva xwe danediketin. Girtiyan ji ber serboriyên derbasbûyî baweriya xwe bi midurê girtîgehê nedianîn û digotin; “ew li ser soza xwe neman.” Her du hêl jî bibiryar bûn. Hevdîtina dawiyê di 12ê şevê de bi rayedariya girtîgehê re dîsa li qawîşê pêk hat. Encam jê derneket.

Li hember îhtîmala êrişê, me li ber deriyê qawîşê barîqat çêkir. Mase, dolabên nan, kursî, dan ber derî. Her kes bi heyecan li benda tiştên dê biqewimin bûn. Her kes li ser piya bû. Hin heval

tevî cilê xwe, xwe vezilandin. Êrişa ku me dipa di tariya şeva 3yê Adarê de pêk hat. Hêzên ewlekariyê bi bombeyên gazê êriş kirin. Piştî bombeyan, gulebaranê dest pê kir. Derb li bermala qawîşê û li hesinê renza diketin. Di qawîşê de panîkeke mezin çêbû. Bi bandora bombeyên gazê fetisok re, heval ber bi pacê, derî ve baz dan. Li ber pacê, leşkerên biçek sekinîbûn. Li paş qawîşê, bi gotineke din li hêla daşirê, du tanq ketibûn sengerê. Tanqan jî dest bi gulebaranê kir. Ji ber barîkatan me nikaribû derkevin cihê hêwadarkirinê jî. Hin heval ketin dolabên nan û xwe veşartin, bi vî awayî wan digot em ê xwe ji gazê biparêzin. Ji ber dûyê, çavan çav nedidît. Ên ku der-

ketin cihê hêwadarkirinê ji ketin ber ço, jop, qudax pêhn, gurmist û darên leşker, tîmên taybet û polîsan. Ew roj li girtîgehê rewşeke awarte ya mezin hebû. Nêzî 40 hevalî wekî sergerdeyê bûyeran kurisandin hucreyê. Dest danîbûn ser hemû ferax û fol, daktîlo, pirtûk, rojname, pelgeyên arşivê û hwd. Pirtûk, kovar, û pelgeyên arşivê çirandin, avêtin nava heriyê û çalên avê û pê lê kirin.

Ez Mehmed Uzun ji wan rojan nas dikim. Bêdeng, biedeb, bipergal, xwende û hevalekî bifikir bû. Wî jî, ew bûyerên

min li jor behsa wan kir dişopand. Ji wan rojan û heta îro pêşketineke balkêş...

Mehmed Uzun ji dema 1978-1979an, ji Komal-Rizgarî jî tê bîra min. Demekê bû gerinendeyê karê nivîsaran ê Kovara Rizgarî jî. Ji ber wê bi Orhan Kotan, Taner Akçam re di hepsê de ma. Taner Akçam ew çax rêvebirê ‘Dev-Yol’ê bû. Ez romanivîsîna Mehmed Uzun gelek hêja dibînim. Lê ez di demeke kurt de bi wergerandina wan a Tirkî re biguman im. Ez nizanîm ev rast e, an na, bêbawerî me.

Ez ji Mehmed Uzun re saxî û silametiye dixwazim. Ferid Uzun, Kek Edîp û Orhan Kotan bi dilşadî bi bîr tînim.

LI GOR MIN MEHMED MUCI- ZEYEK E

Canip Yıldırım /

Ji Tirkî Werger: Mem Mîrxan

Min Mehmed Uzun li Amedê li Girtîgeha Leşkeriyê nas kir. Hingî ew 18-19 salî bû. Mirovekî cihê bû. Cudatiya wî xuya dikir. Wek mînak, li Sêwregê xwedê dabû, lê tevgera wî ne wek sêwregîyan bû. Heta dawiyê fêrbûyî, xeribdest bû ku xwîna mirov lê dikeliya. Sêwregî xwe ji yên din mezintir dibînin, Mehmed Uzun ne wisan bû. Pismamê wî Ferîd Uzun jî li ba me bû. Ferîd hişk bû, mirovekî bi angaşt bû. Lê Mehmed bi sebir wek "bêje hela bisekine ka çi dibe?" tevdigeriya. Heta yê li hemberî xwe tê negihîşt, bersîv nedidayê. Ji temenê xwe mezintir tevdigeriya. Heta dawiyê biedeb û qencmirov bû. Min tu carî bîr nedibîr ku Mehmed ê bibe romanivîsekî kurd. Yanê Mehmed mirovekî xweser bû. Mehmed gelek di bandora Diyarbekirê û girtîgeha wê de ma. Piştî di gelek rêxistinan de cih girt û şixulî. Berpirsiyariya rojnameyan kir.

Li gor min Mehmed mucîzeyek e. Min tu carî texmîn nedikir ku Mehmed ê wiha navdar bibe. Gencineyeke veşartî bû. Me nizanibû ew çend gencîne ye. Wî jî nizanibû. Belê sebra wî. Xwedî sebreke gelek mezin bû. Tim digot: "xeman mexwin." Ne mirovekî hêrsok û lertzok bû. Tim karê xwe li gor demê dikir. Digot: "zeman çareya hemû derdan e." Ku îro bi ser nexweşiyê de diçe û li ber xwe dide, ew ji wê bêhnfirehiya wî ye. Ji baqilbûna wî ye.

Mehmed serekê romanivîsên kurdan e. Mehmed di dîroka wêjeya Kurdî de yekta ye. Me roman û

çîrokên Kurdî, gotarên Kurdî bi wî re naskirin. Li hember van Mehmed wekî ku tu tiştek nekiribe nefsbîçûk tevdigere. Ez jî nizamim çawan Mehmed vebêjim. Mirovekî ecêb e. Tu tişteki wî ji kesî nekêmtir e, lê xwe tim li nefsbîçûkiyê digire. Di rastiye de mirovekî mezin e.

Wek min got Mehmed "ka bisekine", di bersîvdayînê de ne bilez bû. Li yê hemberî xwe guhdarî dikir û gelek tiştan jê hîn dibû. Fikr û ramanên xwe hema bi yê li hemberî xwe ve nedizeliqand. Ne bi angaşteke mezin bû. Jixwe hunermend û nivîskar û helbestvan di bandora mirovan de dimînin. Dixwazin yên li hemberî xwe fêm bikin. Nivîskarê ku ev hêla wî tunebe, helbestvanê ku ev hêla wî tunebe, tim dipeyive. Bi rik in. Jixwe divê romanivîsê herî mezin binhişîya kolektîf a gelê xwe bizanibe û jê fêm bike. Yanê ku got kew e, divê bizanibe nikul sor e. Mirovekî fireh e. Wekî deryayekê ye. Bi serketina di vê nexweşiyê de jî wisan ye. Panîk nake. Baweriyekê wî ye ecêb heye. Xwedê saxî û silametiye bidê. Wexta ku dixtorên wî dibêjin, "êdî wî bibin." Nabêje min bibin Sêwregê. Dibêje min bibin Diyarbekirê. Min bibin Diyarbekirê. Lewra vî bajarî bandor lê kiriye. Ji

Wek min got
 Mehmed “ka
 bisekine”, di bersîv-
 dayinê de ne bilez bû.
 Li yê hemberî xwe
 guhdarî dikir û gelek
 tiştan jê hîn dibû.
 Fikr û ramanên xwe
 hema bi yê li hemberî
 xwe ve nedizeliqand.
 Ne bi angaşteke
 mezin bû. Jixwe
 hunermend û
 nivîskar û helbestvan
 di bandora mirovan
 de dimînin.

ber ku hîn di zarokatiya xwe de zindana Di-
 yarbekirê nas kiriye. Ji mirovên li wê derê bandor
 stendiye. Vê bandorstendinê di mêji û giyanê wî
 de şopên balkêş hiştine. Belê ketiye zindana Di-
 yarbekirê, lê mayîna wî ya di girtîgehê de cihê ye.
 Bandora çîrok, destan, kilamên Kurdî li ser
 Mehmed gelek mezin in. Mirovên hunermend,
 mirovên zanyar û feylesof tim guhdarî dikin. Ev
 gelek girîng e. Mehmed zarokê jî guhdarî dike.
 Gelek tiştan jî zarokê hîn dibe. Hunermediya
 herî mezin jî ev e. Wekî mînak ew trajediya ku di
 romanên wî de heye, trajediya Mala Bedirxaniyan,
 Menduh Selîm Beg, ji keçikeke çerkez hez dike,
 ew jî ji wî hez dike, lê belê utopya wî, îdealên wî û
 evîna wî pev diçin. Bîrdoziya wî serdest dibe. Li wê
 derê kurdekî bi kok û evîna wî, takekesiya wî, gel-
 hez, yek ji gel bûyîn û dizane ku ji vî gelî ye û vê
 yekê hîs dike û berê xwe dide çiyê û evîna wî keça
 çerkezan bi erebekî re dizewice. Ev trajediyeke
 gelek erjeng e.

Ez zêdetir di bin tesîra Bîra Qederê de mam. Ev
 pirtûk trajediya Bedirxaniyan vedibêje. Mirovên

qelender, mirovên birûmet, mirovên gelhez êş
 kişandine.

Êşên gelek mezin kişandine. Ev êş jî ber terbiyeya
 wan, ji ber nîrxên etîkî, malbateke biesl û esas e.
 Piraniya endamên vê malbatê li Ewrûpayê xwen-
 dine. Li Elmanyayê, li Fransayê, li Belçîkayê xwen-
 dine. Ev jî tev li refên nasyonalên wê demê bûne.
 Mîrov jê re bêje welatperwerî çêtir e. Ê dema
 vedigerin welêt ew jî tev li rêxistinên welatperwer
 dibin. Ev tevgerên nasyonalîst li wan ew qas tesîrê
 dikin ku hemû hebûn û heyînên xwe di vê rêyê de
 xerc dikin. Rojek tê tiştê wan namîne û ji ber
 zext û tadeyiya dewletê sirgûnî Suriyê dibin. Li
 Sûriyê li wê çola Xwedê, dest bi çandiniyê dikin û
 pera qezenc dikin. Wan pereyan jî ji bo îdealên
 xwe bi kar tînin. Pirtûkxane û weşanxaneyan
 vedikin û ji bo pêşveçûna xwe tim dixwînin. Ê jî
 bo debara xwe çandiniyê dikin, ji bo ku li wê axa
 çolistanê hilberînê bikin bîrê dikolin. Ê di vê bîrê
 de, Celadet Bedirxan difetise. Mehmed vê yekê bi
 wê şeweya xwe ya xweş, bi zarê xwe yê xweş gelek
 bedew dihone. Ê hebekî heyata min jî di vê ro-

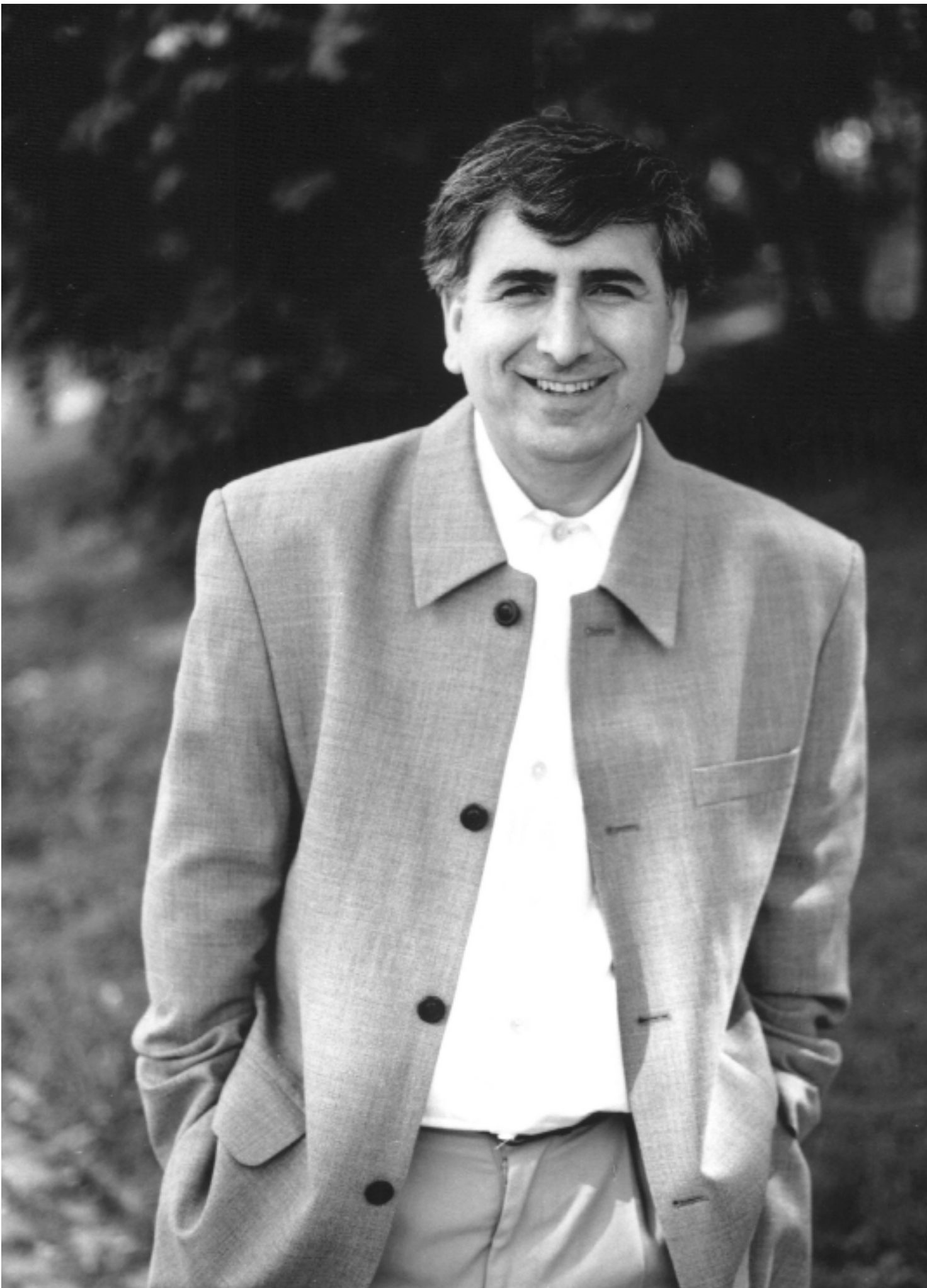
manê de heye. Rastî jî, em jî gelek baş hatin perwerdekirin, dadikê me hebûn, me taştêyek dikir, te çi bixwesta tê de hebû, tiriyê reş, hêk, şîr û hingiv... Wekî hespeke bi esl (ku berî xwediyê xwe, tirajediya wan tê digihîje) û yekî ji rêzê, mala Berdirxaniyan jî têr mirov û xwende bûn. Ji bo ku bibin malbatek ew qas mezin bandora perwerdehî û edebê gelek li ser wan heye. Mirovekî çiyayî û zarokê wî û malbatek li Cizêrê û zarokê wan li vir Xwedê dane bi destê pîrik û hemşîreyên herî baş ne wek hev in. Ev taybetî di mala Cemil Paşa de jî hene. Mînak Ekrem Cemil Paşa û Qedrî Cemil Paşa yek ji bijarteyên nîşana welatparêziyê ne. Ew jî dema li Swîsreyê dixwînîn tev li vê hereketê dibin. Dema tîrî Tirkîyeyê û behsa Kurdan û pîrs-girêka wan dikin. (Süleyman Nazif xalê wan e.) Dema behsa kurdan û kurdariyê dikin Süleyman Nazif dibêje ev çi fikir e. Ev çi dîtî e. Kurê min hûn neçûne Lozanê hûn çûne zozanê. Ji bo gelê bêpişt, zexta li ser wan, biçûkxistina wan Süleyman Nazif dibêje ev tiştêkî normal e. Em gelê Amedê jî wek wan in. Em jî biesl in. Mafê me ye jî, xwarinên herî xweş bixwin. Tevera wan ji bo guherîna qedera kurdan e.

Ez ji bo nivîskarên ciwan dibêjim. Rastî ez tê nagihîjim. Li bajêr Xwedê em dan. Em bi tirkî dipeyivin, lê çîrok û helbestên Kurdî min mest dikin. Mînak helbestên Melayê Cizîrî, helbestên Cegerxwîn min mest dikin. Ez heyrana bedewiya di wê helbestê de, xweşikî û ahenga vî zimanî me. Helbesteke Melayê Cizîrî heye, kurê Şêx Selîm, Evdîlsemed Beg xwend got: "ev di dîwana Melayê Cizîrî de jî tune ye. Ev tenê li ba malbata me heye. Helbest xwend. Tavilê min jî ji ber kir." Sorgula quncadihen, wek nîhala kê yî tu. Mehweşa gûpîr û xweş û şepala kê yî tu. Gulriha sîmen..... Li ahenga vê helbestê binêrin. Jixwe helbest bi ahenga xwe helbest e. Ê hûn bi ber pêlê vê ahengê dikevin. Ê ev aheng tev li rihê we dibe. Gelek helbestvanên gewre yên kurd hene. Lê belê kurd gelek çiyayî ne. Tim li çiya û newalan, li kendalan jiyane. Ku roj çû ava kurd jî radizên. Ew çax bi nivîsandin û xwendinê re tu tîkiliya wan namîne. Radizên. Sibê şiyar dibin û diçin ser axa xwe. Ku pez hebe, şivanê pezê xwe ne. Ji ber wê çendê kurdên li bajêr xwe wînda nekirine, Melayê Cizîrî, Şêx Ehmedê Xanî, wek tê zanîn Cegerxwîn jî gundiyeke Kercewsê ye. Cegerxwîn jî wekî sêvê li Suriyê distewe. Ji ber ku ew çax li wê derê bizava

Kurdî heye. Ji ber ku hemû rewşenbîrên ji ber Serhildana Dersimê, Koçgiri û Agiriyê direvin, berê xwe didin Sûrî. Ê li vê derê çima em hatin sirgûnkirin, çima zilm û zor li ser wan hate ferz kirin û çima hatin? Kuştina xwe fêr bûn û li vir welatperweriyeke gelek mezin geş bû. Ne li Îranê ne li Îraqê ne jî li Tirkîyeyê, li Sûriyê.

Niha gelek ciwanên me yên hêja hene. Helbest, çîrok û romanên Kurdî dinivîsîn. Bi Kurdî dîrokê dinivîsîn. Ev roj, ev heyam "Ronesansa kurdan e". Reform e. Yanê dawîya sedsala 20an despêka sedsala 21ê Ronesansa Kurdan e. Ê gelek ciwanên binamûs digihên. Helbastvanên jêhatî digihên. Ha ji we re Mehmed Uzun. Ev tiştêkî dûrî aqilan e. Bi Kurdî romanê dinivîsîne. Me di xewna xwe de bidîta; me nikaribû bawer bikira. Çawan dibe, bi Kurdî dê roman bête nivîsîn. Dema em xwendevan bûn nivê salê em ji Enqereyê vedigeriyan Diyarbekirê, me bi hevalên Meletiyê û Xarpêtê re tim şer dikir. "Kurd hene, an tune ne." Wan digot: "Helbesteke we heye? Edebiyatek we heye? Dîrokeke we heye?" Ji ber ku wê çaxê her tişt qedexa bû me jî nizanibû gelo ev tişt hene, an tune ne. Lê belê me bi binhişîya xwe, bi terbiya ku me stendibû dizanibû gelê Kurd heye. Em dizanin heye; lê em zimanê wî nizanin, wêjeya wî nizanin, em hunera wî gelî nizanin û dîroka wî nizanin. Belê bi tevgera 49an re bi tevgerên piştî 49an re û bi tevgera gelê kurd a îroyîn re kurdan di demeke pir kurt de gelek karên mezin pêk anin, reform û ronesans pêk anin. Hem jî heta dawiyê bi rîsk, ne tenê bi devkî di pratîka çalakiyan de jî gelek gavên mezin avêtin.

Guherînên gelek mezin çêbûn. Vê guherînê bandora xwe li Rojhilata Navîn jî kir. Îro hemû gelên bindest, mezhep û ol bi reform û ronesansa kurdan kêfxweş dibin. Keldanî dibe, asûrî dibe, êzidî dibe, yên qizilbaş û elewî dibe.

MEHMED UZUN

Ahmet Altan/

Ji Tirkî Werger: Mem Mîrxan

Naskirina nivîskarekî hema hema ne pêkan e. Wekî ku Zweig gotiye, “Ew di nava me de wekî mirovên ji me bin digerin, Piştî diçin, nivîsên bêhempa dinivîsîn.”

Naskirina nivîskarên wekî Mehmed UZUN ji bêhtir dijwar e.

Bi gumana min yekî din tune ye ku bi qasî wî, bi nefsbîgûkiyê behreya xwe nîşan bide.

Gelek sal berê li navçeyê Norwêçê ya li ber behrê me hev nas kiribû.

Bi tulika xwe ya bi pûte û îfîna bi kêlekê ve şeh kirî, bi gomlegê bêstukur, bi peyva wî ya hêdî hêdî, bi dengê aramî û bi kubariya gewre ku ancax di mîrê kurdan de mirov dikare bibîne, wekî îro tê

bîra min.

Li gor fikr û ramana min ew qencmirovek bû.

Lê belê fikra min a destpêkê tenê ev bû.

Tiştên ku wî nivîsibûn min nexwendibûn.

Min nizanibû ew nivîskarekî çawan e.

Piştî em li ser edebiyatê peyivîbûn.

Xwedî zanîneke gelek xurt bû. Axaftina pê re wekî vekirina deriyê gencîneyekê bû.

Ez li ba wî wekî cahîlekî mabûm û wî bi kubariya xwe ya her dem ev nedabû rûyê min.

Em bi hev re gelek geriyabûn, peyivîbûn û wekî hemû hevdiñinên me yê dîtir em keniyabûn.

Li vegerê min pêşî pirtûka wî ya ceribandî xwendibû.

Divê ez li xwe mikur bêm ku wî kurdê camêr bi nivîskariya xwe ya bimirê û muhteşem ez heyîrandibûm.

Min ew qas jê nedipa.

Diyarbekir, malên wê yê kevn, kuçeyên wê, darên hinarê û mirovên wê kesekî din wiha nenivîsiye.

Dê careke din bibe, ez ji wê jî ne bawer im.

Bi hostatiyeke mezin û bi hezkirineke bêhempa wî vedigot.

Piştî min romanên wî yê ku her yek wekî destanekê ne, dramên li erdnigariya kurdan bi serê mirovan de hatine, lê her yek dramên mirovayiyê yê navnetewî ne xwendin.

Wî ji vegotina mirovan hez dikir.

Û bi rik û wêrekiyeke ku jê nayê bawerkirin romanên xwe bi Kurdî dinivîsandin.

Xwedî li zimanê ku hatî qedexekirin, pincirandin û piçûkxistî derdiket, kurdiya ku tim bi “zimanê

devkî” dihate tawanbarkirin kire zimanê “wêjeyî” wî, kire zimanê edebiyatê û ebedî dikir.

Bêbextî lê hate kirin.

Hemnîjadên wî jî gelek salan bêbextî lê kirin. Bi neheqîyeke mezin û bêwîcdanî ew tawanbar kirin.

Xwedî li pirtûkên wî derneketin.

Wan, ew jî di zehmetiyên hemû nivîskarên mezin re derbas kirin.

Û wî li ber xwe da.

Ji kesekî re nebêje jî, di pişt wê kubarî û nefsbîçûkiyê de veşêre jî, wî di dilê xwe de dizanibû ew Homerosê kurd e û ew bi sebir li benda erêkirina jiyana bû.

Di dawiyê de gelê wî jî lê xwedî derket. Ez bi kêfxweşî hîn bûbûm ku ji bo xwendevanên wî pirtûkan bidin îmzekirin bi saetan li bendê mabûn.

Piştê jî xwe gihand xwendevanên tirk jî.

Gelek welatên Ewrûpayê jixwe wî nas dikirin.

Tam wê bigihîşt miradê xwe, bedena wî lê îxanet kir.

Nexweş ket.

Li hember jiyana çawan disekinî, li hember nexweşiyê jî wiha sekinî

Nefsbîçûk, kubar û bibiryar.

Min hîç nebihîst wî lome kirin.

Tew lome nekirin.

Mineta jiyana, bi bişîrîna ku di nivîskarên mezin de tim tunebe jî, lê bi tewekulek di mirovên gewre de tim tê dîtîn pêşwazî kir.

Bi bawerîya min, tiştê ku wî ji nivîskarên mezin cuda dike jî ev e.

Di heman demê de mezinbûna mirovekî.

Niha li bajêrê ku pir jê hez dikê ye.

Li bajarê ku “jiyana duyemîn” dayiyê bi kêfxweşî dijî.

Ew, Homerosê kurdan

Nivîskar û mirovê mezin.

Min ew nas kir.

Min ev şansê herî mezinê yê jiyanê xwe dît.

Lewra mirov, li darê dinê, tim rastî nivîskarekî ku dê navê xwe li dîrokê binivîsîne nayê.

Ji bo ku mirov bibe xwediyê rûmetêke wiha, divê yekî wekî Mehmed UZUN nas bike.

DI DEMÊN ZINCÎRKIRÎ DE KARÎNA (QUDRETA) GOTINÊ

Şeyhmus Diken /

Ji Tirkî Werger: Behlûl Zelal

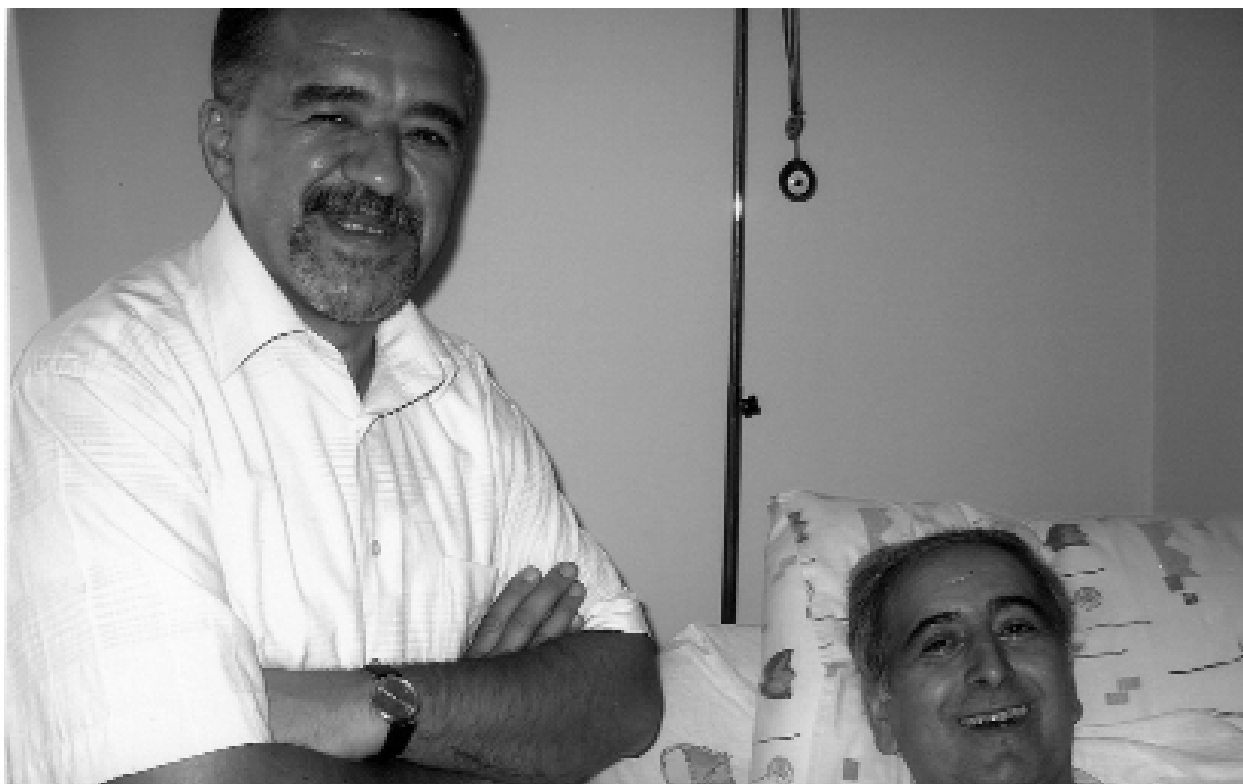
“Ji bo gotinekê hatim û ez ê niha wê bibêjim. Tiştên ku îro min bi tena serê xwe kirine, siberoj dê ji girseyan olan bidin. Tiştên ku niha ji tenê yek dilî dibêjim, siberoj dê ji hêla bi hezaran dil ve bê gotin.”

Xelîl Cibran / Gotin

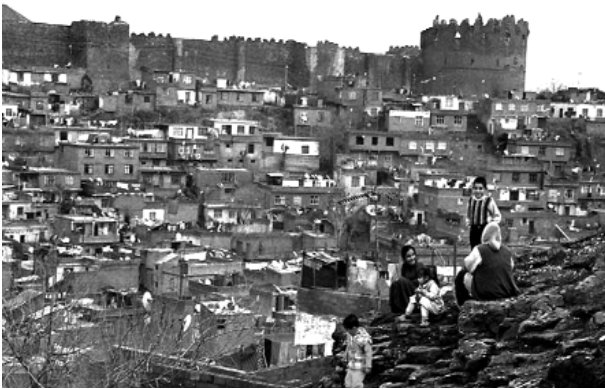
Piştî bi qasî sih salî, min romana Mehmed Uzun a bi navê “Bîra Qederê” xwendibû û min hestên xwe bi riya nameyekê jê re nivîsandibû. Ji Stockholmê zû bersîv dabû. Di bersîva xwe de gotibû ku; “erdnigariyeke wisan ku bêdîlşewat rûmetên xwe dirûxîne kêr peyde dibe.”

Ez li ser şopa vê gotinê meşiyam û min ceribandinên Mehmed Uzun, pirtûka bi navê “Demên zincîrkirî, peyvikên zincîrkirî” ji nû ve xwend.

Hê di destpêka pêşgotinê de Mehmed Uzun dibêje ku; “Êdî min hêviya xwe ya ku dê sedsala bîst û yekem ji sedsalên dî cudatir be, winda kir. Rûdanên sala pêşî ya sedsala nû, bi awayekî vekirî derxiste holê, bê ez çi qasî xelîtîme, çi qasî ez di hêviyên xwe de xeşîm û kawikî me. “Demên zencîrkirî” ku ceribandina pirtûkê ya yekem e, bi sedema ku di sala 1999an de bajarê Weimar bûye paytexta çandê ya Ewrûpayê, hatiye nivîsandin. Çarçoweya ceribandinê jî li ser mijara “divê sedsala nû çawan bibe?”, ramanekê xweşbînî ye. De îcar binihêrin, di vê sala yekem a ku em dikevîne “Hezarsalekî Nû” de, li cihanê û li Tirkîyeyê neyiniyên wisan pêk hatibûn ku Mehmed Uzun, bi pêşgotineke wiha reşbînî derketibû pêşberî xwendevanan. Bi rastî, piştî van rûdanan, ez

Diyarbekir

nikarim mafê jî nedimê.

Vê ramana xwe, belkî jî ji bo ku pihê bike, didomîne û bi ser ve zêde dike; “ji bîrdoziya rûşûştî, êrîşkar, otorîter re ku ji bilî dahatûyeke tarî pê ve tu tiştî ji me re nake, tenê tiştek heye ku divê em bibêjin: Tiştê ku hûn dixwazin tune bikin, dahatûya me ye.” Li gorî baweriya min, tiştê ku ceribandin lê hûr dibin, ev e.

Di serê havîna sala 2000î de ku ceribandin bi navber hatine nivîsandin de, ez çûbûme Swêdê, Stockholmê. Seranserê rojekê ez li bajarê ku digot bajarê min ê duyem e, gerandibûm û tevîneka vî bajarî ji min re vegotibû. Bêrawest Stockholm û Diyarbakir vegotibûn, gotibû: “di jiyana xwe de, ji gelek tiştên ku min xweziya xwe pê anî, ji gelek tiştên ku ez di bin bandora wan de mame, ji gelek tiştên ku min ji xwe re kiriye mestereyê herî girîng, bajarê kevnare Diyarbakir e.” Dubare kiribû ku du navendên ku Mehmed Uzun, bi saya wan bûye Mehmed Uzun, Diyarbakir û Stockholm in.

Dema em li ‘Gamlastan’ ku belkî jî tevîneka Stockholmê ya niştocihiya herî kevin û ya dîrokî ye digeriyan wiha gotibû: “tu dibînî bê ev der çi qas dişibe Diyarbakirê.” Dema em li kolanên bi parkeyên kevirî çêkirî digeriyan, me her duyan jî gotina xweser a Gombrowicz ku dibêje “sirgûn, goristan e” bi bîr xistibû. Lê çawan be min dizanibû ku Mehmed bûbû hosteyekî ku dikare ji mişextiya goristanê, wêjeyeke zindî ya ku dijî bi-afirîne.

Têgihîştin ku Mehmed, di wan kolanên Gamlas-tenê yên teng de, di wan zivistanên bakur ên sar û

Stockholm

ku naqedin û qet naşibine kîşwera erdnigariya me de, Diyarbakira xwe afirandibû. Bûbû çavkaniya hêza ragirtina mişextiya Diyarbakir-Swêdê, bûbû çavkaniya hêza xwenûkirinê, bûbû çavkaniya hêza xwepêşdebirinê û bûbû çavkaniya hêza ku ji gelek nivîskarên cîhanê cudatir be. Nola ku vê angaşt min bipeyitîne, digot: “ku Diyarbakir nebûya, ku Diyarbakir wekî siyekê ez neşopandibûma, ku Diyarbakir nemelisiya her warê xebata min, belkî dê Mehmed Uzun jî nebûya.”

“Di her gavê de Diyarbakirê got, ‘li min binihêre’. Li min, li dengê min, li henasa min guhdarî bike. Min ji xwe re bike mestere. Ma ji dîrokê û bi vir ve, li hemberî xeyalên Îskender ku bibe desthilatdarê cîhanê, li hemberî rima Tigranê Mezin, li hemberî êrîşên Romayîyan, li hemberî dek û dolabên Bizansiyan, li hemberî şûrê Emewîyan ê dudevî, li hemberî xapandinên Abasiyan, li hemberî artêşên siwariyên Hemedaniyan, li hemberî siltanên Selçûkiyan ên bihesp, li hemberî hilweşandin û talanên artêşên Hûlagû Xan, li hemberî dagirkariya Tîmur, li hemberî hêrsa Akkoyonîyan, li hemberî fermana Fatih Sultan Mehmet ê ku ji şûr jî tujtir, li hemberî derewên Şah Îsmail, li hemberî zordestiya Osmaniyan û li hemberî dilên reş û bêwîcdan ên rayedarên demê, ma min li ber xwe neda?”

Min çima ji pirtûkê jêgireke ew qas dirêj kir? Di cih de bibêjim. Di nav cureyên wêjeyê de, nivîsandinê ceribandinê ya herî zehmet e. Li gorî baweriya min, zehmettirîn ceribandin jî dilketina bajarekî û ku mirov bajarekî di ruhê xwe de, di bedena xwe de bijî ye. Çarçoweya pirtûkê, li ser Diyarbakirê û li ser bihîstina dengê bajarekî bêrî hatiye avakirin. Vegotina Diyarbakir, gotina bajarê

Stockholm

ebedî, gotina serpêhatiya bindestan, vegotina ef-sane, riwayet û gotegotan, karê ceribandinên wisan e... Gotina “yê ku temenê mirovan pêk tîne, ‘kêlî’ ye, yê bajaran jî, ‘dewran’ e”, bêşik li gorî Diyarbekir û li gorî nivîsandina li ser Diyarbekirê ye.

Bêguman ‘Dem û gotinên zincîrkirî’ ne tenê ji van pêk tên! Tengiyên şayîşa bûna Ewrûpayî û gotinên tengasiyên, asêyiyên nivîsandina bi Kurdî jî hene di ceribandinên pirtûkê de. Uzun di ceribandinên xwe de dibêje, “kesê ku bi Kurdî dinivîse, mecbûr e bibe Zimrûd î Anka”. Çima? Dizane ku heke Zimrûd î Anka di serê her pênc sed salî de xwe dişewitîne û ji nû ve tê dinyayê, nivîskarê ku bi Kurdî dinivîse jî, divê di her carê de xwe bişewitîne û ji nû ve bê dinyayê.

Piştî vê yekê ku Uzun ji nû ve û bi mîsogerî li welêt vegeriya, bi rika ku nexweşiya xwe ya zalim têk bibe, di gava ku ji cihê ku lê razayî ye li Surên Diyarbekirê, ku hêzê ji rawesta wan werdigire, dinihêre, ji navê nexweşxaneyê ku tê de

razayî ye jî binavkirî dema ku em ji nû ve li gotinên VENÎ VÎDÎ û Xelîl Cibran vegerin e. Xelîl Cibran dibêje ku; “Li min guhdarî bikin ey keç û kurên welatê min; li ser van gotin û dengên ku min bi riya dengê rihê xwe re, ji we re şiyandiye biramin. Di nav sînorên dilên xwe de, ji wan re cihekî vekin.” Gelo, Cibran û Uzun hev û din dinasin? Belkî jî, di tunela demê de. Çawan be, her du jî, hewl didin ku kilîdên zingargirtî yên gotinên zincîrkirî yê heman erdnigariyê vekin, li hemberî demê...

A niha Uzun dibêje; “Ez hatim, min dît, min li ber xwe da û min têk bir”...

FELEKA ME XAYÎN E

Îhsan Colemêrgî

Kekê Mehmed, ev sê sal in em bi malbatî hatine Wanê. Mala me nêzikê wargeha Êrtartuya kela TUŞBAYE ye. Ez û Besê îsal havînê li benda mêvandariya te û Zozanê bûn. Min digot ger hûn bibûyana mêvanên me; piştî xwarineke doxebaya Bahdînan, em ê pêşiyê biçûna serdana gorên qralên Êrtartuya SARDÛRÎ, ÎŞPÎÛNÎ û ARGÎSTIYA. Ên bi keda milan ve li bedenên kevirên kela TUŞBAYÊ hatî kolan. Piştî em ê daketîbana “Qada Pîroz.” Cihê dêlindêza kewalên ji bona 79 yezdanên Êrtartuya hatî gorîkirin. Me yê wêneyek ber binê nivîsara SARDÛRIYE II. a li ser khêleber (stel) a kevirê bazalt hatî nexşandin kêşabûya. Ew Sardûriyê gotî: “Ez qralê qrala, qralê cihanê me.” Ew Sardûriyê ber Asûriyên koledar serê xwe ne çemandî û serdemê desthilatdariya xwe de bûye rûmeta eşîrên Zagrosî, yê ku bingêhê xwe de HÛRRÎ.

Dawiya geriyana kela TUŞBAYÊ, me yê berê xwe zivirandibûya bajarê ALNÛNÛYÊ. Anku Edremîta îro. Nav rêz û baxên qral MENÛA ji keça xwe ya nazdar TIRARÎA ye re çêkirî. Ew baxên balkêş û pêşberî çiyayê SÎPANE XELATÊ. Ew Sîpanê evindarên dilsoj û dilkovan XECO û SIYABEND dayî ber hembêza xwe. Me yê ji dûr ve hûr û hûr lê temaşa bikira. Ew Sîpanê demsala havînê de ji sertarên wî di nav mij û moranê de. Geriyana derdorên Girava Wanê; me dê serdana Dêra Axtamarayê ve dawî bikira. Ew dêra sedsala 10. de bi aliyê avahîsaz Keşîş Manûel ve hatî avakirin. Ew berhema dîwarên wê wêneyên rêveberên ol û olrêyên Mezopotamyayî yê qedirbilind ve hatî xemilandin. Ew perestgaha va ye 90 sal in bêmêvan, ber bi mirinê ve hiştî û di nav berxwedanê de. Ez bawer im ew berxwedana wê dê biçûya xweşiya te jî.

Nivîskarê xweşdivî, di hizira min de bû ku piştî dîtina Sûlava Mûradyê, em kêleka deşta

ÇILDÊRANÊ ya birîndarê şûrên Osmanî û Safeviye de derbazî BAZÎDIYÊ bibûyana. Çûbûyana serdana gora XANÎ yê nemir. Ka wî çawan mîna ZÎÛSÎDRAYÊ Sûmerî, ÛTNAPÎŞMIYÊ Babîlî û NÛHÊ Mezopotamyayî qesira Îshak Paşa ji xwe re kirîbû keştî, lê siwar bûbû û berê wê zivirandibû nav pêlên rûbarê DÎCLE û FIRAT. Min dixwest ew berhema nav û deng ji me dîsa nêzik da bidîta. Xanî bûya, çî keştiya xwe ya li ziman û çanda Kurdî dayî barkirin, li ber bedenê BIRCA BELEK dabû rawestandin? Wî jî bo nivîsîna serpêhatiya MEM û ZÎNÊ ber kîjan sedemê wargehê KARDÛKIYA yê herî kevnar CIZÎRA BOTAN bijartîbû? Ma wî dizanibû neviyê binemala AZÎZANIYA yê zimanzan û rewşenbîr CELADET BEG, 250 salan piştî mirina wî dê wî “pexemberê gelê Kurd yê netewî” bidaya pejirandin û nasandin?

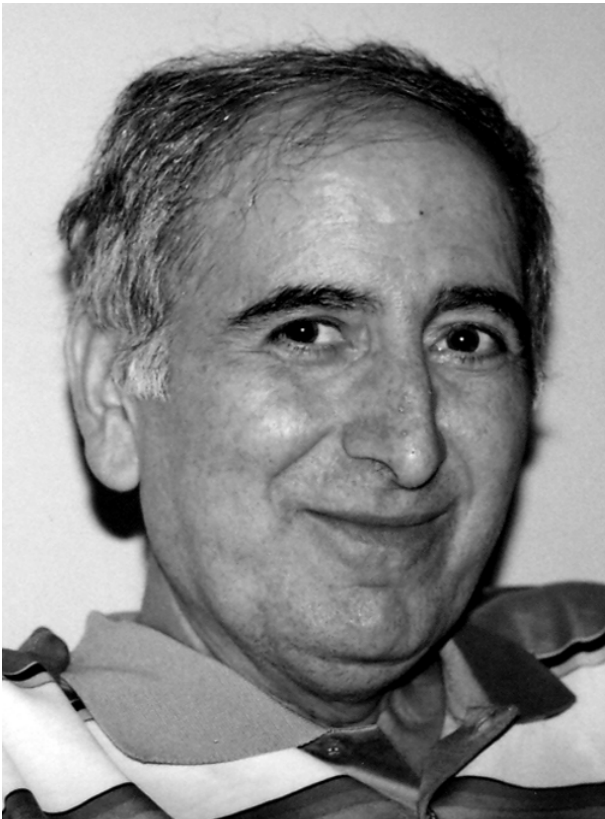
Biraderê hêja, rastî karê te kirî ji yê filozofê Kurd kemtir nîn e. Te jî berê co, ava ziman û çanda pê-nasiya Xanî “bê xeyîdar” zivirande ser deştên Mezopotamya ye yê kedxwiran ew hiştiye tênê û beyar. Ji ber wê xebata giranbiha li ber xwe bide û

dilê xwe şad û bextewar bigire. Rêzdar Uzun, hem gera me ya li herêma Hekariyan jî nivî mabû. Te par carekê di telefonê de gote min “ez ê bême herême.” Lê tu nehatî. Ez îsal jî rojekê yên biharê çûme şûnwarê evîna Cembelî û Binevşa zozanê bedew BERÇELAN. Ew kêrî, bask, banî, dol, newal, kevî, mêrg, çîmên, kanî, nêrgiz, asmîn û beybûnên te 25 pûşper di sala 2002yan de dîtî pirsra te ji min kirin. Avên wê co ya hevala te Zozan lê bazdayî û ketinê wê em kenî xistî yên zelal, disa di nivîna xwe de bêtirs û lez diherikîn. Sosinên doranên co ê, ber bawezîna hûnik û sivik mil dabûne hev û govend dikirin. GOLA LÎSÎ û GOLA SEYÎDXAN jî daxwaza dîtina te ji min kirin. Dêra KOÇANÎSÊ ya olrêya Nasturiyan a navendî jî ku pênuşa te ya xurt dê ji bona bêxwedaniya wê çî binivîse, ji dûr ve çavên xwe li te gêrand. Hêviya gişt perestgahên Asûriyan ên di bilindahiyên çiyayên Hekariyan de hatî avakirin, ew bû ku te dîsa ji nezik de bibînin û binasin. Min gelek dixwest ku em bi hev re biçûna serdana qesra binemala NÊHRIYÊ jî. Ew dergûşa Seyîd Ûbeydullah û kurê wî Seyîd Ebdulqadir tê de hatî hêjandin û mêjandin. Bila te çend rêzîk jî li ser rewşa we ya wêran û kambax bûyî reş bikira.

Dostê jêhatî; dîsa jî xwe xemgîn neke. Hatina bayê felekê, feleka xayîn, a bêwext ji bo me Kurdan qedîm e. Ew lênehatin kevneşopîyeke dîrokî ye. Gelê Kurd berxwedana vê jiyana xwedaye domandin. Ez bawer im tu jî di nav berxwedaneke dijwar de yî.

Li gorî berhemên nivîsiyên herî kevnar; yekemîn car qralê Sumeriyan, yê bajarê ÛRÛKÊ KEL-GAMÊŞ derketîbû rêwîngiya peydekirina dermanê nemirinê. Ew kulilka li ser pêşniyariya ZÎÛSÎDRA ê mirov ji tufanê rizgarkirî, wî bi mêrxasî ji binê deryayê derdorên GIRAVA DIL-MONÊ anîbû der. Lê hê wî ne xwarî ew kulilk ji bo pelîseyê marekê. Li gorî hin gernasana “ew jî peyamek bû Yezdana dayî giyandaran.” Ji wê rojê vir ve lêgeriyana dermanê nemirinê berdewam e. Jixwe tu nemir î. Te di demeke kurt de hejmara berhemên xwe zêde kir û navê xwe xist lîsteya nemiran. Ji bo ku çend xelekên din li wê zincîrê zêde bikî li ber xwe bide. Jixwe berxwedan di hejîte te.

Bi hêviya saxberî, tenduristî û nojdariyeke baş ve ji bo hemû dostên binemala Uzun a silavên germ.

LIBERXWE- DANEKE BÊEMSAL

Keya Îzol

Mehmed Uzun li hember nexweşiya xwe ya giran ji meha nîsanê heta îro ketiye nav têkoşîneke bêemsal û li ber xwe dide.

Ji roja ku hat zanîn Mehmed giran nexweş e ez wek hevalê wî yê zarotiyê li cem wî bûm. Maratona wî ya ji bo jiyanê ji Swêdê dest pê kir ji bo demeke kurt ji Bostonê derbas bû û piştê dîsa Karolinska û herî dawî jî hatina Diyarbekirê. Wan rojên dramatîk ez pê re bûm.

Em hemû kesên ku şev û roj pê re bûn her car li hêviya xeberên baş bûn. Carinan îşaretên gelek biçûk jî dikaribû me bixista nav hêviyeke mezin. Lê pir caran ew hêviya biçûk û mezin cihê ji bo reşbîniyê berdida. Xemgîniya me careke din geş dibû û me heman pirsî careke din ji xwe dikirin. Çima, gelo çima di emrekî ciwan de trajediyêke wiha hat ber deriyê Mehmed Uzun? Derdorên Mehmed çî qas xemgîn bibûna bila bibin jî wan xemgîniya xwe her car ji wî vedişartin. Wî pir caran tê digihîşt ku em xemgîn in û dixwest me teselî bike û digot; "Hûn meraqan nekin hûn ê bibînin ez ê baş bim." Ji ber sebebên ku îro baş tên zanîn, dermankirina Mehmed li Swêdê ketibû xetereyê. Dixtorên wî nedixwestin kemo-terapî dom bike. Li ser wê Mehmed biryar da ku êdî li Swêdê nemîne û ji bo jiyanê berê xwe bide welatê bav û kalan. Rojên gelek dramatîk li pêş wî bûn.

Wî di şertên herî zehmet de dikaribû xwe bigihîne balafirê ku dê wî baniya Diyarbekirê. Ji çavên wî meriv çirûskên bextewarî û hêviyê didît. Ji ber ku derûdorên wî û wî bi xwe jî tu car bawer nedikirin ku em ê bikaribin xwe sax û selametî bigihînin Diyarbekirê.

"Ez ne ji bo mirinê lê belê ji bo jiyanê hatim Diyarbekirê."

Gotina wî rast derket.

Mehmed ji bo jiyanê hatibû Diyarbekirê.

Mehmed û Diyarbekir ketibûn nav hemberiyeke dîrokî.

Her du alî jî bi hêza xwe bawer bûn.

Diyarbekir wek paytexta Kurdistanê bi hesasiyeteke dayikekê dil û hembêza xwe ji bo nivîskarê xwe yê mezin vekiribû. Ji her derên Kurdistanê bi hezaran meriv li ser navê Diyarbekirê xwe ji bo tendurîstiya wî seferber kiribûn. Dicle û dîwarên Diyarbekirê bi efsûnên xwe yên bisêhr dixwestin şîfa bidin Mehmed.

Mehmed jî wek zarokek biçûk ku bi salan dayika xwe nedîtibe, bi hesreteke mezin û berxwedaneke bêhempa dixwest bersîva Diyarbekirê bide. Her du alî, Diyarbekir û Mehmed piştî zehmetiyên mezin hev dîtibûn û bûbûn yek perçe. Ew bastir ji hev fam dikin. Gava hêza her duyan bigihe hev dê nexweşî jî û zordestiya dijmin jî nemîne.

MARATON- VANÊ TENYA

Yaqob Tilermenî

“Her kes dimire; bira û birazî, yar û evîndar, heval û dost, hogir û rêger, nêz û nas... hemû wefat dikin. Dora min jî hat, niha jî dora min e.”

(Bira Qederê, Rûpel: 7)

Mehmed Uzun, di qada wêjeya Kurdî de maratovanekî tenya ye ku di pêşbaziya sed metreyî de ne li nik wî, ne li pêşiya wî, ne jî li paşiya wî tu maratovanên din tune ne. Dema maratonek yekkesî li dar be, dê bezokên din çi qasî karibin cihekî ji xwe re di vê pêşbaziye de zêft bikin? Ma ne ev pirsgrêk

e ku ji serê salên 1990î û vir ve ye ku di rojeva wêjeya Kurdî û wêjevanên kurd de ye? Ma ne ev nakokî ye ku Romannûs Mehmed Uzun bi berhemên xwe yên hêja di rojeva cihana wêjeyê de ye, lê nivîskarên din ên wêjeya Kurdî nikarin bi tu hawî derkevin ser textebana wêjeya cihanê...

Ji pazdeh salan zêdetir çêbû ku ez wêjeya Kurdî bi rêya kovar, rojname, pirtûk û internetê dişopînim. Bi dehan nivîskarên wêjeya Kurdî, bi bengînî dinivîsin, ji bo dewlemendkirina pirtûkxaneya Kurdî hewl didin, nivîsarên wêjeyî di kovar û rojnameyan de belav dikin; lê nivîskarên bakurî fena Mehmed Uzun nikarin di ber deriyê qada maratone re jî bibihurin. Ez vê baş jî dizanim ku nivîs û wêje zû bi zû bi rûyê her kesê pênuşgir nabîşire. Dîsa ez baş dizanim ku nivîsar ku ne deqên afirandî be û xususiyeteke nivîskar di berhemê de tunebe, tu car nikare têkeve jiyana xwendevanên wêjeyê. Nakokiya li pêşiya nivîskarên Kurd, ne qelsnivîsandin û nezaniya wan e, ne ku nikarin xwe bigihîjînin derûnî û ruhiyeta xwendevanan e jî; berovaci van tiştan, kevneşopiya ku di nava kurdan de bûye wekî nexweşiyeke vegirtî û roj bi roj belav dibe, nahêle ku navine din derkevin pêş: Ji ber ku hemû tişt ji bo siyaseta ye!

Ji wexta ku min bihistiye birêz Uzun bi nexweşiyeke xedar ketiye, ez bi rêya empatiyê wekî afirînerekî li wî difikirim û mîna her xwendevanekî heyfa xwe tînim ku dê hîna gelek berhemên nemir biafiranda. Çawan ku mirin îro jî bo nivîskar wekî têgeheke berbiçav û zindî ye, ez bawer im şerê mirin û nivîskar ji destpêka nivîsîna wî û heta îro jî didome. Ma ne ev karesat e ku mirov dizane dê taliya jiyana wî/ê were? Ma ne destana nivîskî ya pêşîn a cihanê **Gilgamêş**, lêgerîna nemirtiya mirov vedibêje? Ma ne ew hewldan e ku nivîskar pênuşa xwe wekî şûrekî li hemberî mirinê dihejîne û berhemên ku dê navê wî/ê nemir bikin, dinivîsîne? **Arthur Schopenhauer** feylesof ku di gelek berhemên xwe de li ‘mirin’ê kolaye û lêpirsiye, heta dawiya jiyana xwe ya nivîsînê di vî warî de gelek aforîzmayên girîng afirandine. Di cihekî de gotiye, “Ez ramana ku dê piştî demeke kurt kurmik bedena min bikurîsînî de yax dikim, lê ramana ku dê profesorên felsefeyê felsefeya min bikurîsînî dibe sedem ku ez bivenîciqim.” **Schopenhauer** rûbirûmayîna bi mirinê re bi du rêyan rave dike: Bi rêya hişmendiyê (mentiq) û bi rêya ku dê piştî mirinê jiyanêke din hebe

ango rêya olî. Bi vê sedemê ku rasteqîniya mirinê û tirsê ji ber wê, bûye asasê felsefe û hunerê.

Çawan ku her bêhnstendina me ji bo mayîna me ya li jiyane hewldaneke bedena me ye, bizava nivîsandinê jî abadînkirina navê me yê aîdî wê bedenê ye. Li vir nivîs û mirin du destbîrak in ku hevaltiya wan bi şerekî dijar dest pê dike û dawiyê vediguhêre dostaniyeke mayînde. Mehmed Uzun jî di her romaneke xwe de ji vê dostaniyê haydar, pêl bi pêl dolaba xwe gerandiye û merşa xwe hilberandiye. Ji ber ku **Tu, Mirina Kalekî Rind, Evdalê Zeynikê, Siya Evînê, Bîra Qederê, Ronî Mîna Evînê Tarî Mîna Mirinê** û herî dawî ji **Hawara Dicleyê** ji bo zeximkirina merşa rengareng dide xuyakirin ku nivîskar her carê di çî pêlikan re hilkişiyaye. Wekî **Schopenhauer** gotiye, “Rêya ku ji çêbûnê ber bi mirinê ve diçe, di wateya başî û ji jiyane kêfsitendinê de her ber bi jêr ve dimeşe; zarokiya ku bi bextewarî xeyalan saz dike, xortaniya bişadî, navoseretiya bîzêmet, yextiyariya şikestokî û bi giştî êşbar, îşkenceya nexweşiya dawîn û di dawiyê de êşa mirinê...” Mîrov dikare van qonaxên jiyane ku feylesof destnîşan kiriye, di hemû romanên Uzun de bibîne.

Romana **Tu**, romana Mehmed Uzun a pêşîn e. Di Tu de sê heb vebêjer hene: Ez-vebêj, hertiştzan-vebêj (vegötina xwedayî) û dengê ku tev li pêşaniyê dibe. Jixwe di romanê de dengê ku tev li pêşaniyê dibe xwîner ji nava romanê derdixe û dibe wargehekî dîtir. Ji ber ku romana Tu, ji honakeke navnivîsarî pêk hatiye, destnîşankirina kesên ku mirine wekî **Lorca, Faik Bucak û Kafka** tîne hawara pêşaniya xwe. Bi vê azîneyê nivîskar xwestiye bide nîşandan ku kesên mirî nivîskar bin, ger miribin jî, dikarin bi rêya wêjeyê tev li jiyana mîrov bibe. Yanê mirina nivîskaran ji hêlekê ve

nemirtiya wan jî rê dide.

Di **Mirina Kalekî Rind** de ku lehengê wî yê kal û kor, “...ew bi şev û roj, bi şagirtên xwe re dixebite ku şagirt hunerên wî fêr bibin û piştî ku wî wefat kir jî hunerên wî bimînin...” (Weşanên Avesta, Rûp: 119) Mîrov dibîne ku her hewldanên Kalî ji abadînkirina kar û hunerê xwe ye. Roman bi behsa koçkirina Kalî diqede. Bêjeya ‘mirin’ê ku di navê romanê de jî heye, hewla nivîskêr a li derdora mirinê pir xweş eşkere dike.

Siya Evînê bi koçekê dest pê dike, “Koç. Bi dû payîza jiyane re koça dawîn. Bêdeng, bêpejn. West naxuye, cih û war naxuyin. Yan jî ew dixuyin, lê tevlihev. Hem ev der û hem ew der. Hem niha, hem do û pêr. Hem nêzik û hem dûr.” (Weşanên Doz, Rûp: 7) Mîrov dibîne ku jiyana leheng **Memduh Selîm Beg**, piştî mirin(koç)a wî vedigere ser behskirina jiyana wî.

Bîra Qederê jî mîna **Siya Evînê** bi mirinê dest pê dike; “Destpêk: Her kes dimire; bîra û birazî, yar û evîndar, heval û dost, hogir û rêger, nêz û nas... hemû wefat dikin. Dora min jî hat, niha jî dora min e.” (Weşanên Avesta, Rûpel: 7) Jixwe lehengê ku di serê romanê de saloxa mirina her kesî dide, di dawiya romanê de di bîrê werdibe. Romaneke din ku dîsa bêjeya ‘mirin’ê dihevwîne, **Ronî Mîna Evînê Tarî Mîna Mirinê** ye. Beşa ro-

manê ya yekemîn ‘1. Mirin’ e. Baz û Kevoka ku du lehengên sereke yên romanê ne, di rûpelê pêşîn de ber bi mirinê ve dimeşin; “Baz bi vê dizane, ji tecrûbên xwe dizane ku ew ber bi mirinê derin. **Kevok** hê pê nizane. Mîna gelek tiştên din, Kevok bi vê yekê jî nizane; mîna gelek tiştên din, ew naxwaze bi vê yekê jî bizanibe.” (Weşanên Avesta, Rûp: 9) Hevoka dawîn a romanê jî mirina her du lehengan salox dide; “Hingî Baz, mîna Kevokê, li ser axa mader a havîna germ, ji erdê hew radibe.” (Weşanên Avesta, Rûp: 350) Destpêk û dawîya romanekê ku bi mirinê dagirtîbe, mirov dikare çî qasî nivîskêr jî vê babetê cuda bihesibîne!

Romana **Hawara Dicleyê** bi jibîrbûyîyan ango bi miriyan dest pê dike. Jibîrbûyî **Biroyê Dengbêj**, jibîrbûyî **Ester**, jibîrbûyî **Mîrê Cizîra Botan**, jibîrbûyî **Apê Xelef**, jibîrbûyî Êzîdî, Suryanî, Keldanî, Nasturî, ehlê **Cizîra Botan**, însanên Hekaran, xelkê Mikus, Wan û Serhedan in ku tên xapandin, qirkirin û koçkirin. Ev kesên ku di wextê wextan de ji dinyaya me koçkirine, ji pênuşa Uzun dîsa ruh distînin û hawara xwe dighînin Dicleyê. Nivîskarekî ku bi hemû romanên xwe, bi mirinê re ew qasî heşîr neşîr be, gelo dê çî qasî jî mirinê bitirse? Gelo ji her kesî bêhtir nizane ku mirin, rêyeke bêveger e û ji destpêka çêbûna mirov, bi mirov re ye? Gelo hîlbijartina rêya tenêtiyê, nivîs ji bo nivîskarekî ne zirêxekî li dijî mirinê ye? Wekî Schopenhauer di jînegariya xwe de gotiye; “Her dem min hêvî kiriye ku bi awayekî hêsanî bimirim, ji ber ku mirovekî ku di hemû jiyana xwe de bi tenê be, tenêtiya xwe herî baş ew dadigire. Ji dêlewa ku tev li tolazî û qirdikîyên ku ji bo sewalên duling hatiye hesabkirin bibim, ez ê vegerim cihê ku min lê dest pê kiribû û bi şanaziyeke ku min peywira xwe bi cih anîye ez ê jiyana xwe biqedînim.” Dema ku pirtûka feylesof a dawî Parerga û Paralipomena hat weşandin, wiha got. “Ez pir kêfxweş im ku zaroka min a dawiyê çêbû. Tu dibê qey barê ku min ji bîst û çar saliya xwe de bar kiribû ji ser piştî min daket. Tu kes nizane ev tê çî wateyê.” Ma ne nivîskar Mehmed Uzun e ku piştî gelek romanên berhemeke ku bîranîn û jînegariya wî vedihewîne, **Keskesora Giyanê Min** (Ruhumun Gökkuşağı) nivîsandiye!

Wê çaxa wêjeya netewekê, ango wêjeya zimanekî bi tenê ji hêla maratonvanekî di pêşbaziye de be, bi mirina wî maratonvanî hem ew netew nikare di

wêjeya cihanê de cihê xwe bigire, hem jî zimanê wê netewî dê mîna gelek zimanan jî holê rabe. Bi van sedeman; divê ew netew di serî de li wî maratonvanê qedirbilind xwedî derkevin û ligel vê jî, bala xwe bidin ser maratonvanên din jî ku bi meşa kîso tev li pêşbaziye bûne. Romanûsê pênuşxurt û maratonvanê tenya Mehmed Uzun, jixwe bi berhemên xwe ‘mirin’ têk biriye. Ji qewla wî, bila “Serê xwe meêşîne!”

ROMANNÛS Û ÇÎROKBÊJ MEHMED UZUN

Edîb Polat

Edebiyata Kurdî ew çend bi zargotinê ve girêdayî ye ku, nivîskarek dema hê tevna vebêja xwe dihone, dibe mîna çîrokbêjekî civatan. Mafir ku lezeta zimên di dirûtin û rêzkirina peyvyan, di aheng û lîrîzma gotinê de ye, çi cudahî di nava nivîskêr û çîrokbêjekî nûjen de dimîne? Xasma zimanekî wekî yê Kurdî ku tenê bi saya medreseyan û zargotinê xetereya windabûne têk bîriye, di dema pêşketina nivîskî de dikare xwe ji bandora dengbêj û çîrokbêjan xelas bike? Ji ber van pirsên ku dê werin rojeva wêjeyê, min sernivîsa li jor hîlbijart. Ev sernivîs, dikaribû wekî **“Bandora Zargotinê li ser Berhemên Mehmed Uzun”** jî bihata nivîsîn.

Feqiyê Teyran bi çûkan re diaxivî, **Evdalê Zeynikê** bi qulingekî birîndar re digeriya, Feqî helbestên xwe bi devkî ji avê re digot, Evdal ji quling re di-sitra. **“Dîlber”** a **Melayê Cizîrî** meşhûr e. Destana **Ristemê Zal** li civatan heta Kurd li ser riyê erdê bin dê were gotin, sê şev û sê rojan xelas nabe. Çîroka devkî ya **Siyamend û Xecê** ku bi kilam jî tê gotin di zargotina Kurdî de cihekî xweser girtiye, **Ker û Kulik** û destana **Dewrêşê Evdî** jî di edebiyata Kurdî ya devkî de bi nav û deng in. Ev berhem pêşek in, rêber in, tam û lezeta zimên, best û hewesa wêjeyê ji nîfşên nû re hiştine. Mîna van, bi dehan berhem hene ku nivîskarên wan vebêja xwe ya ji kesekî re, ya ji ajalekî re an jî ji civatê re gotine. Ev yek, pêwîstiya guhdar derdixê holê û berhemên ji kurteçîrok û romana nûjen dîrxîne.

Mehmed Uzun bi xwe bi navê **“Dengbêjên Min”** berhem nivîsiye, çi qas di bin bandora wan de maye, bi lêv kiriye. Bi dîtina min hemû berhemên wî li aliyekî, lê **Rojek Ji Rojên Evdalê Zeynikê** li aliyekî divê werin nirxandin. Çima? Ev berhem çîrokeke dirêj e, divê ne wekî romanê lê wekî kilamekê, çîrokekê an çîrvanokekê were şîrovekirin. Tu cudahî di nava wê pirtûka Uzun û çîrokekê de nîn e, ew berhemek ji edebiyata devkî ye, jixwe di bingeha xwe de mijar wisan e. Lewma min di serî de got Uzun çîrokbêj e jî, ango li rex karê roman-nûsiya Kurdî, divê mirov çêla çîrokbêjiyê jî bike. Her wiha, dema mirov li çîroka **Evdalê Zeynikê** guhdarî dike, mirov ji xwendina wê bêhtir sûde û lezeta hunerî jê digire. Di berhemê de vebêja **Ehmedê Fermanê Kîkî** jixwe çîrokê derdixê holê, di serê de ew dibêje **“Gotina Min”**. Hêj di serê **“romanê”** de wiha dibêje **“Wey li min felekê, Felekê, te çima li min wiha kir? Te kume xwe li min xwar kir, Korbûna Evdalê Zeynikê, kalbûna wî li dinê, ji xwe re, feyde û kar kir.”** Dema dest bi mijarê dike, di serê peyvê de ne wekî romanê, lê wekî çîrokekê ji civatê re bibêje, wiha pê ve diçe: **“Guhdar û xwendevanên ezîz, we ji strana wî derxist, belê Evdalê Zeynikê kor bû...”** Wekî ku hin kes li hember wî rûniştibin û ew ji wan re çîrokê beje, dibêje **“guhdaên ezîz!”** helbet ev ji bo romanê jî ne qisûr e, divê mijarên bi vî rengî wiha dest pê bikin. Di dawiya beşa yekem de wiha dibêje: **“Em ê niha hinekî li çîroka xwe vebin û Evdal li ser Çiyayê Xelatê bihêlin û werin cem bermaliya wî Gulê û serpêhatiya evîna navdar a Evdal û Gulê.”**

Birêz Uzun bi dîtina wî vê **“romanê”** bi vebêja **Ehmedê Fermanê Kîkî** diherikîne, lewma venaşêre, di gelek hevokan de dibêje **“Em çîrokê dirêj nekin...”** û didomîne, hin rûpelan bi peyva **“Guhdar û xwendevanên ezîz”** daye destpêkirin. Di **“Hawara Dîcleyê”** cîlda yekem de, gotinek li pêşiya destpêka romanê heye: Dengê, tiştê li pey wî/wê maye, aha ev e, dengê... Ne hewce ye em bêjin ku peyva **“deng”** zargotin e. Ne nivîsek, ne bêtîpek, ne tîpek, çima dengê? Di pêşeka romanê de birêz Uzun wiha dibêje:

“...Li ber destê sibê, gava çîrûskên dawîn ên stêrên şeva ronî jî çûn ava, min li ser kaxizekê navek nivîsî: Biro...”

... Ew gotina min wê şevê nivîsî, **Biro**, hêdî hêdî, bi wextê, qulipî ser dengêkî. Dengêkî ku nivê şevan hêdîka dihat û li ber guhê min, mîna pêjneke sivik a bayekî sivik, bang li min dkir; “Li min guhdarî bike, guh bide min... li dengê dengbêjan, li Dengê Dîcleyê, li dengê hez û evînê, şer û pevçûnê, kîn û nefretê, îxanet û hesûdiyê, hêvî û tekoşînê, afirîn û hunerê guhdarî bike...” Wekî hûn dizanin lehengê romanê dengbêjek e, Biroyê dengbêj e. Jixwe mirovekî ku dîroka Kurdan ve-bêje, dikare ji dengbêjan dût bikeve? Biro ji xwe re dibêje ez dengbêjê Dîcleyê me, lewma **Hawara Dîcleyê** bi qeleta Uzun ew dibêje.

Hawara Dîcleyê ji heft şevbihêrkan pêk hatiye, ji beşa “**Qendîl**” dest pê dike û dîsa bi “qendîl” diqede. Wekî ku me li jor jî gor peyva şevbihêrkê bi serê xwe bingeha zargotinê dihone. Ji bo zargotinê sê peyv hene; şevbihêrk, çîrokbêj û dengbêj. Di van şevbihêrkan Biroyê dengbêj hunermendê gotinê yê sereke ye. Ev berhema giranbiha ku wekî destanekê hatiye honandin, wekî kilamekî diherike, gelo ne şevbihêrk be, ne Biro be dikare were nivîsandin? Ji ber ku Biro hunermendê civandina dengên Mezopotamya ye. Şêweya romanê ne li ser bingeha jiyana bajarvaniyê, bi têkili û diyalogên lehengan û bûyeran, niqaş û atmosfera jiyana nûjen e, mîna pirtûka **Rojek Ji Rojên Evdalê Zeynikê** ku ew wekî Dengbêj Biro bi wasîteya dengbêj **Ehmedê Fermanê Kîkî** diherike, li ser bingeha zargotinê, bi saya dengbêjan, bi spartina qehremanek dengbêj, bi beşên “Şevbihêrk” an hatiye nivîsîn. Şêweya romana **Tarî Mîna Mirinê, Ronî Mîna Evînê** cihê ye, terzê romanek nûjen e, li ser bingeha serpêhatiyekê, serpêhatiya du lehengên romanê **Baz û Kevok** hatiye nivîsîn. Lê, dema mirov li romana **Bîra Qederê** dinihêre, romanek otobiyografîk e û li ser bingeha fotografan (16 Fotograf) hatiye nivîsîn. Navê romanê, romana **Celadet Bedirxan** e ku tenê ji du hevokan pêk hatiye û nivîsî maye ji ber mirina wî ya bêwext. Dengbêj **Ehmedê Fermanê Kîkî** dengbêjê malbata **Celadet** e.

Di romana **Mirina Kalekî Rind** de, nivîskar bi kalekî ku ji malbata “Rindan” e re dipeyve, sohbet dike. Gotinên gotûbêjê di nava kevanê de hatine nivîsîn, ango bingehe li ser axaftinê, li ser niqaş û guftûgoyê hatiye rastin. Tesîra zargotinê, kurmanciya devkî di şêweyê romanê de dertê pêş. Uzun di

beşe yekem, di rûpelê pêşî de piştî ku helûmercên naskirina xwe û kalekî “Rind” tîne ziman, wiha dibêje: (Niha min parantêzek divê. Kalê rind, ez divê niha rast bi rast, bi te re bipeyivim...) Piştî serpêhatiyê xwe û wî, wekî ku pê re sohbet bike dibêje û romanê bi pêş ve dibe. Beşa duyem a vê romanê dîsa bi hevpeyvînê wiha dest pê dike: (Kalê Rind, tu dizanî, gava ez gihîştim Stockholmê, min çî kir? Min hîsên xwe yên nexuyayî, tevî gula xwe ya sor, danî ser dîwarê salona mala ku ez tê de rûniştim...) Û parantêz wiha xelas dibe: “Belê, Kalê Rind, min ev yek jî got...” Helbet edebiyata ewil ji gotinê derketiye, çêsn jê zêde bûne, piştî teherên nûjen yên nivîsînê wejandiyê. Lewma dibêjin “Pêşî peyv hebû...” Ev yek ji bo edebiyata nûjen ne kêmasiyek an qisûrek e ku mirov bêje di wêjeyê de paşverûyî an paşdemayîn e. Na, lê belê teherên nivîsînê hene, roman û kurteçîroka nûjen du cure yên sedsala nozdeh û bîstane in û heta niha ji me re mîrat mane. Ger mebesta nivîskar honandina axaftinan, çêkirina kesayetan û qewimîna bûyerên li bajêr bi awayekî fîktîf be, ew çax mecbûr dimîne ji zargotinê ji çîrok û çîrvanokan hinekî dût bikeve. Lezeta zimanê Kurdî ji mîrata sedsalan heta niha di zargotinê de veşartî maye. Li ser bingeha “guhbaran” hatiye avakirin çîrok an romanên berê, lê yên niha li ser bingeha “xwendevanan” tîne nivîsîn. Mirov mijarekê ji guhdaran re bêje cihê ye, ji xwendevanan re binivîse cihê ye. Ger mirov bûyerekê ji “guhdarên ezîz” re wekî dengbêjekî vebêje cihê ye, lê ger mirov jiyana bajarvaniyê, kuçe û kolanan, axaftina du evîndaran li saloneke otelek pênc stêrk bîne ziman, an qala bombekirina Bexdayê bike, têkiliyên kirêt yên nava sîxur û dîplomatan binivîse cihê ye. Dengbêjek an çîrokbêjek nikare bûyerên nûjen, bi zimanê zemanê berê, bi hêmaya kurmanciya bav û kalan binivîse.

Wekî encam; bandora edebiyata devkî ne tenê li ser Mehmed Uzun, her wiha li ser hemû nivîskarên Kurd dê demeke dirêj bidome. Hetanî Kîngê? Hetanî Kurdî bi berfirehî di dibistan û zankoyan de bête axaftin û perwerdekirin, heta di jiyana bajarvaniyê de, di hemû helûmercan de bête bikaranîn, heta dewleta Kurdan çê bibe, hemû dezgehên wan ên nûjen ava bibin... Berî wê, divê em qîma xwe bi wergerê bînin. Wê demê, dengbêjek kilama **Filîte Quto** û **Mamê Etmarkê**, kuştina **Silêmanê Mistê**, an xayintiya **Elo** ku bi

Koçero re kiriye, Kuştina **Şêx Fexriyê Mala Bokarkê** li Geliyê Godernê, lehengiya **Bişarê Çeto û Mehmedê Dewrêş**, Şerê **Mala Eliyê Ênis** di **Newala Qeremûsê** de, di hotêleke pêncstêrk de an di galeriyayekê de, di palazakê de, an li ser înternetê bibêje, an di romanekê de lehengek van kila-man ji dergistiya xwe re bêje, wê çi feyde bike, an dê çi qas di cih de be?

MÎRAT Û CIVAK

Muharrem Erbey /

Ji Tirkî Werger: Lal Laleş

Civak bi jiberkirina modernîtêyê ya motemot nikarin bi pêş bikevin. Hebûna civakan her daim a li ser dika dîrokê, bi bandora rûmetên wan ên qet têk naçe re têkildar e. Ger ji hemû tiştên madî û manewî re çand tê gotin, divê wê gavê em li sekna wan rûmetan a di şert û mercên navneteweyî de binêrin. Ên ku Kurdan tune dihesibînin, ên bi înkarkirina wan dixwazin wan tune bikin. Ew kesên ku wan hewl da ji bo ku kevneşopiya edebiyata gelerî ya hêzdar, dîroka devkî, ziman û çanda kurdan biparêzin û xurt bikin qet bi tişteki nehesibandin.

Konfigyûs belasebeb negotiye “Eger hûn dixwazin welatekî talan bikin ewilî zimanê wî welatî xera bikin.”

Di sal 1990î de dema em li Stenbolê şagirt bûn, me li **Navenda Çanda Mezopotamyayê** ku li Tar-labaşî hatibû vekirin, li pirtûkxaneyê refikên wê vala dînerî û diketin xewn û xeyalan. Me ji refikên vala du kitêbên bi Kurdî yê zarokan ku ji 16 rûpelan pêk hatibûn, ji destê hev direvand û dixwend. Me qala ku wê rojek bê wê pirtûkên Kurdî di van refikan de hilneyên dikir, em bi meraq li benda wan pirtûkan diman. Em ji çîrok û romanên Kurdî bêxeber bi meraqdarî li bendê bûn, “kî ne ew nûserên meçhûl, kî dê bibe nivîskar.”

Hîn zêde sal nebihurîbûn me bihîst ku li Swêde nivîskarekî Kurd bînavber di zimanê xwe yê zikmakî de romanên dinivîse. Piştî em pêhisiyan ku yê bi zimanê xwe yê zikmakî bi meraq romana dixwînin jî pir bûne. Lê belê nîzanim çima piştî yê dixwendin hindik bûn, gava qedexebûn rabû pirtûk, kovar pir bûn, me dît ku tiral bûn û nema xwendin.

Digel vê hat famkirin ku nivîsandina bi zimanekî ku tê înkarkirin û xwendevanê wî kêr e û tu kes qîmet nadiyê bi talûke ye û ji kirina vê yekê re jî wêrekî tê gotin. Îcar Mehmed li hember talûkeyeke wisan li zimanê zikmakî xwedî derket, bû serkêşê karwanê yê ji bo ziman xurt bikin dixebitîn.

Hêja Mehmed, ku hosteyê peyvê bi salan li Swêde sar sirgûn bû, bi xeyalakirina tenûrên welatê xwe germ kir û bêtî ku pê nûsa xwe ji destê xwe derxe li sirgûnê nexweş ket. Gewdeyê xwe anî cihê ku dilê wî lê diavê û got ger ez ê bimirim bila ez li welatê xwe li cihê ku ez jê xwedî dibim bimirim. Bi dilariya xwe bêtîkandin vegehiya welêt, Mehmed gava vegehiya tenduristiya wî xerab bû, niha başbûna moralê wî re, tenduristiya wî jî têra xwe baş bûye. Em gelek kêfxeş in.

Gelek tiştên ku wê romanûsê Kurd hêja Mehmed Uzun bike heye. Nexweşî nikare wî tîk bibe divê wî tîk nebe. Mehmedê ku bi salan li hember sirgûnê, zilmê, kotekiyê, înkare, debar kiriye, bêguman ew ê vê nexweşiyê jî tîk bibe, li ser maseya xwe rûnê û romanên bêhempa binivîse, em di vê baweriyê de ne. “Ez ne ji bo mirinê ji bo bijîm tîm” zû bi ser xwe ve were û rabe ser piyan. Ji bîr meke gotina xwe yî ez ê “Amedê bikim navenda çanda Kurdî” Mehmed ew ê baş bibe û wê hîn romanên nû bineqîşîne li dîroka edebiyata Kurdî. Her bijî ji yê mîrateke nemir dihêle ji civaka xwe re. Her bijî ji yê ku zimanê li ber mirinê yê li ber windabûnê vedijenînin.

MEHMED UZUN Û NIFŞÊN NÛ

Salihê Kevirbirî

Ne şaş bim 1998 bû. Li Beyoğluya Stenbolê, li avahiya Rojnameya **'Azadiya Welat'** ku li Kolana **Ayhan Işık** bû li me qesidibû. Ji rojnameyê 3-4; wekî mêvan jî 2-3 kes amade bûn. Temenê me li dora 18-24 bû. Bi dilekî geş behsa serpêhatiya xwe û zimanê Kurdî dikir. Bi kurmanciyê 'gewr' û 'çêjdar' dixwest me bibe 'diwan'a serpêhatî, kilam û lawjeyên berê. Digot, 'Ji klasîkên xwe hez bikin! Xwe ji Zargotina Kurdî nedin alî. Guhê xwe bidin awazên dengbêjan!..' Yekem car min **Mehmed Uzun** li wê derê dît. Tiştê ji civata wê rojê di bîra min de ma, hêviya wî ya ji nifşên nû bû. Hewl dida û dixwest bide fêmkirin ku 'çîmento' ya zimanê Kurdî zarok û nifşên nû ne. Her wiha car caran bêjeya 'nifşa 90' î bi lêv dikir, diyanî ziman ku ev nifşa navborî dê di 10-15 salên bê de karên ku di 100 salî de nehatine kirin bike...

Vê demê di mejiyê me de ekoleke ku her dem me bi şanazî behsa wê dikir hebû: **'Ekola Swêdê'**. Bi awayêke din ev ekol, **'Ekola Kurdî'** bû. Behsa bi dehan navan dihate kirin ku bi salan e ji bo kur-mancî, soranî, hewramî, kirmanckî têdikoşiyên. Me rojnameyê xwerû bi Kurdî derdixist. Li navenda Stenbolê, car dibû bi hefteyan li avahiya rojnameyê gotieneke 'Tirkî' nediket guhên me! Ev helwestek bû... Her tişt bi zimanê Kurdî bû. Rabûn, rûniştin, xwarin, vexwarin, nixandîn, sohbet her tişt bi Kurdî bû. Em ji rojnameyê derdiketin, zimanê Kurdî 'pere' nedikir! Li saziyên kurdan ku ji bo geşedana ziman, çand û hunera Kurdî hatibûn vekirin, axaftin -bêyî nepixandin- ji sedî 70-80 bi zimanê Tirkî bû. Heyf e ku car caran zimanê Kurdî dibû mijara gazin û henekan jî! sedem jî, Xwedêgiravî em gelek 'hişk' û 'tûj' in û çima zimanê Kurdî li ser mirovan ferz dikan, çima carinan em jî tev li nîqaşên bi zimanê Tirkî

nabin?! Ji ber vê yekê, ji bilî dewletê; ku bi dadgeh, girtin û kotekiyên xwe dixwest me ji karê me bike, me bi 'rêhevalên xwe' re jî gelek caran têkoşîna zimanê Kurdî dida!.. Van agahiyan li ser Ekola Swêdê dibêjim. Ji ber ku me 'xemxuriya Kurdî-kurdewarî' hildabû ser milên xwe, Kurdîxêvek, Kurdînivîsarek, Kurdîguhîdarek, Kurdîbêjerek li ku hebûya delalê ber dilê me bû. Madem wisan bû, kesên di nava wê ekolê de bûn û bi salan bû ku li **'Skandînavyaya Sar'**, zimanê dayika me geş dikirin, delalên ber dilên me bûn! Helbet dê yek ji wan jî Mehmed Uzun bûya...

Di sala 2000î de; di demsalên zivistan û havînê de, li **Stockholma Swêdê** gelek caran bû qismet ku guh bidim dîtin û ramanên wî. Mêvanê Rehmetiyê **Mehmûd Baksî** bûm û me li ser kitêba wî ya dawî **'Serhildana Mala Eliyê Ênis'** kar dikir. Baksî gelek nexweş bû, lewra kêr caran be jî hevalên wî dihatin serdanê. Kekê Mehmed Uzun yek ji wan kesan bû. Terka Baksî nekiribû! Di dema dawî de nexweşiyê pişt li Baksî şikandibû, lê karesata mezin ew bû ku, bi sedan 'heval' û 'hogir' ên wî pişt xwe dabûnê. Çi jî dibê bila bibe, ke-sayetî û pozîsyonên wî yên siyasî çî dibin bila bibin, Baksî 'heta tu bibêjî' kurd bû, kurdewar bû. Bi nêrîna min ev bû sedem ku heta roja mirinê jî Mehmed Uzun ligel wî ma. Ji çend rojan carek dihat, tiştên ku me nivîsandibû dixwend, dîtinên xwe bi me re parve dikir. Bi taybetî ji beşên ku tê de kilamên dengbêjan derbas dibû, gelek hez dikir. Carinan di xwendina hinek beşan de wekî zarokan şa dibû, bi hevokan dilîst. Ji xwe paşê ji kitêba navborî re pêşgotinê jî nivîst ku li Stenbolê çap bû. (Serhildana Mala Eliyê Ênis, Weşanên Welat, 2000).

Gelek car çû û hat. Li Stenbolê hema bêje her cara dihat min bi awayekê xwe digihandê. Li civatan, li şahiyên, li înzekirinên pirtûkan, li ser piyan be jî me bi hev re sohbetê dikir. Ji min re digot **'Nivîskarê Dengbêjan'**. Pê kêfxweş dibûm. Dema min jê daxwaz kir ku li ser kitêba min a li ser **'Karapetê Xaço'** pêşgotinê binivîse, bi dilekî geş pejirandibû. Min jê re kitêb şandibû Stockholmê. Di nava çend rojan de pêşgotineke xweş û herik-bar nivîsandibû û şandibû.

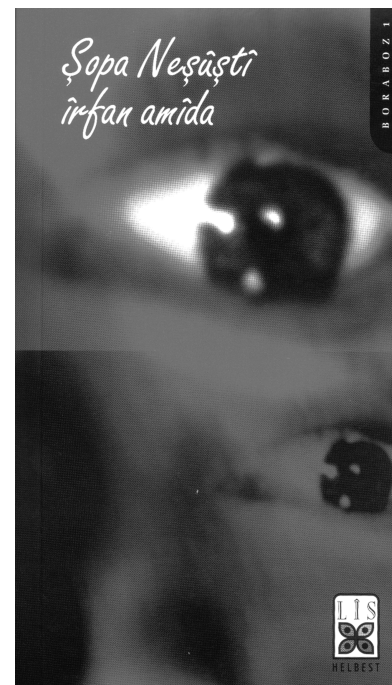
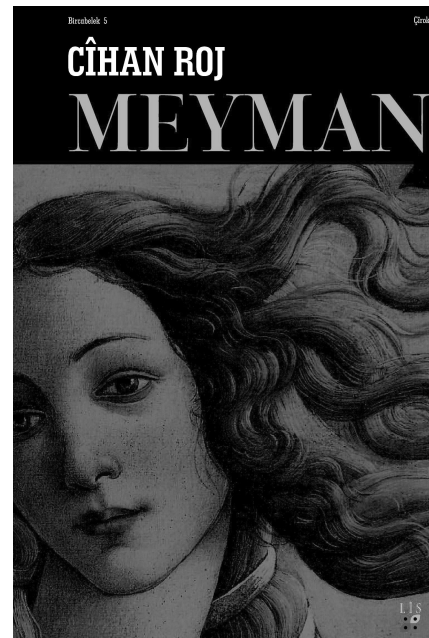
Ji min re bêjin; 'Mehmed Uzun, bi çî awayî ye di bîra te de?' Dê bersîva min wiha be: 'Mirovê ku ji

ciwanan pir hez dike. Nexasim ji ciwanên ku bi Kurdî re radibin, bi Kurdî dinivîsin û bi Kurdî distrên!..’ Tişteki din heye di dilê xwe de nehêlim. Bi qasî hezkiriyên wî hebûn, kesên jê nefretê dikirin jî hebûn! Hesûdî ye an jî tişteki din e nizanîm, lê rastî gelek civatan hatime ku êrîşên gelek dijar li ser Mehmed Uzun dikirin. Helbet rastî gelek durûyan jî hatim ku li cem wî 'heyran' û 'qûrban' bûn, lê li pey wî hewl dldan gora wî bikolin! Me tim jê hez kir. Qesta min ji bêtîya 'me', 'nifşên nû' ye. Nifşên nû tu caran durûtî li Mehmed Uzun nekir. Li gorî çavdêriya xwe dibêjim; di nava rêjeya kesên ku pirtûkên Mehmed Uzun dikirin û dişopînin de, rêjaya ciwanan, rajortirîn rêje ye. Ji înzekirinên pirtûkên wî, ji çend semînerên wî yên li Diyarbekir û Stenbolê vê yekê dizanim. Her wiha ji hatina wî ya dawî bo Diyarbekirê jî ev yek zelal û berbiçav e. Ciwan û nifşên nû, îro bi saya kesên wekî Mehmed Uzun, zêdetir ji zargotina xwe, ji dengbêjan û ji serpêhatî û klasîkên Kurdî hez dikin. Ez bixwe hatina wî ya bo Diyarbekirê, wekî 'Dawet û zemawinda wî ya duyem' dinirxînim. Govendeke gelek mezin li Diyarbekirê li dar bû ku sergovendên vê govendê ciwan û nifşên nû bûn!

Gelek balkêş e, yekem car e ku Kurdan, di saxitiyê de nirxekî wisan mezin da nivîskarekî xwe... Bi hêviya ku ji îro û pê ve jî, Kurd nirxa van nirxan bizanibin...

Gotina dawî; Mehmed Uzun bi xêr hatî mala xwe. Em nifşên nû şopînerên te ne...

Ji Weşanên Lîsê.....

NIVÎSKARÊ KU TEVLÎ LEHENGÊN KU WÎ AFI- RANDINE BÛYE

Îrfan Uçar /

Wergera Ji Tirkî: Mem Mîrxan-Omer Dilsoz

Ez qurbana we me...

Hebû tunebû. Zemanek ji nav zemanan di navbera du çeman de gelek dijiya. Êşên vî gelî pir, bextewari yên wî hindik bûn. Derdê wî gelî yê sereke di halê xwe de jiyîn bû. Lê yên dûr û yên nêzik nedihîşt ku ev gel di halê xwe de bijî. Xwende û nivîskarên wî yan dikirin zindanan, an jî sirgûn dikirin.

Yê me jî berê kirine zindanê, piştî ku ji wir derketiye jî berê wî dane sirgûnê. Tûrê xwe daye piştî xwe, berê xwe daye oxirfelekê û terka welatê xwe kiriye. Dûr çûye, nêzik çûye, çiya û newal li pey xwe hiştiye û gihîştiye welatê bêroj ku malên wê ji cemedê bûne. Havîna vê zivistan, zivistana wê cemed bûye. Bi yên dinivîse re peyiviye, yê peyiviye nivîsandiye. Di şevên dirêjên zivistanê de Tîna Roja ku hestiyê mirov germ dike fikiriye. Dema serê xwe daye ser balîfê tim xewnên welatê xwe dîtine.

Mirovên welatê sar gelek ji yê me hez kiriye. Mêvandariya herî xweş nişan danê, xwarinên herî xweş danê û ew li cihê herî baş razandine. Lê piştî

bihurîna şevê ew dîsa bi tena serê xwe maye. Rojek hatiye, yê me zewiciye, bûye xwediyê zar û zêç, lê kesera wî bi dawî nehatiye. Tişteki ku tenêtiya wî sivik kiriye; Nivîsandin... Nivîsiye, nivîsiye bi qasî bejna xwe pirtûk nivîsandine. Her roj bi zimanê ji dayikê xwe fêr bûyî bi lehengên pirtûkên xwe re axiviye û xemên xwe pê revandine.

Rojekê ji rojan nexweş ketiye û ew birine ser doxtoran. Wan gotiye, “Derdekî bêderman e, tişteki destê me nayê.” Nas û dostên wî gişk seferber bûne. Memleket bi memleket ji bo wî li dermanan geriyan. Li deriyê kîjan hekîmî xistine, çûne kîjan nexweşxaneyê, ji wan gotine: “Derman tune ye.” Der nehiştine geriyan, heyf û mixabin... Wan gotiye, Loqmanê Hekîm jî nikare çî dermanan jê re peyda bike. Yê me jî gotiye, “Hebî nebî dermanê min welatê min e, derd li vir e lê derman jî li wê derê ye.” Li xerîbiya ku bi tûrê li piştî xwe çûyê, bi nexweşiyeke bêderman jê vegeriya.

Li dilê welatê wî ew li nexweşxaneyekê razandine. Her kesê hêviya xwe jê biriye, dia jê re kirine. Ji aliyekî din ve jî ji bo ku ew baş bibe her kes seferber bûye. Mêşhingivan li şûna hingiv jê re şîr çêkirine, teyran jî hêk. Rojê silava xwe, dims û tîrêja xwe jê re şandiye. Ji bo bibe derman; Çiyayê Simbilê hingiv, jajî û penîrê sîrik, Sîpanê pincara xwe, Araratê jî qalibek cemed di çilê havînê de bi keşikên herî delal re, jê re şandiye. Ji çar aliyên welat millet hatiye serdana wî û kêfa wî xweş kirine. Pîr û kalên ku nikaribûne bîn jî, bi wan re silav û diayên xwe şandine. Hinan jê re, ji riya deh rojan dûr ji çîn û maçînê çavînok, hinan jî nivîşt şandine. Ji wî re kêman behsa nebaşan, qencan behsa mirovqencan kiriye. Helbestkaran jê re helbest xwendine, dengbêjan kilam. Zarokan jî ew bi hezkirina xwe ya pak û paqij hebandine. Yên ku ji koka daran, ji ava çîyan derman peyda nekirine jî hatine nik ê me û jê re gotine, “Em jî hînî zimanê xwe bûne, mizgînî li te.”

Lehengên ku ji nava pirtûka wî nivîsandiye derketine jê re bûne hekîm.

Yê me piştî sê çar heyvan ji derdê bêderman filitiye û gotiye, “Ez qurbanê we me” û tevli lehengên ku wî di kitêbên xwe de afirandine bûye.

GELO BERÊ DIVÊ EM RA- BIRDÛYA XWE PAQIJ BIKIN?

Amed Gökçen /

Wergera Ji Tirkî: Mem Mîrxan

Zimanê Kurdî piştî bêdengiyeke dirêj, bi nivîsandînekê -birêkûpêk- derbasî qonaxeke dîtir dibe. Bîranînên ku di guhê me de, di dilê me de bûn hêdî hêdî derbasî nivîsê dibin. Ne bi derengî hema bi xwe re nîqaşên “nivîsê” jî bi xwe re anîn. Me yê rabirdûya îro binivisandana?

Gelo çi qas pêkan e em ê serboriyên xwe, êşên xwe, sirgûn û dûrketinên xwe û egîtiya xwe derbasî rûpelan bikin û xwe bigihînin edebiyata pêşerojê? An em ê bi saya çanda Kurdan a devkî ku derbasî pirtûkan bûye, bêjin wêjeya Kurdî rihekî teze zeft kiriye û axa mirinê çawa ji ser xwe avêtiye înkâr bikin çi qas rast e?

Li hember vê rewşê ne pênûsa xwe sipartibe rabirdû û “nivîsa” li gor vê tevdiqere, ne jî dîroka bav û kalan bidin hêlekê û cografîyaya winda û lehengên li ser li ser axa wê nagerin nefê li Wêjeya Kurdî dîkin. Nedayê jî. Di vê mijarê de, yanê tam jî di navbera nîqaşan de li cihê ku peyên “Kurd”, “Edebiyat” û “Siyaset” tê ba hev, di hemû guftogoyan de navê Mehmed Uzun çendî caran hat bihîstin.

Li derveyî Mehmed Uzun navê herî bi nîqaşê Edebiyat a Modern a Kurdî ye, bi saya van nîqaşan bi riyên dîtir li wêjeya Kurdî nefa wî jî bûye. Lewra -belkî yekemîn car- Zimanê Kurdî bi berfirehî û bi

refleksên xwe rê li ber gengeşiyê vekirin. Yanê yên ku ji Mehmed UZUN hez nedikirin jê hêlekê de jî pirtûkên ku di pirtûkxanaeya wan de bûn dixwendin û didan ber hev, li rexê din jî ji rastiye dîr bi kitekî û gengeşiyên ziman û wergerê hatin çêkirin. Ev gengeşî ne tenê ji hêla wêjenasên Kurd ji hêla Nivîskarên Tirkên ku Wêjeya Kurdî bi rêkûpêk dişopandin jî hatin meşandin. Ev gengeşî li ser bîngeha “Wêjeya duh û îro”, “Edebiyata Modern û Nivîskarê Modern” an jî “Tenê dîroka devkî bûye şeweyê edebiyatê” bête meşandin jî, Uzunê ku bi giringdayîna avakirina ziman û di vegotinê de ev organizasyona bi “lezzet” dikaribû bersîva wan pirsan bide.

Lewra Uzun her çi qas wêjeyeke li ser rabirdûyê binivîsîne jî, bi bikaranîna pênûsê, bi fikirîna wê, bi hêrsbûna xwe, bi parvekirina hestên xwe û leheng bijartina wî dem îro ye. Û em her çi qas bêjin em romaneke dîrokî dixwînin jî Mehmed Uzun bi vegotina demê îro dinivîsîne. Kanî û jêdera pirtûkên **Tu, Mirina Kalekî Rind, Siya Evînê, Rojek ji Rojên Evdalê Zeynikê, Mirina**

Egîdekî, Bîra Qederê, Ronî Mîna Evînê-Tarî Mîna Mirinê, Hawara Dicleyê jî piştî xwe didin vê rastiye.

Her çi qas rexne li dora navê Mehmed UZUN derbas bibin jî, di rastiye de ya ku tê nîqaşkirin wêje û siyaseta Kurdi bi xwe ye. Bi guherîna pergala dinê re, Edebiyata Ewrûpayê, tevgera yê ku di bandora wêjeya rojhilat de mane, pevçûnên di navbera nîşan de û bi bandora adet û kevneşopîyan ne tenê Kurdekî ji rêzê, aktorên gengeşîyan bi gotinek din mêjiyê Kurdên din jî tev li hev bûye.

Mehmed UZUN tam li vê derê, di nav vê tevliheviyê de, rewşa ku wî jî wek takekes rexne dîkir birik dubare dike û rîsta wêjenas a siyasî dixê nav hev.

Di hevpeyivîneke xwe ya BÎANET'ê de, dibêje “Kurdi zimanekî qedexeyê û gelek watedar e ku mirov bi Kurdi binivîsîne. Lê hêla din nîmetên “na nebûye” yek bi yek bi yek tene rêz kirin, ketina nav hev, tevliheviya mêjî em dibînin. “yanê ku Kurdi vediguheze Tirkî hinek taybetmendiyê xwe wînda dike. Lewra Kurdi zimanekî heta dawiyê xweser, heta dawiyê germ û xurt e. Tirkî ev taybetmendîya xwe wînda kiriye. Li gor min gelek sebebên windakirina taybetmendiyên Tirkî hene. Ji zimanê bazarê bigire heta dive navgînê îdeolojiyên Fanatîk, propagandîstê derewên medyabûnê û ji gelek egerên din (...) Kurdi heta dawiyê zelal, rewan û zimanekî ekonomîk e. Ji ber ku tenê bersîva pêdiviyên mirovan dide. Kurdi ne zimanekî bazarê, ne yê dewletê, ne jî yê îdeolojiyên bi quwet e. Ew zelalî, ew delalî, ew sadebûyî ew rewanî hîn di Kurdi de gelek xurt cih digire. Ev avantajê gelek mezin e... A duduyan di Kurdi de dilsoziyan peyvan heye.”

Mehmed UZUN di heman hevpeyivînê de bersîva pirseke din jî wiha dide. “Nivîskariya min cihê ye, ez nivîskarekî cihê me. Divê hûn min û nivîskarên din tevlihev nekin. Li Tirkiyê nivîskarekî din wekî min tune ye. Ez bi zimanekî qedexeyê dinivîsînim. Û ev qedexebûn derbasî her gotineke min dibe. Ez bi wê derûniyê dinivîsînim. Ez vî zimanî di 18 saliya xwe de di zindanê de hîn bûm. Mûsa ANTER hînî min kir. Min bi hezar zehmetîyan zimanekî edebiyatê ava kir. Ez ji bo

nivîskarekî ji bo nivîskariya xwe karibe bidomîne xwediyê tu derfet û navgînan nebûm. Ne dewleteke min çêbû, ne pirtûkxaneyên min, ne zanîngehên min, ne kanalên ragihandinê, ne medyayeke min, ne jî xwendevanên min hebûn. Divê ev hemû bihatana afirandin.

Divê em baş bidin zanîn ku, Mehmed Uzun hosta û zanayê xurt ê ji bo edebiyata kurdi meşrûiyetê qezenc bike ye. Lê belê divê nîqaşên me li ser em çi qas nivîskarê xwe, cografya xwe û zimanê nas dîkin be. Û pîrî caran di cihoka vê kaniyê de reng tev li hev dibin. Em jî di nava vê jêderê de ne, Mehmed UZUN jî.

XÎRETKÊŞ Û PALÊ EDE- BIYATEKE STEW:R: MEHMED UZUN

Omer DILSOZ

Ez jî dixwazim li ser kekê Mehmed Uzun çend tiştan bibêjim, çimkî li gorî min, ew nêçîrvanekî jîr û zîrek ê dangan e; “dengên jibîrbûyiyan” di nav rûpela tarîxa nenivîsandî de, cara ewil min ji wî bihîstin, bi nêwî û awazeke kovandar a ku ji nalîna dengbêjan dihate pê. Ew, dengbêjê nivîsa zimanekî çilmisandî ye.

Gelo çandina axeke kovî ya beyar, bêtî ribsekin û vewejandina bi salan, çendîn hêsan e? Her ku ez xwe berdidim nav çalên zêhna xwe û li ser vê pîrsê difikirim kekê Uzun tê bîra min. Çimkî wî bi wêrekî kariye bêje ‘erê’ ev zevî dikare bête cotkirin û bi taybetî jî gava ku mirov li berhemên wî dinêre her wiha dibîne ku ev yek bi pênûsa xwe jî çes-pandiye.

Kekê Mehmed, di heyameke herî bédeng a ku dîroka vî mîletî li bin simên bindestiyê de dinaliya, bi cegerdarî dilê xwe da bin barê pênûsê û dest bi neqîşandina “çîrokên me yên wînda” kir. Çawan ku **Evdalê Zeynikê** bi dengê xwe yê zîz û zelal, serhatî û çîrokên me di stranên xwe de nemir dikirin, wî jî, duhiya me ya nêz, xîretkêş û paleyên jibîrbûyî yên vî mîletî di wê bédengiya kore de dariştin ser rûyê kaxizan. Me bêhna ‘**Xoybûnê**’ û serkêş û

xîretkêşên wê pêlê di romanên kekê Mehmed de nas kirin. Ne tenê naskirin, belkî jî pê re çûn ber awênaya zêhn û bîrmendiya mîletê xwe û çavekî me pê re kenî yek jî giriya... Çimkî ji pênûsa Uzunî me “dengê wan ê jibîrbûyî” bi hemû hişîmeta xwe dibihîst... Loma jî mirov dikare bêje ku kekê Mehmed ‘hewara’ edebiyateke stêw e jî.

Dema ku wî dest bi kar û barê nivîsa bi vî zimanê stêw kirî, hingê belkî jî kesê bawer nedikir ku dê bi zimanekî ku tenê talde û paşxaneyên şaristaniyê jê re hatine vekirin, bibe zimanê nivîsê û dê deng û nalînen ku di qîrîna **Evdalê Zeynikê** de nepenî bibin roman...

Kekê Uzun bi rastî paleyekî bi sebr û xwedan bîr û baweriyê gelek xurt e, pêşbîn e; çimkî ew pê hesiyabû ku birçîtiya vî mîletî ne tenê ji zîkî ye, bêtir ji mejiye û ji bo têkirina vî mejî jî baş dizanî ku pêdivî bi hubrê heye. Ancax ev mîlet bi hubrê têr bûya. Derdê herî giran ê vî mîletî xwendin bû, çimkî korefam hatibû hiştin, tarîxa wî hêdî hêdî bi mirina dengbêjan ji ser zimanan jî nedima û wînda dibû, diviya bi zimanê xwe berceste bûya ev tarîx... Mehmed ev yek pêk anî.

Kekê Uzun pê li birîna tugirtî dikir û bi xîret û zehmetkêşiyê bêhempa kurdiya ku stêwrê nivîsê bû avis kir. Ber û berhemê xwe da: Romanên giranbuha li pirtûkxaneya vî mîletî zêde kirin; gelek ji me bi tîna kitêbên wî hez ji mîletê xwe kir. Belkî jî ne tenê ev, her wiha kekê Uzun di çîrok û serhatiyên xwe de, em hîni pêrabûna tirs û tabûyan jî kirin. Em hîni pêkvejiyana gel û xelkên cîran jî dikirin... Tabûyan cînseliyê, cergebez ên hîzr û kevneşopên me di nava kitêbên Uzun de dihatin pêpeskirin û me bi zimanê xwe jî dikaribû ‘orgazm’ bibûna...

Kekê Uzun şevçirayekî ji dûr ve diçirûse bû jî. Bêhna welatê bindest ji dûriyê, ji welatê xerîb û xurbetan di sirgûn û derbederîya malkambax de digihand mîletê xwe. Wî mîletê ku dê rojekê ‘belkî’ bi hewara wî bihesiyaya... Erê, min tenê xwest gotineke min jî hebe li ser Uzun, çimkî ez jî xwendevanekî wî me. Ez bi dilrehetî dikarim bêjim ku Kurdan hewceyî bi gelek ‘Uzun’ an heye. Çimkî ew xîretkêşekî vî mîletî ye, dengê ‘jibîrbûyiyan’ e û berî her tiştî edîbekî dilsoz e. Şareza û hostayê gotina xwe ye.

..... 07. 2006

Diyarî bo Mehmed Uzun

şer ku teriqandibin kulî
koçber bin quling li ser axeke hişk
û dûpişk bi xwe vedabe ji kerban
li esmanekî vala megere li kevokan
ne guliyek zeytûnê filitî, ne tayek ta-rîhan:
çiyayê xewnan şewitî heyran, çiyayê xewnan!

arjêr

arjen arî

mamîk

ba pîf dîke êgir
agir gur, agir gur
gund rijî, çiya komir
bi hev re şewitîn hişk û çir
agir vemirî agir mir
ba rabû, xwelî bi kû ve bir?

serjimêrî

4 hezar gund
30 hezar kuştî!
3 milyon penaber...
ji berdevkê devê fermî ev xeber:
hêj jî em nizanin jimara bî û sêwiyan!

arjen arî

Arî

**li dor “nameya li ser baskê kevokê”
û şaxê zeytûnê, serhawe**

gelek kevok firîn
spî spî, ji esmanê şîn î hêşîn
qasidê aştiyê bûn her yek
bi baskên wan ve kurtenameyek,
di nava nikilan de şaxê zeytûnê
firîn ber bi asoyên Rojava
firîn berû hingoriya gerdûnê..!

zeytûnek peyde nekirin li ser tîngan
tiyê taseke av, zarokên birçiyê qetek nan
li pêrê zirbajarên ji zû ve hînbûyê gewenditîyê!

lewitîn hevok jî di devê şerxwêzan de
gotin bi gotin, peyv bi peyv
û roj û şev, û roj û heyv
û qete-bejahî
û zerya
û girav...
di nava çirava şer de malzaroka axê jî
û pê re pê re, ser... û bizav!

ji qirkirana biharê çend kulîlk filitîn?
perpitî her reng di rengvedanekê de
û sor bi zer ket, zer bi keskiyê
spî mir li dû aştiyê berî hemûyan!
dilêr bûn her yek, her yek wêrek û dilsoz
me egît hebûn Yilmazê min, ji çiyayên pîroz
li kolanên zirbajaran biyan, niha li pîrsa azadiyê!

azadî bi xwîn e
azadî xwîneke bûkîn e
çim’î çiyayan bûn ji lewra her artêş
her artêş dagirker
di destê her artêşî de mirineke zer
û leşker bi leşker qirakên mirinê!

aya xwîn diçilpe ji teşkên newalan
aya ji navpolên Cûdî, ji malzaroka Dîjle
û Tu nameyekê didî baskê kevokê:
hest-mirov, bi berger, mişt lava...
ez gunehkarek im Yilmazê min, ez xwestiyê welatekî
lê ev mindal, gunehê van zarokên sava?

berkerken berreh

MEHMED UZUN

awêneyeke ji kederê ye heyat
li hindava çemê ferêt dinale

bêhaydan ketime kolanên heyatê
da hînî tevna jiyaneke asan bibim

zanim maratoneke pir dirêj e ev çîrok

mirinê ji ku dest pê dikir, awazên agirîn
bêhna binefşan dihat ji stranên jibîrbûyî
di sûretê heyvê de diçirûsî rabirdûya bê
û bi xumînî dest pê kir
meşa kewmeke ehlê govendê

li keviya şeva henûn dengê simên risasî
şûr û mertalan dipîva bejna heyatê
jiyan koçber dibû
dîrok derî radayî
her pêrgî têkçûnê hatin karwanê evînê

em zarokê te bûn; birçî, xweşmêr û nezan
dilê me dibijiyay okyanûsan

bihurîm yek bi yek
ji perestgehên ker û lal
ji çiyayên devgirêz
gihîştim bihuşta zaroktiya xwe

berkerên bereh

min dît dêwên heftserî, çekên nukleerî
zimanên biyan digurînin çermê min
dicle miçiqiye
ferat li ber sirkatê ye
cûdî wînda kiriye şaşika serê xwe

mîna diayek gemar bariya welatê min
nalîna sewal û daristanên ciwan
min dît xewna kalekî rind
şiverêyên mêrxasan
şahî û şînîgiriya evîndaran
û têgihîştî ku
em ji qewmê agirin
her kiras pêteke li bedena me

min vexwar şikur
taseke tije ji hêwirzeya zarokan
ku semax dikirin bi alên gûstêrk

hamit geylanî

AX Û NALÎNÊN AMEDÊ

Germa havîneke dilmayî de
Evîndariya xakqermera Amedê
Bêhna wêjeya gulavî dikişîne.
Mizgîniya yekem!
Xortê canemêrg, eva jiyanek hêşîn e
Lewra nexweşiya girêbaya rûreş
Nikare darçinara ser rûbarî biweşîne.
Tu îro rêwîniyeke şahnazî de
Ser text û bextên Veni Vidiyê
Taybetî demî mêvan.
Bijîşkên sondxwarên Hîpokratî
Her dem mayînde mazûvan.

*

Mizgîniya duyemîn!
Dilekî xweş û gej agahdar be
Min jî girêba nû, da ber ba.
Nexşesosin û nêrgizên wekî te
Hêvîdar im dor dora te.
Mizgîniya herî balkêş!
Dormandora Sêwrega dîrokî û rengîn
Paxila kevnebaxê Hecî Xidir de
Kulîlkên hinara bûkînî bişkiftine.
Malwêran dê rabe "Bîra Qederê" de
Vere bin "Siya Evînê"
Hênîk be ber "Hewara Dîclê"
Û gaziyeke lorînî; strana min û xwe
Ya welatê nalînî û xemgînî bêje.
Ev helbesta rêzmorikî û dîlşikestî
Xelatê nivîskarê zirav û DIRÊJ e...

Tîrme-Tebax '06
(Qiraxê behreke malmîrat)

ahmet tarî

EWREKÎ REŞ Û TARÎ

Ewrek daket ser Tela Bûka
Ewrekî reş û tarî
Li pê rabû ba û bablîsok, gêr bûn tûmik
Û pê re ji baranek barî

Baranek barî li Kaniya Cîla, li ser çiloyên zer
Li pê wê bê berf û baran, serma seqem, kul keder
Kî dizane kî dê carekê din bibîne biharê
Û bextewar be û dîsa hambêz bike berxên nûzayên Adarê

DER HEQÊ ZIMAN Û VE- GOTINA DI ROMANÊN MEHMED UZUN DE

Necmiye Alpay /

Wergera Ji Tirkî: Sîdar Jîr

“Dizane, dil li ser axa xwe, li welatê xwe deng ve-
dide. Li ku ye ew deng?” (SE 37) (1)

Cureyekî yekbûna deng-nivîsê, lîrîzmeke xweser
ku ancax dikare di serdemên modern de pêk were
desthilatê romanên Mehmed Uzun e. Ji aliyê tevn-
saziyê ve ku mirov bikaribe bibêje duyîleya Dîcleyê
ya ku nivîskêr têde herî wêrek û rehet e ji tevlê, ji

hêlekê ve heta ku tu bibêji ji hemû derfetên tevn-
saziya serdemên hemdem sûd wergirtiye, ji hêlekê
ve ji zimanekî ku naşibe yê wêjeya modernîst a sar
tê bikaranîn.

Sedema vê yekê, wisa difikirim ku derketina pêş a
dîrok, surgûniya dîrokî-civakî, kirde ya kolektîv a
di nivîsên Mehmed Uzun de ye. Mijar û nîqaşa
romanên, di sazkirina zimanê de xwe dide der. Ya
di vê derê de ne ya ku li dijderketina modernbûna
civakên pîşesaziya wan pêşketî ye, li hemberî
qewimanan rûyê xwe ji dîroka civakê re badayî
bêhtir zimanekî hilweşîner ê dîroka takekesî bi
xwe yê wêjeyê modernîst nîn e. Zimanekî ku
bang ji nûbûnê re dike: “Rûpeleke nû. Jiyanekê
nû. Serdemeke nû.” (TMMRME 58, 309), “
Hîsek, zanînek û bîreke nû” (HD 43), “Gotineke
nû, vegotineke nû” (HD 93). Hem di bikaranînê
zimên de hem jî di yên temsîlkar de avakar û çêker
e. Bi awayekî balkêş, di heman demê de heta
radeyekê lêpîrsîniyê jî di nava xwe de dihevwîne ev
taybetî.(2)

Ji bo ku gotinên xwe yên li jor hinekî ji hev
veçirim, divê ez balê bikêşim ser rêşopîna xeta
pêşveçûna romanên: Di destpêkê de Uzun, ku
heta tu bibêji bi dîroka civakê re girêdayî ye û
kesê/a ku dê li ser hûr bibûya jî ji wê rasteqîniyê
hildibijart, di romanên ku li pey hev rêz dibin de
hêdî hêdî ji dîroka civakê vedikişe û azadiyekê ji
serlehangê xwe re bidest dixê. Di vê çarçoveyê de
wekî hilberîna gihîştinê Biroyê di duyîleya Dîcleyê
de dibe ku rasterast ne ew kes ê ji bo ku civakê

têbigihîje li dîroka xwe ya tek û kesane binihêre: em nikarin gaveke ku bi wî aliyî ve hatiye avêtin, raterast û nayênîqaşkirin bihesibînin. Lê belê Biro, ji bo derfetên rêşopîneke wisa, ji bo bingeheke wisa ava bike di serbestiyê de ye, karakterekî ku ji karakterbûna bi tenê yê civakê û dîroka aîdî wî ye derketiye. Bi silavkirina Tanpınar ku em bibêjin, hem di nava dîrokê de ye, hem jî li derveyî dîrokê ye.

Li gorî min serkeftina herî xurt a duyîleya Dîcleyê ev e: Di pêvajoya serbestbûnê de yekirina hêlên ku di asoyeke berfirehtir de dimîne ye. Di Biroyê serlehangê romanê romanê de her du hêl dibin yek: Biro, di heman demê de di nava lehengên di romanên Mehmed Uzun de yê herî bi tevnesazî pêk hatiye, hem jî kesekî di dîroka civakên cîhanê de hevpar, kevn û girîng (Berhîm Pêxember) tîne bîra mirov û pêk hatiye anîn. Ji bo metna romanê jî mirov dikare qala yekbûna du hêlan bike: wekî nivîseke pêşketî romana ku ji rêbazên modern sûd wergirtiye û wêjeya devkî ya ku bi hostetî li hev hatiye anîn.

Yekbûna deng û nivîsê

Ji ber ku bi Kurdî nizanim, li ser navê "yekbûna deng û nivîsê" nikarim dest biavêjim pevgirêdana deng û wateyê; di vê mijarê de hin taybetiyên ku mirov dikare wekî bingeîn bihesibîne, ez ji tirkîya wê dikevim rê û pê de biçim.

Di nava hêlên ku yekbûna deng û nivîsê pêk tînin de, ligel berêxwedana bi dîroka civakê û kirdeya kolektîv, derûniya kesên ku di romanên de vedibêjin jî xwedîgirîngiyek e.

Taybetiya herî xurt a vî çîrokbêjî (mijara romanê*), çî qasî di rewşa "nivîskarê/a xwedawend" de dibe bila bibe, ji serî heta binî, di germahiya mazûvanekî/e rojhilatî de axaftina wî/ê ye. Dengê ku derbasî nivîsê dibe dengê vê germahiyê ye. Roman mal an jî welatê vebêjêran in, em xwînêr jî tu dibêjî qey mêvanên wan in, hîseke wisa derdikeve holê. Mazûvan daye pêşiya me, me li malê/welêt dide gerîn, tiştên ku li wir di nava deman de dide xuyakirin. Lê belê ne bi zarekî sar ê ku bi mêvanekî ne diyar e ku çî ye re tê axaftin; bi dilsozî, bi dostane, cî bi cî jî bi hevaltî:

"Pîrê! Hema yekî ku pê re xeber bide dît, dikare bi saetan heta bi rojan xeber bide"(SE 106), " Qesr û koşk, warê têran"(SE 35), " Fisek"(HD 52 ûd).

Carinan bi dengê gazincane dipeyve; "Qahweya tehl du caran tê vexwarin, ew sê fîncanan vedixwe. Divê qahwe hindik be, ew dibêje bila tijî be"(SE 43)

Carinan bi lome: "Her dem wisa ye, di rojên tarî, teng û bêçare de dost kêr dibin"(SE 212), " Çi ye ev qas bêhtengî, behecandin, hesidandin?" (BQ 256)

Carinan, mîna ku hêdî hêdî li xwînê dizivire: "Nermik. Nerm û germ. Belê awirê çawa. Mîna awirên zarokê ne wisa? Zarokê ku li apê xwe dinihêre?.. Mîna du dostan? Belkî jî mîna du evîndaran, kî dizane?/ Awirê çawa?" (SE 58); "Lê belê kengî?", "Çima? Heta ku derê?" (SE 94 û 95: "Bi germahî, sadeyî û beraqiya gotina wêjeyî"(HD 27) hwd. Pirsên ku ji valahiyê, xwe bi xwe yan jî ji xwînê hatine pirsîn. Lê belê vebêjerekî/e ku her dem hewl dide ku derê dilê xwe vekirî bihêle.

Bi taybetî jî qalibekî vegotinê yê di romanên destpêkê de gelek caran hatiye dubarekirin: tespîtkirin

-vegühestina ser pirsê- ravekirineke zelal. Mînak: "..." Me bawer nedikir ku vegere.' Henek. Henek? Hinekî henek, hinekî jî çavtirsandin. Di pey hîqe-hîqe qebe re awirên xesuyekê." (SE 106) Em dikarin bibêjin bi xwînê sanal re ye jî.

Romana ku mîvandari tê de herî aşkere ye Tarî Mîna Mirinê Ronî Mîna Evînê ye. Di vê derê de gîrokbêj, bi lepên "me" digire û me digerîne. Cînavka ku tê bikaranîn bi rastî jî "em" e, em=nivîskar+xwînê: "Em vêga ji wê şeva meşûm ku mirinê mohra xwe lê daye bi dîr bikevin, em biçin şeveke tarî ya zemanê berê", "Rêwîtiya ji bo ku em serboriya Baz û Kevokê hîn bibin didome"(TMMRME 27, 239)

Yek ji avakarê vê germahiya bi xwînê re sifata "Germ" bi xwe ye: "... çavên germ...", "çav ji bo demeke kurt dikevin tev. Germ, nerm...", "stargeheke germ ji bo derd û belaya bêdawî", "Ew dengê germik ê ku bi hesreta wî ye", "Ew awirên germ li ku ne?", "Awirên jinikê germ in" (SE 51, 58, 77, 94, 105, 154, 183). Di romanên Mehmed Uzun de cihê sifata "germ" tenê bi serê xwe dikare bibe mijara lêkolîn û dahûrandinekê. Mirov gotina "Ku em werin ser germahiya peyvê, ez hîna ji wê gelekî dîr bûm" bide bala xwe ku nivîskêr bi Biro daye gotin(HD-2 328)

Daneyên din

Di nava daneyên ku 'zimanê mazûvanî pêk tîne, bi qasî îstîareyên mîna "Stêrên stûxwar", "Leyla û Mecnûn ê ku yek li rojhilat a din li rojava dişewqe" ku bi hîsan têtîjî ne, zanînen li derveyî tevnsaziyê ku di kakilê tekstê de heye, heger gotin ne şaş be yên şîlf î tazî, hevokên kurt, yên şibandînan, peyvên herêmî, gotinên pêşyan ên ku serekeyên sohbetên me ne û her wisa cihê peyvên kurtkirî yên mîna Keso (Ksenofon), Naso (Ovidius) ku hîsa nêzîkahiya didin jî xwedî cihê girîng in.(3)

Hevkariyên zimên ên li jêrê jî germahiya pêrgîhatina bi dostekî re pêk tîne. Ne bawer im ku ev cîlweyeke wergerê ye. Silavên ku Uzun didin in. Va ye Orhan Kemal:

"Li dûran, gelekî li dûran.."(SE 34, TMMRME 333), "Ji jor de, gelekî ji jor de..." (SE 88), "Dirêj, demeke gelekî dirêj paşê..."(BQ 316)

Sabahattin Ali: "Bi şev, şewqa heyvê daye her derê" (SE 88), "şewqa heyvê ketiye avê" (SE 236).

Yaşar Kemal: "Bû gilokek şewq... (SE 118)", "Pêl ketine nava listikê; دنیا şiyar dibe,... (SE 217), "Girava ku di nava deryaya rengan de soberî dike..." (BQ 36), "Li bakur komrîşkek ewr dibîne" (TMMRME 103), "... Şewqekê, hundirê şikeftê dagirtiye" (TMMRME 207).

Divê beyî ku balê nekişînim ser "em"ên Mehmed Uzun bi dawî neynim. Wekî bergdana li lîlatê ya ramiyarî ya ku di germahiya zimanê wî de ye ev "em"ên wî. Va ye hin cureyên "em"ên di pirtûka bi navê Ziman û Romanê de:

- em: Mezopotamyayî (r. 25)
- em: Nivîskarên sirgûn (r. 143)
- em: Yên Tirkîyeyî (r. 28)
- "nexweşiya me/(em) û wan" (r. 229)
- "civaka me= Civaka Tirkîyeyê" (r. 103)

Romannûsê deng û sirgûniyê Mehmed Uzun dibêje, "Têkçûyîna li hemberî şer" (TMMRME 232): ne "Di şer de", "Li hemberî şer" têkçûyîn.

Bi hêviya ku çandên me li hemberî şer têk neçin, Mehmed Uzunê Katîneyî û hemû yekbûnên çandên ku wî alîkarî dayê, hemû "em"an bi hezkirin silav dikim.

JÊRENOT

(1) Ji bo pirtûkan: SE: Siya Evînê, Weşanên Gendaşê, 1989 BQ: Bîra Qederê, Weşanên Gendaşê, 1995 TMMRME: Tarî Mîna Mirînê- Ronî Mîna Evînê, Weşanên Gendaşê, 1998 HD: Hawara Dicleyê 1, Weşanên Gendaşê, 2002 HD 2: Hawara Dicleyê 2, Weşanên Gendaşê, 2003

(2) Sîfetên "sarbûyî, hilweşîner, çêker (erênî)" û "nû" yên li vê derê, divê bê zanîn ku min di tu wateya neyînî yan jî pesîndayînê de bikar neaniye. Berhemên wêjeyên bahsê ne, sîfatên ku tespît pê tênekirin ev. Sîfta "lêpîrsînerî" yê divê were fêmkirin ku ez bi erênî nêz bûme. Bi qasî encamên erênî yên zîmanekî "sarbûyî, hilweşîner an jî çêker(erênî)" be, ew qas encamên neyînî jî dikare derkeve holê.

(3) Îstîtare û şîbandinên Mehmed Uzun bi dirok û erdnîgariyê re pevgirêdanên aşkere û watedar pêk tîne. Ji ber ku nehatine hîn bûn, ev şîbandinên gelekî bi bandor in. Sermeselê, ji bo evînê jî ji bo destpêkan jî Mehmed Uzun şîbandina "tov"ê bikar tîne: "Heta ku tov xwe bera binê erdê nede, şitil dikare derkeve rûkala erdê?" (BQ 42), "Rêgez, bi gotina Fransewîyan prensîb, dişibin tovan" (BQ 42), şîbandinên mîst jîyan: "Di nava nivînên xwe de wekî jîjyokî vir de wê de gevizî" (BQ 50). Dirok û humor: "Hêtên wê yên ku hîna tu kesî mîst nedane, mîna qûna topên Osmaniyan giloverik û şidiyayî ne", "Yekî ku mîna min wekî topeke Osmaniyan giran" (HD 250 û 266) "qîjîna qaqlîbazan, mîna awaza Feqîrekî Êzîdî ye" (HD-2, r. 320) hwd.

Çend Gotinên Pêşîyan: "Ceh keran şamî dike, mesqel şûran misrî dike, xizani mîran kotî dike." (KK 160), "Ker çi zane zehferan çi ye?" (KK 210), "Çocuk-ların olduğu eve şeytan girmez" (KK 213), "Neyarê bav nabe dostê kur." (KK 214), "Şûr Şam, xençer mam, jin dotmam." (KK 247), "Gihayê hewşê (bi xwedîyê hewşê) tehl e" (KK 256), "Heft çîrokên hirçê hene, hemû jî li ser hir-miyê ne." (KK 299), "Ê ku bîkeve govendê xwe dihejîne." (KK 325), "Aqilê

sivik barê giran." (DY 178) aqilê sivik barê giran "Deşilmeyen yaranın acısı dinmez" (DY 199) "Ayika bizina qol ji ya bi qiloç re namîne." (DY 258) "Tu çûyî gundekî, hemû kes bi çavekî bin tu jî çavekî xwe derxîne." (DS 415) "Ê li erdê jî ketinê natirse." (DS 199) "Du serî di berosekê de nakelin." (DS 160)

Çend peyvên herîmi yê hevbeş: Fetbazi (YBAG 15, 212), zabî (YBAG 43), "Binevş" (YBAG 107), tebûle (Navekî xwarina herema Antakyayê; YBAG 117), keçel (YBAG 119), çaqildax (KK 187), govend (AGAÖGK 142, 192), kubi (AGAÖGK 166), gedik (Ez "gidik" dizanim" DY 60), eraban (DY 71, erban? 76; erbane? 277), meftuni, (DY 135), küfküf (DY 212), siyabû (DY 239).

Mînakeke din ji zimanê herêmî: Li şûna "dema boriya têdeyî", bikaranîna "dema boriya dûdar" Ez dibêjim qey mirov zêdetir di devoka Tirkî ya aliyê ro-jhilata Enedolîyê de rastî vê yekê tê. Ez baş nizanim ka ji ber Kurdî ye an na. Wekî nimûne; wexta ez difikirim gelo di vê mînaka jêrê de qertafa "e" a şayesandinê ye, an jî li şûna "koka lêkerê" hatiye bikaranîn "Mîrê min Celadet Beg, dilê min bi firê ketiye. Kekê min ka bêje; çi bi serê te de hatiye." (YBAG 70).

Mînakên vegotinên lîrlî: "Tramvay bi holbûnê derbas dibûn." (YBAG 36) "Rindbaziya Çiyayê Agirî." (YBAG 36) "Gurzoyê ku ji heft bavê me jî biaqlitir e." (DY 176)

Ez nizanim ka ev arizî Kurdî ye, an jî xweserîyeke M. Uzun e, car caran rastî ev vegotina helbestî tîm: "Zivistan bi ba û baranê re xeber şandîye tê, zivistan ketiye rê û tê." (AGAÖGK 29). Vegotina ku di Tirkî de wekî "karakış geliyor-çileyê zivistanê tê" tê gotin, di kurdiya M. Uzun de dibe, "zivistan ketiye rê û tê"; ez wisan pê dihisim ku hin bûyer ketine rê û tîm." (DY 233).

CÎHANA VE- GOTINÊ YA MEHMED UZUN

Adnan Binyazar /

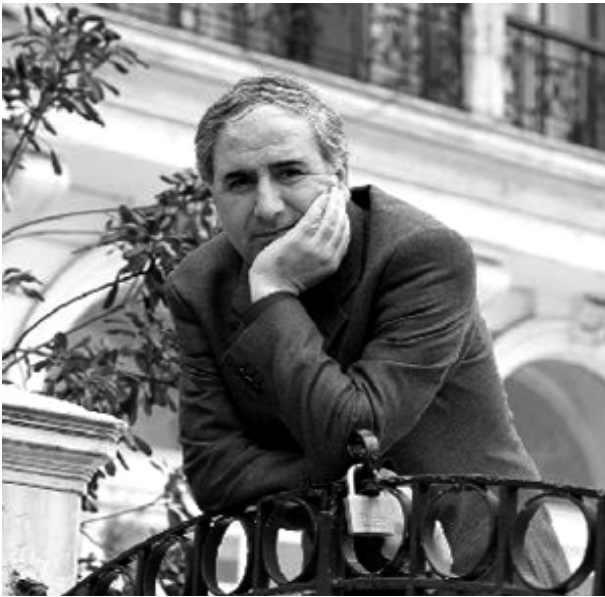
Wergera Ji Tirkî: Dilawer Zeraq

Her ziman, bi çanda xwe, bi avaniya xwe ya hîlberîner pêş ve diçe û diperise. Kesên ku wî hildiberînin, geşe pê didin û wî dikin xwedî şêwazekê jî nivîskar in. Ger ku mirov bala xwe bide dîroka peresîna vegotinê, dê bibîne di dest-pêkê de huner jî tune ye nivîskar jî. Hemû berhemên ku di roja îroyîn de bi navê berhema hunerî tên afirandin, dawer û sîmgeya tişt û camidekî, wateyekê, yan jî boçûn û darazekê ne. Civakan li gorî dirûvê tiştên ku xwestine qala wan bikin û wan bînin zimên, dawer û sîmge afirandine. Wêneyên ku li ser hiyeroglîfên Misirê hatine nîgarkirin ne wêne ne, wênenivîs in. Wekî çawann, 'Alfa' ya nivîsa yekem bi sîmgeya Gê, 'Beta' ya wê jî bi sîmgeya Malê hatiye nîşankirin. Ev sîmge, li gorî berehî û firehiya xwe ya watedariyê, darazekê, hişyarkirinekê, tew bi ser de jî bûyereke biçûk vedibêje.

Hemin ku hêzeke mirovan a hîskirinê, fikirinê û afirandinê heye, bêguman berî ku nivîskar peyde bibin jî wêje hebû. Dîsan jî hosteyên vegotinê yên roja îro bi bihurîna demeke dirêj peyde bûn. Helbet kesên ku di nav civakê de afirîner bûn, tiştên dihatin jiyanî cuda hîs dikirin, cuda fêhm dikirin û van hîskirin û têgihîştinên xwe vediguherandin vegotinekê jî hebûn. Bi gotineke din nivîskar her kes bû. Çi gava vegotina hunerî di hin kesan de geş û xurt bû, nivîskariyê dest pê kir. Di vî warî de, di jiyana hoveber a hevpar de, ji teredînan bigire heta jîrtirê wan, keda gotin û vegotina ferdan heye di nivîskariya nivîskarekî/ê de. Ev jî rastiyeke e: Mirov nehatin ber hev û zêmar, kilam û stran û vegotinên dîtir ên gelêrî neafirandin. Helbet kesekî ji wan ev yek dirûvand, şêwe pê da û derpêşî civakê kir. Çavkaniya nivîsandinê di vê veguherandinê de ye ku piştî hîskirina aferîneka hevpar li gotinê vedihugere. Jixwe kakilê 'Lehengê Bênav' jî ev e; kes û ferdên civakê şer qezenc dikin lê navê yek an jî du kesan di dîrokê de tê gotin.

Civakan di qonaxên xwe yên pêşveçûnê de hîsên xwe, ramanên xwe û ezmûneyên xwe yên jiyana bî efsaneyan, dastanan û kilaman anîne zimên. Vegotin û têgihîştina ji vegotinê, divêti û encameke têkilî û danûstendina mirovane ye. Bi vê danûstendinê zimên vegotin perisandiye, vegotinê jî ziman xurt kiriye. Carinan di vê peresînê de, li gorî cihnişînên mirovan, li gorî guherînên civakî ya gelan, geşedan an jî derengmayînen nepayî pêk tên. Mirov dikare bêje, ji ber ku civaka wan dêmanî bûye û wan saziyên çand û kulturê ava kirine, gelek berhemên ku wekî klasîk tên zanîn û pejirandin li Rojavayê hatiye afirandin. Her çi qasî di pêşveçûnê de gelek asteng derketiye pêş wê jî, Kurdî, bi dastan, efsane, bi kilamên dengbêjan, bi stranên xwe ve çavkaniyeke pir xurt, mezin û fireh e ji bo afirandina nivîskî. Divê jiyana Mehmed Uzun a wêjeyî, ji vî aliyê ve bê nîrxandin. Çanda vegotinê ya Mehmed Uzun, ku di emrê xwe yî ciwan de nêzî bîst berhem afirandine, ji vê kaniyê, ji nîrx û hêjahiyên gerdûnî ya wêjeya nûjen, ji cihoka ku rûbarekî kesekî wekî **Yaşar Kemal** vekirîye, av vexwariye. Ji ber vê yekê di ceribandîna û hevpeyvînên xwe de cihêkî taybet dide Yaşar Kemal.

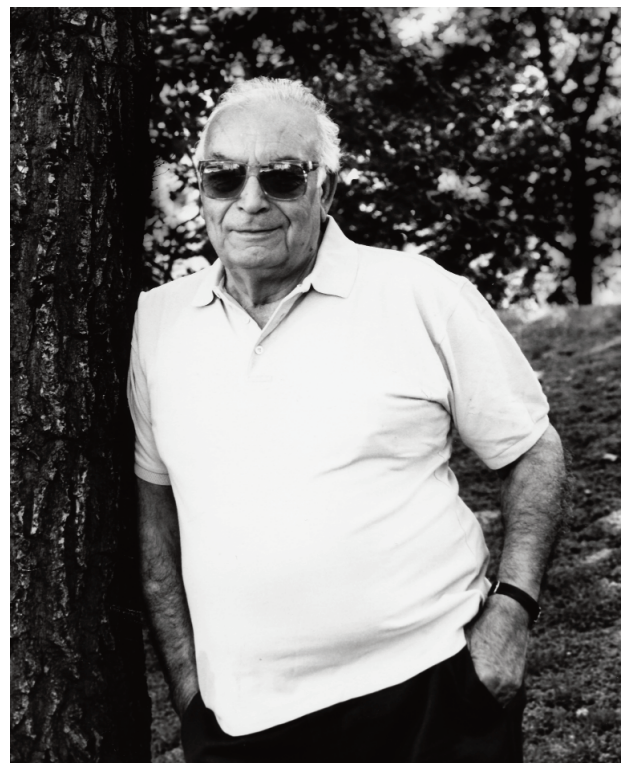

Wexta mirov qala nivîskariya Mehmed Uzun bike, divê mirov bandora çanda gelêrî ya li ser jî bisekine. Uzun, digel zimanê xwe yî dayikê Kurdî, bi çanda Tirkî jî rabûye. Ew di ceribandina xwe ya bi navê 'Ötekiler...' de dibêje, "Ez di maleke ku tê de Kurdî dihat axaftin ji dayika xwe bûm. Min heta heftsaliya xwe, yanê heta ku herim dibistanê, bi Tirkî nizanibû. Di pey re zimanê esasî ya hemû jiyana min a perwerdehiyê Tirkî bû. Min tu perwerdehî bi zimanê xwe yî dayikê nedît. Lewra destur nedihat dayîn. Min heta hevdeh saliya xwe bi zimanê xwe yî dayikê xwendin û nivîsandin nizanibû. A niha jî romanên xwe bi Kurdî dinivîsim. Ceribandin û gotarên xwe bi Kurdî, swêdî û Tirkî dinivîsim. Ez ez di rewşên gelek zor û zehmet de û bi hewldanên xwe hînî nivîsandina Kurdî û avakirina zimanekî romanê bûm." Bêguman swêdî ya ku piştî 22 saliya xwe hîn bûye, wekî zimanekî nû war û qada wî ya têgihîştinê firehtir û zengîntir kiriye. Fikirîna bi sê zimanan, hîskirina bi wan, têgihîştina bi wan, hêzeke sê-mend dide tiştê ku tê nivîsandin. Lewra sê ziman tê wateya sê cihana watedariyê. Fikirîna têgihêkê ya bi sê zimanan, cih û qadên nûtir ên watedariyê li pêş wê têgihê vedike, di wî kesî de fêmkirin û bibîrxistinên wateyî yên têgihan diqedîne. Di nivîskarên ku zimanê wan ê dayikê Kurdî ye lê bi Tirkî dinivîsin de, ev dewlemendiya têgihî, li gorî ast û sewiyeya zimanê ku afirandine xwe dide der. Ez dibêjim qey, Uzun, pirçandîya Enedoliyê ya di vî warî de diparêze. Rastiya ku di rewş û barûdixên pirçandî û pirzimanî de xurttirîn û tekûztirîn berhem tên afirandin, ji van dîtîn û

darazan tê fêmkirin: Dê û bavê (Yaşar) Kemal ji kurdên derûdora Gola Wanê ne ku ji warê xwe koç kirine. Ew bi xwe li Çukurovayê li gundekî tirkan ji dayika xwe bûye, zimanê wî yî dayikê Kurdî ye, lê belê Tirkî ye jî. Li malê bi Kurdî, li derve, di jiyana xwe ya sosyalî de bi Tirkî diaxive. Ji ber ku zimanê wî yî perwerdehî bi Tirkî ye, Tirkî dibe zimanê nivîsandina entellektuelî jî. Lê hestyariyên xwe, taybetiyên xwe yên etnîk û çandî jî tev li vê nivîsandinê dike û zimanekî rengîn û dewlemend a romanê ava dike."

Gava mirov li cihana romanê ya Yaşar Kemal hûr dinêre, dibîne ku romana wî heta tu bêjî bandor ji cihaneke fireh a efsaneyan, ji gotin û kilamên Karacaoğlan, ji çîrokên gel û Dede Korkut, ji kilamên Dengbêjan, ji zêmaran girtiye.

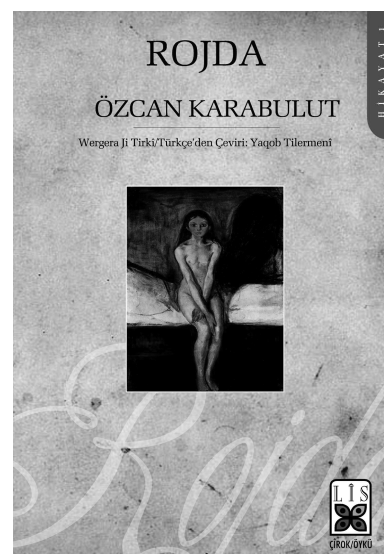
Her wêje di destpêkê de berê xwe dide gotinê. Mehmed Uzun, di ceribandinên xwe yên bi navê **'Dengbêjlerim'** de, çavkaniya gotinê ku jê av vexwariye nîşan dide û deynê xwe yî rêz û hurmetê dide wan vegotinên balûpal: "Di zimanê dayika min Kurdî de ses deng e, bêj jî ew kes e ku dirûv dide deng û peyvê dibêje. Uzun kevneşopiya dengbêjiyê dibe heta çax û dema Homerosê û berê xwe dide kevneşopiya gotin û vegotina gelêrî. Kesên wekî **Apê Qado, Evdalê Zeynikê, Alihan, Siyabendê Silîvî, Ehmedê Fermanê Kîkî** ku bûne

mijara efsaneyên çanda vegotinê ya Kurdî û kurdan, dide nasîn û der heqê vî warê balûpal a wêjeya devkî de xwîner agahdar û serwest dike. **Yaşar Kemal** jî di roman, ceribandin û hevpeyvînên xwe de bal kişandiye ser bandora van efsane û vegotinên a li ser şewaza wî ya nivîsandina romanê. Roman, vegotin, ceribandin; di kîjan warî de dinivîse bila binivîse, bandora van vegotinên gelêrî di şewaza Mehmed Uzun de tê dîtin.” **Paul Guth** dibêje, “Her nivîskari/ê du cure berhem hene. Yek jê hatiye nivîsandin, a dî jî hatiye jiyîn.” Tu dibê qey ev gotin ji bo nimandina cihana romanê ya Mehmed Uzun hatiye gotin. Ne mîna ku **Goethe** gotiye, “Her nivîskar di berhemên xwe de heta cih û radeyekê xwe vedibêje”, di romanên Mehmed Uzun de, yên ku hatine jiyîn û yên ku hatine nivîsandin di nav hev de ne. Her wisann, a hatî jiyîn ji ya hatî nivîsandin, a hatî nivîsandin ji ya hatî jiyîn rastkînotir e. Tê dîtin ku ev şewaz, bêtîrî dilbijandin û hewespêkirinê, tew bêtîrî ku di bin bandora wê de bipelişe, bi lêanîn û guncandina romana Rojavayê hatiye afirandin. Mirov dikare bêje ev şewaza vegotinê ya Mehmed Uzun a di berhemên Tirkî de, ji ber behre û feraseta wî ya vegotinê ye.

Bêguman çîrok, çîrçîrok, stran, efsane û vegotinên lîrik ên dengbêjan, ên ku bi zimanê dayika xwe guhdarî kiriye, kiriye ku şewazeke wiha xurt û tekûz pêk bê. Uzun, di zaroktiya xwe de, vegotinên dengbêjan ku her yekî romanek e û digel wê jî ew qasî helbestane ne guhdarî kiriye, di hundirê xwe de xunaftiye, li xwe ferikandiye û şewazeke ku hatiye ecibandin afirandiye. Her ziman deriyê cihaneke nûtir a vegotinê li pêş nivîskarekî/ê vedike. Mehmed Uzun, her sê zimanan, Kurdî, Swêdî û Tirkî, di cihana çand û afirandinê de vehelandiye, bi van zanîn û têgihîştinan gihîştîye sentezeke vegotinê. Divê mirov ji wî aliyê ve, wî wekî nivîskarekî nûjen û hemdem ê Kurdî û Tirkî ku li cihanê deng vedaye bibîne.

Ji Weşanên Lîsê.....

ZIMANEK, DÎROKA WÊ- JEYA WÎ ZI- MANÎ YE

A. Ömer Türkes /

Wergêra Ji Tirkî: Zeyneb Yaş

Heta berî demekê, kesî pê nizanibû ku Wêjeya Kurdî heye, li ser nedixiivî, pirtûkên aîdê ziman û çanda wî nedihatîn çapkirin li Tirkîyeyê. Ew nivîskarên ku kurdbûn û xwe bi zimanê Tirkî îfade dikirin, her wekî ku şîr, çîrok û romanên wan aîdê wêja “me”, “yên me” bi xwe bûn. Meseleyeke siyasî bû kêşeya Kurdî; ew hebûn, li wê derê bûn, xîzan û bêzar bûn... Ji dema Osmanî heta vêga, di romanên bi zimanê Tirkî de imaja Kurdî bi “Qeba, cahil û xerab” hate honandin, ya Tirkî jî bi; “hemdemî, ronakbîrî û çê” bûn bû. Ji aliyekê ve pesnê çanda Tirk a qedîm û dewlemend dan, ji aliyê din ve jî pîş bi çandên di yên li Enadolîyê nekirin û çand, kirin amûrê meşrû yê tehakûmê; heke rastxwe neanîbin ziman jî, bi mebesta “çanda dewlemend” perestiya ramana nijadperestiyê dihat kirin.

Em hemû baş pê dizanin ku di dîroka Komarê tevde di wan romanên bi Tirkî hatine nivîsandin de kurd û kêşeya Kurdî nehatiye destnîşankirin. Lê belê di wêjeya Tirkî de kêmasiya nêzikahiya li kurdan û helwesta wan a yekalî, ez wisa pê bawer im ku barê ronakbîr û nivîskarên kurd sivik nedikir. Van ronakbîr û nivîskaran, ji ber ku dîrok û pîrsgirêkên gelê xwe di romanê de -qet nebe bi Tirkî jî- destnîşan nekirine, ji aliyê din ve jî giraniya xwe nedane ku bi zimanê xwe binvîsînin, zimanê xwe pêş bixin, pêwist e ku mirov wan bi qasî nivîskarên Tirk berpîrsiyar bibîne.

Li erdnigariya derveyî Enadolîyê, tevî ku gelek

tekstên wêjeyî bi zimanê Kurdî hatine nivîsandin, ji ber sedema ku kurdên di nav Komara Tirkîyê de dimînin li ziman xwe xwedî derneketine û di warê romanê de bêdeng mane, belkî jî ew bû heta sala 80 jî ji xwe re tesawirek pê bi nasnameyekê nekiribûn. Romana Kurdî jî di pey lêxwedîderketina kurdan a nasnameya xwe ya çandî dest pê dike. Her çî qas berê xwe lê ceribandibin jî, pêwist e mirov mîlada nivîsandina romanên Kurdî bi Mehmed Uzun bide dest pê kirin. Ne tenê bi romanên wî, bi berhemên xwe yên li ser ziman û wêjeya Kurdî jî destpêkek e.

Maka Romanê Ziman e

Pêwist e ku aşkera bêjim, ji sala 1985an û vir ve ye ku Mehmed Uzun romanên xwe bi zimanê Kurdî dinivîsîne û pê hewleke wî yê hêja heye ku pê pêşketinek di zimanê Kurdî de were kirin, wekî din jî, romanên ku li pey hev hilberandine bi asta xwe ya estetik jî, hem meşrûtiyeta roman û hem jî ya zimanê Kurdî dide ispatkirin. Pêşnivîsa ku **Yaşar Kemal** ji bo pirtûka Mehmed Uzun ya ‘**Siya Evînê**’ re bi zimanekî helbestî nivîsî bû, minakek gelek baş bû ku romannûsekî hosta heqê nivîskarekî din ê romannûs teslîmê wî bike. “Gava min romana Mehmed Uzun xwend metel mam, yekem romana zimanekî ku ew qas bi hostatî, ew qas bi zimanekî dewlemend û di ser de jî ku ew qas bi zimanekî pêşketî yê romanê pê hatibû afirandin û nivîsandin. Mehmed, berî her tiştî bi ziman û wêjeya Kurdî baş dizane, bi zimanê Tirkî û wêjeya wê jî baş dizane. Paşê jî berê xwe dide dinyayê, çand û wêjaya dinyayê jî dihemîne. Û Mehmed, ji bo zimanê Kurdî dibe dîrok.”

Pêvajoya serdema ronakbîriyê ku bi netewebûnê dest pê kir, netewe ziman û lêkolînên li ser ziman pêşketin jî, lê zimanê gelek civakên ku serxwebûna xwe bi dest nexistibûn jî pêş neketin. Berî her tiştî nayê wê maneyê ku ew ziman ne xurt û zimanên ne di asteke xurt de ne wê her wisan bin û bi pêş nekevin. Dibe ku ew zimanên bi me hişk in jî di hîmê wan de pêşketinek hebe. Ziman, ne mexzena sîlên bedew û temam kiriye, ziman ne bi tenê ferheng e, ne koleksiyona gotinên li ser zar e, ziman, ne goristana cendekên ku kêma zêde bi hostatî hatine mûmyakirin. Ziman, heyîneke zindî ye û civatên wî zimanî bi kar tînin, amûrên pêşketina raman û jiyanê, di encama ku bi awayekî zelal pak û xawên dibe raman pê bi pêş dikeve. Tevî ku

çandên biyan jî di nav xwe de dihevwîne, wan jî dihone, ji nû ve vedijene, li hev dixê û pê ziman xwe digihîne asteke berz. Ji ber ku her zimanek tevneke xwe heye, hemû tiştî vedihewîne û ji nû ve li gor xwe maneyekê dide her tişteke. Ziman, tu carî û di bin tu rextî de sînoren mutlak ji mirovan re danayne.

Di nav erdnigariyekê de heke ji civakan a desthilatdar dîroka zimanê xwe, bi boneya vejînê û bi sedema heyîna xwe bihesibîne û civakên di yên ku nexşê wê çandê ne bêzar û ziman bike, helbet wê şerê li ser ziman bibe amûrê tekoşîna siyasî. Lê belê, "Felsefeya ziman û hunera ziman yek û her eynî tişt e. Tu ferqiyeteke cihê di ziman de nîn e ku ji xeynî axaftin û nivîsandina hevokan a bi bi wî zimanê hatine bikaranîn bi hevokan bi hev girê dide, yanê ji xeynî dîroka wêjeya şênber pê ve tişteke din nîn e."

Tevî zimanê Kurdî, tişt a ku ziman tê de heyîna xwe bikaribe lê ragire û heyîna xwe pê bide ispatkirin, wêje ye. Lê belê, zimanek ku ji belavok, rojname, çîrok û lehengên destanan, heta bi roman û listikên li ser şanoyê tev pêk neyê û pratîka çanda netewetî tê de neyê kirin, ziman ne ter e. Ji ber ku, çi qas ziman û çand, tevî ku ne yek û eynî tişt in, tu têgeh in ku di nav hev de ne. Heke em qala çanda civakê bikin, ma nexwe ev tê maneyê ku me heyîna zimanekî hevpar jî peji-randî ye. Ev hevparî ne ew e ku ferdên wê civakê bi hêsaniyê eynî gotinan bi lêv dikin; ev navenda ci-hêwaziya ramana hevpar a civakê ku dinyayê ji yên dîtir cihêwaz têdigihên û hestên xwe û tarzê bi lêv dikin. Wêje, felsefe, huner, tevî teknikên xwe tev çand, raman, têgihîştin û wekî din tore û adetên civakên jî mirov nikare dûrî ziman bibîne. Çandeke bêziman, ramaneke ku nayê ser ziman, hebe tunebe dikare bi dinyayek ne şênber xwe ra-bigre.

Pêşxistin û dewlemendkirina ziman/çanda Kurdî, bikaranîna zimanê Kurdî, bi afirandina berhemên edebî yên Kurdî û bi tercûmekirina li Kurdî ya mîrasê çanda dinyayê dikare bi ser bikeve. Heke ku mirov zimanên diparêzin, hez ji wî zimanî dikin. Parastina mafê axaftina bi Kurdî, mafê parastina çanda Kurdî, ew e ku bi rastî jî ew ku di jiyânê de bê bikaranîn. Peyv, têgeh, îfadekirin, ancax û ancax, her nivîskarek gava bi awayê xwe

yê ferdî peyvan xwe têxe ser metnê xwe, ji xeynî niyeta ku nivîskar dixwaze bike jî ew peyv bi honaka xwe manedar dibin û pê zêde dibin. Lê belê, bikaranîna zimanê Kurdî di nav sînoren Tirkîyê de hatiye îhmalkirin û îfadekirina raman û hest ya bi Kurdî...

Bi Tevî Romanên Xwe Mehmet Uzun

Mehmed Uzun di pirtûka xwe ya bi navê "Afirandina Zimanekî" de behsa van kêmasiyan, dereng-mayînê, bindestkirinê dike û ne bi tenê romanên xwe, bi berhevkarîya edebiyata devkî ya gelê xwe ku li ber windabûnê ye, bi lêkolîniya xwe li ser ziman û edebiyatê jî şerê xwe yê bêeman berde-wam dike. Di xebatên xwe yên "**Kulîlkên Hinaran**", "**Destpêka Edebiyata Kurdî**" û "**Afirandina Zimanekî**" de, ji aliyê ve romanên hatî nivîsandin û xebatên di derbarê zindîkirina tarîxa zimanê Kurdî de hatine kirin ber bi çav dike, ji aliyê din ve jî zemîna gengeşîyan li ser xebatên çandî û wêjeyî ava dike.

Bi rastî heta ku min ronamanên Mehmed Uzun nexwendibûn, der barê çanda gelerî û wêjaya kurdî de naskirinek min î tarî û nediyar di hişê min de hebû. Paşê min xwend; Uzun, di "**Siya Evînê**" de bi di drama şexsî ya **Memdûh Selîm Beg** de ku trajediya gelekî di nav dîroka Komarê tevde li ber çavan radixe, li dîrok û civaka xwe bi tenê namîne asê, li pey xewn û xeyalên xwe xemgîniya ronakbîrên ku di van rîyan de fedabûyî bi ser tek-stên xwe ve vekiribû. Di ser de jî wê "**Besteya Mehrûr**" di guhên me de lê dixist. Bi "**Bîra Qederê**" bi xweh û birayên Bedirxaniyan em careke din dîsa bûn şahidê wan jîyanên qurmiçî. Hem dîrokek, hem li hev hesabkirinek, rabîrdûyek ji bîrbûyî, êş û janên xwînê, şiddetê, goçberiyê, lê berî her tiştî tahma edebiyatê hebû di van ro-manan de. Di "**Ronî Mîna Evînê, Tarî Mîna Mîrinê**" de, dewletek "heyîna wê" tune, "li wan dernan", dîsa li wan çiyayên ku bi xwînê hatî şûştin derbas dibû, li ser axa ku ji şiddetê bûyî çol destana evînekê bû ku li ser zîl dabû. Û "**Dengbêjên Min**", dengbêjên ku êdî hingî yên Mehmed Uzun in yên me bi xwe ne jî, peyvên ji ser lêvên wan diherikên yên bi efsûn, honandina van pey-van ku careke din mizgîniya pêşketina edebiyateke nû ji bo me dikir.

Her du romanên Uzun ên dawî yên ku hev temam

dikirin, du şaheserê wê wêjeyê ne. Belê, ez ê vêga ji we re behsa **“Hawara Dîclê”** û **“Sirgûnên Dîcleyê”** bikim; bi dengê dengbêjekî ku mirov û dîroka jibîrkirî vedijenand ji destaneke epîk... Yê hatî jibîrkirin kî ne? Yê hatî jibîrkirin ew bi xwe ye, yanî **Dengbêj Biro...** Paşê jî stêra dilê Biro, **Stêr e**; yê hatî jibîrkirin **Mîrê Cizîra Bohtan Bedirxan** û neyarê wî yê **Ermenî Stefan Manoligiyan** e. Helbet dê şivanê Cizîra Botan ê herî bi nav û deng **Apê Xelef** jî hatiye jibîrkirin. Bi tenê van jî namîne yên ji hişê mirovan jî çûne; Êzîdî, Nastûrî, Keldanî, Sûryanîyên ku bi sedan salan bi erf, adet û baweriyên xwe li ser vê axê jiyabûn, ahaliyê Cizîra Bohtan, Çolemêrg, Muks, Wan û Serhedê jî bê ku qeyda wan li ser dîrokê were kirin hatibûn jibîrkirin. Ji ber ku mezlûm bûn, bi ser neketibûn û têk çûbûn...

Bi van her du romanên dîroka **Bedirxan Beg** û malbata wan a ku bi neteweya wan re bûbû yek û li herêma Cizîrê Mîrîtî dikirin têdigihand ku dixwestin bên ji bîrkirin û bidin jibîrkirin di metneke wêjeyî de careke din dîroka wan jenand. Salên herî xirab bûn ji bo Mezopotamyaya Jorîn ev sal ku edalet, yekîti û dûzen bi raya şûr diya dibû, ku di demên dawî yên dewleta Osmanî de paşayên şandibûn wir, ji bo bikaribin cemaatan bihedirînin ji xeynî şingênîya şûr û teqîniya tîfingên pê ve tu dest navêtibûn tu çareseriyê û îxanet, mirin, kîn û nefretê hikm dabûn wan rojan... Wê **Mîr Bedirxan** jî eynî rê dabûya pêşîya xwe; bi şûr û tîfingê, wê weilî yekîtiya di navbeyna mîr, axa, beg, şêx û cemaatên din ava bikira di nav dewletê de û paşê jî wê xeyala ji bo yekîtiya vê pêşerojê bikira.

Mehmed Uzun, di **“Hawara Dîclê”** de qala berî dîroka îro dike. Eyn wekî dîroka îro ya heyî ya berê, di romanê de mirov ne wekî tiştêkî, wekî kesayetiyeke, kes herî bi hêz radigire. Di romana dîrokî de dîroka berî îro, bes dikare bi hêza mirov a şênber û pratîk xwe bigihîne rastiyê. Di van her du romanên de kesayetiyan ku em wan dibînin û pêwendiyên di navbeyna bûyeran de guhertinên ku di nav van bûyeran de bi awayekî maddî û manevî hatine pê li gor van lêgerînan hatine avakirin; kederên şexsî, tiştên ji bilî wan tîrî rayê ku bi tu awayî imkana wê nîn e û di nav vê çerxa dîrokê de digerin. Uzun, di destpêka romanê de, jiyana gundewarî ya ji rêzê ku **Bilo, Apê Xelef,**

Mam Sefo tê de dijîn, pêwendiyên di navbeyna cemaatan de, ku gav bi gav rengê tore û baweriyên tê diherifin, di nav dîroka wê demê de bi şeweyek helbestîya xembar, bi dengê tore, êş û jan, evîn û xwezayê dihone. Ez nabê bixwînin lê guhê bidin van romanên. Bi awaza dengbêj Bilo, hemû dengên dîroka civakê ku bi janê hatiye ristin dide hev û li ber guhê xwendvan dibilîne Mehmed Uzun û êdî kevneşopiya devkî ku li ber mirinê bû, bi pênuşa wî dibe vegotinên nivîskî.

Di rastiya xwe de, bêhna dengbêjan di hemû romanên wî de xwe bi mirov dide hisandin; dide pey dangan Mehmed Uzun. **“Hawara Dîclê”** jî bi hemû dangan nivîsiye. Di nav romanê de seranser dengbêj Bilo dipeyve, lê dengê tê mirov; carê Dîcle ye, carê Nînova ye, carê dengbêjên qedîm in, an jî dara tû ye ye, yê Mîr, **Medreseya Sor,** pirtûkên poxan girtîne, yê şer e, pevçûnê ye û heta jî yê bédengiyê ye. Tu dibê qey wî, zimanê nivîskî qulibandîye zimanê devkî. Zimanê **“Hawara Dîclê”** bi zimanê destanê, ûslûba wê bi nefesa dengbêjiyê hatiye honandin, tarzê wê ji romana ku jê re dibê roman, zêdetir modern e!

Giringiya Mehmed Uzun

Mehmed Uzun, ji bilî ku bi xwe dîrokek e, di romanên xwe de pêşî dor daye ristina dîroka gelê Kurd û ronakbîrên wê û wekî din jî li ser xwe jî ragirtiye. Têgihîştî ye. Bi ramana xwe ya ku hingî pêwistî pê heye ku wêjeyê nû were avakirin pêwistî ew qas bi çand û dîrokekê jî heye, ji romana xwe ya pêşî dest pê kiriye û berê xwe daye dîroka Kurdan a serobinobûyî. Lê belê, di van romanên xwe de kesayetiyan dîrokî û dramatîzekerîna jiyana van kesayetiyan ji fanteziyên ku bi şehle xwe li ser dîrokê pêçayî cihêwaztir in. Li pey dem û hafizayê digere. Rabîrdû û kesayetiyan ku di nav wê rabîrdûyê de hatî jibîrkirin, yên ji bo gelê Kurd û çanda wan temenê xwe feda kirî ji nû ve wan bi bîr tîne û dide bi bîranîn. Dîroka ku tu cara neketiye nav pirtûkên dîrokê, lêkolîniya li ser li aliyekê tevî ku heyîna wan hatî qedexekirin û ji gelê wî hatî bi dûrxistin, hêmaya rasteqîniyê li ber çavan radixe. Ew serdemên ku qala hest û raman, trajedî û felaket, pevçûn, nakokiyên wan dike pirs-girêkên îro bi xwe ne jî.

Nabare, dijûnan nake, sirûdan naavêje, lê belê radeştî, çewisandin an jî mecbûriyetekê jî nabîne;

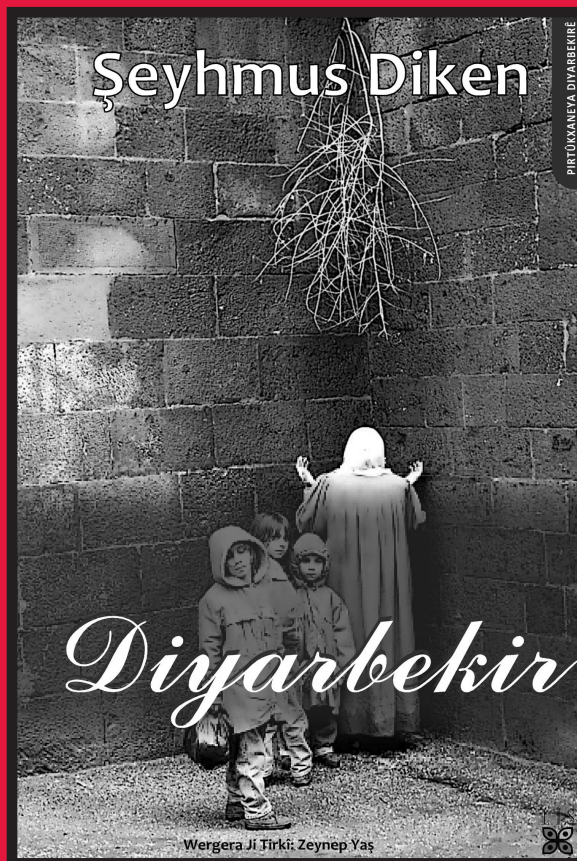
qêrîna wî û ya gelê wî ku olana wê dilê me dis-
ûtîne di nav wêjeyê bi bilind dibe. Tevî ku ew bi
xwe jî tê de ye, tevî janên gelê xwe, berxwedan û
helwesta wî ya azadiyê, Uzun ne bi zimanê kîn û
nefretê, bi yê evîn, hezkirin, biratî, aşitiyê
dinivîse; hilbet bi têgihîştina cihêwaziyê ya ku
wêje bi zanebûniya xwe zanebûniya ku ji pirtûkên
dîrokê ferq in...

Di riya têgihandina çîrokên gelekî de ku di nav
metneke girtî de, xwe wekî hemwelatîyên miletek
yekgirtî didîtin, di demeke ku raya nasnameyan ji
holê rabûyî, pêwendiyên di nav civakan de qels
bûyî, bi bereketa rojên berê yên ronî didan ku
çanda gelekî vejene, bi vê bîr û baweriyê û bi
zagonên wêjeyî gav davêtin nav, ne bî ku wisan
were fêmkirin rêwîtiyeke rihet bû. Ji ber ku wekî
ku Uzun jî dibê, "Tiştê nivîskarên di yên dinyayê
dikin ew e ku kevneşopiya wêjeyê berdewam
dikin". Der barê armanca wan de berî wan gelek
tişt hatine zelalkirin, vitrînên wan ên ku ji aliyê
xwendevanên wan ve hatine pejirandin, kuli-
yateke wêjeyî ku berfireh û kamil e wergirtine, li
beramberî van nivîskarê kurd mecbûr e ku van
tiştên me gotî hemû ji nû ve bi destê xwe ava bike
û rêza wêjeya modern bide destpêkirin. Tevî ku ew
bi xwe jî hê di vê mijarê de serwest nebûne, nabe
ku hêviyeke wan ji xwendevan hebe. Ancax dibe
ku vê rewşa neyeksan, ev rewşa derengmayî, dibe
ku xwendevan vexwendeyî afirandina edebiyateke
nû bike û vê çerxê bizivîrîne. Pêwist e ku hingî
nivîskaran, ên bi Kurdî dixwînin û dinivîsin
parçeyek ji vê pêvajoyê ne.

Romanên wî bangek e, pêşî ji bo gelê xwe, paşê ji
me ku em hevparê erdnigariya wî ne. Rabîrdûyeke
jibîrbûyî, ji bo bîranîna hemû mirovên ku di nav
vê rabîrdûyê de temenê xwe fedayê gelê Kurd û
çanda wî kirî, wekî din, tevî ku jana xwînê, şidetê
û koçberiyê derbirin dike, ew serdemên ku hest,
raman, trajedî û felaketên wê, pevçûn û nakokiyên
ku bi zareke şairane honane, romanên Mehmed
Uzun li di çanda dinyayê de jî cihê xwe girtine. Bi
têgihîştina ku pê pala xwe daye wêjeyê herêmî û
tê de ne teqiniye, bereqsê vê yekê nivîskareke ku
bi rihê xwe bi herêmê ve girêdayî, bi têgihîştineke
mirovatî ji nû ve hatiye nixandî, ku mirov
bizanibe mirov aîdê ku ye û ev yek tê wê mehneyê
ku ji wir dikeve rê û ber bi gerdûnê ve diçe seyrê
ev metnên wî yên bi xembariyê tijî.

Uzun, romanên xwe li sirgûnê nivîsandibû. Lê
belê em têdigihên ku sirgûnî, zimanê ku rewşa
hest û zanîna bû jî bi xwe re bar kiriye diyarên
dûr. Ziman, bûye amûrê qada yekane ku ji warê
qedîm hatiye avêtin, bûye Riha, Mêrdîn, Di-
yarbakir bi xwe; ku lê xwedî derkevin, biparêzin,
pê tebikoşin. Sirgûn, bi zimanê xwe hatiye di nav
dilê xaka xwe de bi cih bûye....

Ji Weşanên Lîsê

Weşanên Lîs

Ma-Gül İş Merkezi, Kat: 1, No: 66
İnönü Cad. Dağkapı - Diyarbakır
Tel: 0 412 228 97 76
e-mail: wesanenlis@yahoo.com

DER BARÊ ZIMANÊ MEHMED UZUN DE ÇEND TÊBÎNÎ

Zana Farqînî

Gava ji meriv tê pirsîn bê romannivîsên kurd kî ne, navê ku berê tê ser zar û zimanan, nemaze ji bo romannivîsên serdema me, navê Mehmed Uzun e. Vî romannivîsî, ku bi berhemên xwe yên hêja wêjeya me ya nûjen zengîn kiriye û bi pêş xis-tiye, bêşik û guman ev yeka hanê li xwe heq kiriye. Lê mixabin ku niha bi derdekî yeman re têdikoşe û em bi çavekî na bi hezar çavî rêpana xe-bera mizgîniya serkeftina wî ya li dijî vê êşa kafir dîkin.

Çawan ji pragrafa jorê xuya bû, mijara nivîsa min Mehmed Uzun e, lê belê nivîsara min dê ne li ser çawanî û naveroka romanên wî be. Ez dê ji aliyê edebî ve hişê xwe nedim ser berhemên wî û bala xwe bernedim ser honak û teknîkên romanên wî. Bila ev alî ji pisporekî vî kari re bimîne, bila rexne-girên wêjeyê, bila wêjenas û edebiyatkar li ser van hêl û layan rawestin, li wan hûr bibin û ramanên xwe der bibin. Ez dê tenê ji aliyê ziman ve, ji aliyê qalib, riyên vegotinê, biwêj û şayesên Kurdî ve, li gorî zanebûna xwe li ser bisekinim, raman û hizirên xwe bi we xwînerên delal re pareve bikim. Serê pêşîn min divê ez bibêjim ku zimanê Mehmet Uzun zimanekî sivik, hêsan û rewan e. Xwedî şewaz û uslûbekê ye. Kesên ku bi baldarî berhemên wî xwendibin, bêtî ku li navê nivîskêr

binêrin, tafilê pê derdixin ku ev qelem, qelema Mehmed Uzun e. Çimkî wî ji xwe re şeklên bikaranîna peyvên bijartî, şeweya hevokan durist kiriye. Hevokên wî zêde ne girîft in, ne kompleks in. Ji lew re ber û berhemên wî gazî dîkin ku ew ên Mehmed Uzun in.

Kesên dixwazin Kurdiya xwe bi pêş bixin, bêtî bikevin kompleksê bi rihetî romanên wî dikarin bixwînin. Ji ber ku ew bi endîşeya bikaranîna zi-manê xwerû û sade, nakeve nav xetereya tehdeki-rina li zimên. Ew zêde ne li dû peyvên çêkirî ye, her wiha ew zêde ne li dû peyv û bêjeyên resen ên Kurdî ye jî. Ew, peyvên ku ketine nav zimanê me, bûne helal malê zimanê me, bêtî ku li ser kok û eslê wan bifikire, bi kar tîne.

Piştî van gotinên ji bo destpêkê îcar ez dixwazim bi navbernavan li ser çend xalên der barê zimanê romanê yê Mehmet Uzun rawestim û ramanên xwe rapêş bikim.

1) Şeweya Peyvan

Mixabin, çendî di warê zimanê nivîskî de ji aliyê şeweya peyvên ve standardek çêbûbe jî, hîn gelemşeya me ya vekîtê didome. Mebesta min a ji rastnivîsê, ne tenê ji bo xalbendiyê ye, her wiha ji bo şeweya peyvên e, ji bo peyvên hevedudanî û yên din e. Dîsan çî heyf ku li ber destê me rêbereke vekîtê nîn e da ku em bizanibin bê ka kîjan peyv û bêtî çawan tê nivîsandin. Ji lew re em hez bikin nekin jî, dê di vî warî de gêjahî, alozî û geremolî hebin. Li hêla din, ev rewş ne tenê li cem Mehmed Uzun heye, hema bibêje her kesê ku bi Kurdî dinivîse, di warê şeweya peyvên de dibe xwedî vekîtekê û li gorî xwe şeweyekê dide peyv-an.

Ji bo ku mebesta min baştir bê fehmkirin, ez dê bi dayîna nimûneyan berdewamî bidim nivîsara xwe. Lê ez hez dikim bibêjim ku, hemû mînakên di vê nivîsarê de bîst pêşkêşkin, dê ji romana Mehmed Uzun a bi navê **"Hawara Dicleyê II"** bin, ku ev berhem ji hêla Weşanên Avestayê ve hatiye çap-kin. Min divê ez dîsan bidim xuyakirin ku, ez nîzanim bê weşanxaneya navborî çî qas dest li zi-manê nivîskêr gerandiye.

Ji bo şeweya peyvên ez dê serê pêşîn peyvên Mehmed Uzun bidim, paşê jî di nav kevanekê de

şeweyên heman peyvê yên din pêşkêş bikim:

Kahnî (kanî), tahm (tehm, tam), bîhn (bêhn, bihn, bîn), kahr (kar, karik), gwîz (gûz, goz), hejîr (hêjîr), qewet (qewet), bêhtir (bêhtir), hûnikahî (hênikahî, honikahî), tahlûke (talûke, tehlûke), diwa (dua, dia), umr (emr-jî/temen), co/cok (cih, cihok), kû (ku, ko), cih (cih, cih), bakûr (bakur), tahziye (taziye, tehziye), xwîdan (xwêdan, xweydan), çog (çok, çong), fahm (fam, fehmi, fêm), tavi (tafil), şevbuhêrk (şevbihêrk, şevbêrk, şevêrk), mijang (bijang), qetliyam (qetl'am, qetlîam), cimet (cimaet, cemaet), derin (diherin)....

Ev peyv, çend mînak bûn ku min ji romana navborî bijartin, li vir rapêş kirin û di nav kevanekê de jî awayên wan ên din dan ku nemaze ew di zimanê nivîskî de tîn tercîhkirin.

2) Bikaranîna peyvên hevedudanî

Peyva rengdêr "her", ku ketiye zimanê Tirkî û di ferhengên de kok û eslê wê wek farisî tî nîşandan, di zimanê Tirkî de carinan bi tena serê xwe û carinan jî bi peyvan ve tî nivîsandin. Em kurdên bakur ku ji dibistanên Tirkî rabûne û perwerdeya xwe birine serî, pîrî caran li gorî vekîta (rastnivîsa) zimanê Tirkî tevdiagerin, loma jî em gelek kes vî "her" a xwe wekî wan, carinan bi peyveke din ve dinivîsin. Di ziman û rastnivîsa kek Mehmed Uzun de jî em rastî vî yekê tî. Ji bo vî çend nimûne: Herwiha, her kes, hertim, herçî qas...

Li aliyê din, em di vekîta wî de rastî awayê bikaranîna van peyvan jî tî: hew qas, evçend...

3) Nêr û mêtîya peyvan

Wekî tî zanîn, di Kurmancî de peyv xwedî zayend in. Peyv an nêr e, yan mê ye yan jî bi gotina **Celadet Bedirxan** nêtar e. Bi gotineke din, hin peyv hem nêr hem jî mê ne. Di Kurmancî de derbarê nêr an jî mêtîya hin peyvan de nelihevkirinek heye. Tu dibînî ku peyva tu nêr dizanî li herêmeke kurmançixêw ew mê ye. Îcar ez dê li ser vî gelsê nesekim û nebêjim bê çima peyva ku ez nêr dizanim di zimanê birêz Mehmed Uzun de mê ye. Na, ez dê wisan nekim, lê belê çî heye hin peyvên ku nêr û mêtîya wan ne mijara nîqaş û gengeşiyê ye, nizanim ji ber çî ye di romana navborî de za-

yenda wan wekî ku mê be, hatiye bikaranîn. Di bin vî navbernavê de tiştê ku ez dixwazim balê kişînim serê, dê ev yek be.

Ji bo ku mebesta min baş bê fehmkirin, min divê ez çend mînakên ji wan peyv û bêjeyan derpêş bikim ku ew hem wek mê û hem jî wek nêr tîn bikaranîn: Sebeb, dims, kursî, sîng, wîcdan, mij, awir, sûret....

Lê çend peyvên ku ez dizanim nêr in, di romanê de wekî ku mê bin, hatine bikaranîn. Niha ez wan bi awayê hevokî pêşkêş bikim û jimara rûpela romana navborî ku hevok tî de derbas bûye jî di nav kevanekê de nîşan bidim: Ew dara tuyê ku min xwe, di danê êvarên zarokatiya xwe de li binê vedizeland.... (rûpel 10).

Di vî hevokê de ku min binî xêz kiriye, peyva "bin" mîna ku zayenda wê mê be hatiye bikaranîn û tewanga mêtîyê ya yekejimar a binavkirî /-ê/ pê ve hatiye danîn. Diviya ku tewanga nêrîyê ya yekejimar a binavkirî /-î/ bihata dawîya peyvê.

...em ji binê geliyê ber bi bilindahiyên zinar û çîyan ve hilkişîyan (rûpel 12). Di vî hevokê de peyva "bin" jî aliyê zayendê ve rast e, îcar peyva "gelî" wekî ku mê be hatiye bikaranîn. Peyva "gelî" jî diviyabû ku bi /-ê/yê nehata tewandin. Ji ber ku ew peyveke nêr e. Her wiha peyva "çîyan" jî bi awayê kurt, wek zimanê devkî hatiya tercîhkirin: Bi ya min diviya ev hevoka ku bûye mijara min, wiha bûya: ...em ji binê gelî ber bi bilindahiyên zinar û çîyayan ve hilkişîyan...

Dîsan di heman rûpelî de peyva "gelî" wekî ku nêr be hatiye bikaranîn: ...em dabûn pey xwe û biribûn bin geliyê wîcdana xwe (rûpel 12).

... min ê êrîşekî xedar bibirayê... (rûpel 99). Ji aliyê tewanga nêrîyê û mêtîyê ya yekejimar a nediyar ve şaşiyek heye ku peyva "êrîş" çendî mê be jî wek peyveke nêr hatiye tewandin. Jixwe di zimanê devkî de meyleke wiha heye, di dema kişandina peyvên mê yên yekejimar a nediyar de, ew li gorî tewanga nêrîyê tîn kişandin û li şûna qertafa /-eke/, radibin /-ekî/yê tînin dawîya peyvê. Lewma diviya ku ji aliyê vekîta ve wiha bûya. ... min ê êrîşeke xedar bibirayê...

Lê li gora bejna jinên Cizîra Botanê ew dirêjtir bû (rûpel 22). Kek Mehmed Uzun carinan peyva Botan tewandiye û carinan netewandiye. **Celadet Bedirxan** dibêje ku peyva “botan” peyveke dariştî ye û bi /-an/ê hatiye duristkirin ku ew her wiha tewanga pirejimariyê ya binavkirî ye. Ji lew re hewce nake mirov careke din wê bitewîne û biçivîne. Jixwe di zargotina Kurdî de mirov rast lê tê ku nayê tewandin.

4) Bikaranîna qertafa dema bê

Rêzdar Mehmed Uzun di romanê de geh qertafa (pirtika) dema bê bi cînavkê ve geh jî ji cînavkê cuda nivîsiye. Jixwe di zimanê nivîskî de, der barê vê rewşê de tevliheviyek heye. Hin kes angaşt (îdia) dikin ku divê ji cînavkê cuda be û hinde kes jî diangêjin ku divê bi cînavkê ve be. Lê belê tiştek heye, kesên xwediyê angaştê ku divê ew bi cînavkê ve be, gava wê qertafê mîna “dê” dinivîsin îcar ji cînavkê cihê dinivîsin. Divê bidim diyarkirin ku qertafa dema bê di zimanê nivîskî de bi sê awayan tê nivîsandin: ê, dê û wê. Lê “wê” tenê ji bo kesê sêyemîn ê yekejimar û pirejimar tê bikaranîn. Ez bi xwe jî xwedî wê baweriyê me ku awayê wê yê berê dibe “dê” be, ku ew di zimanê devkî de li hin herêman mîna “tê” jî tê bilêvkirin. Niha em ji bo vê yekê mînakên ku me ji romanê wergirtine derpêş bikin:

Min ê jê re gotinên Kurdî bigota û heke ewê bikaribûya gotin bibihîsta, hingê hebû ew bitirsiya (rûpel 20). Wekî tê dîtîn pêşî ji cînavkê cihê paşê jî bi cînavkê ve nivîsiye. Li hêla din, ji aliyê gramatik ve jî di hevokê de geş heye. Peyva gotin bi awayê pirjimar hatiye bikaranîn, lê belê lêker jî bi awayê yekejimar hatiye kişandin. Eger em hevokê rast bikin: Min ê jê re gotinên Kurdî bigotana û heke ew ê bikaribûya gotin bibihîstana, hingê hebû ew bitirsiya.

Ez du mînakên din jî der barê vê mijarê de bidim: ... min ê êrîşekî xedar bibirayê... (rûpel 99) û ..ewê got û awirê xwe yê tuj vegeand ser Amojnê... (rûpel 99). Di van her du hevokên nimûneyî yên jêgirtî de, dîsan didin nîşan ku di warê vekîta bikaranîna qertafa dema bê de nelihevkirinek li cem nivîskêr bi xwe heye. Her wiha ji aliyê tewanga nêrîtî û mêyîtîyê ya yekejimar a nediya ve jî şaşıyek heye ku peyva “êrîş” wek peyveke nêr be hatiye tewandin. Diviya ku ji aliyê vekîta ve

wiha bûya ku ez di bin navbernavê 3yan de li ser sekinibûm. ...min ê êrîşeke xedar bibirayê...

5) Bikaranîna /bi-/ya fermanî

Ev /bi-/ya fermanî ji bilî lêkerên çêkerî (dariştî) di cure lêkerên din de tê bikaranîn. Mebest û alaza min a ji lêkerên çêkirî ev e: Wekî tê zanîn hin qertafên me yên lêkerçêker hene. Mîna /da-/ , /hil-/ , /ra-/ , /ro-/ , /ve-/ -wer-/ û hwd. Ev qertafên pêşiya lêkerên sade û ji wan lêkerên dariştî tên çêkirin. Mîna “xwarin” û “daxwarin”, “dan” û “hildan”, “gotin” û “vegotin”, “xistin” û “raxistin”, “kirin” û “rokirin” û gerîn” û “wergerîn”.... A di dema kişandina van cure lêkeran de ev /bi-/ya hanê nayê bikaranîn. Jixwe em di zimanê devkî de jî rastî vê yekê nayên. Tenê li çend herêmên kurmançîaxêv nemaze li herêma Torê ev cure lêker bi awayekî din tên kişandin û ji dêla ku qertafên kêşana demê û yên neyîniyê bikevin navbera qertaf û lêkerê, tên pêşiya qertafa lêkerçêker. Mînak. Veneke (neveke), ez avê vedixwim (ez avê divexwim), ez radizim (ez dirazim û hwd.

Îcar birêz Mehmed Uzun mîna hin nivîskaran ku em di zimanê nivîskî de rastî wan tên, vê /bi-/ya hanê di van cure lêkeran de bi kar tîne. Ew di şûna ku bibêje “ragirim” dibêje “rabagirim”, ji dêla bibêje “hilweşayana” dibêje “hilbiweşayana”. Ji ber ku mînakên wiha zêde bûn min hewce nedît ku ez wan di nav hevokên wî bi xwe de bidim nîşandan.

6) Bikaranîna ergativiyê

Ev mijareke girîng e û ew çend jî diwar e. Ji ber ku hin deverên me yên kurmançîaxêv hema bibêje bi tevahî dev ji vê taybetiyê berdane ku ev taybetiyeke zimanê me ya girîng û diyarker e. Heta hin pisporên zimanê Kurdî, diangêjin (îdia dikin) ku divê em ji vê taybetiyê neqerin. Sedem jî wiha nîşan didin ku ziman li deverên gundewar gava ber bi deverên bajêr ve diçin kaw didin, werar dibin û hin taybetiyên xwe winda dikin. Loma jî divê ku em guh nedin wan taybetiyên kevn.

Ez bi xwe jî çendî mijara ergativiyê diparêzim û heta ji min tê ez di nivîsarên xwe de dixwazim bi kar bînim jî, lê ji ber devera ku ez jê me, ez dikim nakim nikarim xwe jê bifilitînim û bêhemdî şaşıyan dikim. Ji lew re divê ku di vê mijarê de mirov zêde hişyar be, da ku çewtiyan neke. Kek Mehmed Uzun, bi qasî ku ez dizanim li ser

şop û rêça **Celadet Bedirxan** e û vekît û rêzimana wî ji xwe re rêber dibîne. Ez ji ber şeweyên hin peyvên û bikaranîna tewang û rêzikên zimên tê derdixim ku birêz Uzun bi baldarî li ser van meseleyan hûr dibe û heta jê tê rîayetî van rêzikan dike. Lê dîsan ji ber banekî û hînbûniyên xwe yê berê, mirov bêyî hemdê xwe şasiyên rêzimanî dike. Ji bo vê dabaşê ez dê tenê du mînakên bidim û awayê wan ê rast jî li bin wan bidim. Heke ez û wê bi tenê bûna... (rûpel 99)
Keke ez û ew bi tenê bûna....

Min wê bedena wê, hêt, şeq, memik, rû, lêv, dev, dil û ruhê wê arzû dikir... (rûpel 108)
Min ew bedena wê, hêt, şeq, memik, rû, lêv, dev, dil û ruhê wê arzû dikirin...

7) Hevokên şaş ên ji aliyê rêzikên zimên ve

Mînakên ku min ji bo vê navbernavê hîlbijartine, heta ji min hatiye, yê berbiçav in ku di zimanê me yê devkî de hene û xwedî qalib in. Bi gotineke din, jixwe ew tên zanîn û li ser wan lihevkirinek heye. Wekî tê zanîn, her ziman xwedî qalib, riyên vegotinê, şayes, biwêj û gotinên pêşyan e. Ev rewşa hanê jî mîna pergala zimên a kodan e. Gava mirov van qodan xera bike, ji aliyê serwextbûn û têgihîştinê ve alozî pêk tê û ziman jî derbe dixwe. Lewma divê ku haya mirov ji van yekan hebe.

Niha jî, ji bo ronîkirina van gotinên ku me li jorê kirin, em serî li dayîna nimûneyan bidin: Dengê nalîna Esterê ku nerm, tenik û giran bû hîç çu carê ji ber guhê naçe (rûpel 12). A rast di vê hevokê de, ku min li sê cihan binê peyvên xêz kiriye, ne îtirazek sê îtirazên min hene. A pêşîn deng an zirav an jî stûr e, ku birêz Uzun bi xwe jî, di hevoka pey vê hevokê de gotiye dengê zirav. Heta hin kes îcar di şûna dengê stûr de dibêjin dengê qalind. Ev şaş e. Bi awayekî giştî ji tiştên silîndirîk re zirav û stûr û ji tiştên pehn re jî tenik û qalind tê gotin. Îcar kurmanc jî bo “deng” û “dû” peyvên zirav û stûr bi kar tînin.

Li aliyê din peyvên “hîç” û “çu” hemwate ne, ku nemaze li hêla Botan, Hekar û Behdînan li şûna “tu”yê “çu” dibêjin. Li vir qewimîneke denganiyê heye û em pê dizanin ku di Kurdî de ev her du deng (t û ç) bi hev diguherin. Mîna “têjik” û “çêjik”. Loma bi vî awayî nabe. Îtiraza min a din jî li derbirina “ji ber guh naçe” ye. Di zargotina me

de, ango di zimanê me yê devkî de ev biwêj heye. Wekî “qet ji ber çavê min naçe.” Lê min bi xwe nebihîstiye ku dibêjin “dengê wî/wê ji ber guhê min naçe.” Lê dibêjin “dengê wî/wê “ji guhê min dernayê.”

Ku ez hevokê li gorî zanebûna xwe rast bikim: Dengê nalîna Esterê ku nerm, zirav û giran bû çu carê ji guhê min dernayê.

... û jinikeke dîn a xama ku halê wê ne baş bû... (rûpel 14). Di vê hevokê de rexneya min li gotina “xama” ye ku min binê xêz kiriye. Ev peyv nemaze ji bo keçên bermirad, keçên nûgihayî, qîzên ciwan tê gotin. Ku keç zewicî bi şûn de jê re “jinikeke dîn a xama” nikare bê gotin. Ancax, keç hîn nezewicîbe mirov jê re dibêje keça xama. Bi ya min ev hevok dikare bi awayê “... û jinikeke dîn a ciwan ku halê wê ne baş bû...” bê sererastkirin.

...bi hilavêtina berbangê, dengê beq, mêş, pêşî û teyrên dirinde... (rûpel 16). Dîsan di vê hevokê de rexneya min li ser gotina “hilavêtin”ê ye. Berbang hilnavêje. Berbang an diavêje yan jî lê dide. Herçî peyva hilhatin e, ew ji bo derketina roj, heyv û stêran e. Berbang, ne navê cîsmekî esmanî ye, ew navê demeke serê sibehê ye. Li aliyê din peyva deng jî wek yekejimar hatiye bikaranîn, divê ew jî pirejimar be. Lewma ez dibêjim mirov dişê vê hevokê wiha sererast bike: ... bi avêtina berbangê re, dengên beq, mêş, pêşî û teyrên dirinde...

Di nav van hemû hîsên têvel de, ku bi qasî demeke dirêj min jê dernedixist ka ew çî hîs bûn... (Rûpel 21). Bala we kişandibe min binê “jê”yê xêz kiriye, ji ber ku gelş di wê de ye. Di wateya fehmkirin û têgihîştinê de lêker “tê derxistin” e, ne “jê derxistin” e. Ji lew re, bi ya min gerek hevok wiha bûya: Di nav van hemû hîsên têvel de, ku bi qasî demeke dirêj min tê dernedixist ka ew çî hîs bûn...

Em berdewamî bi dayîna hevokên nimûneyî ku min ji romanê girtine, bidin: ... lê difnên poz, heye ku ji ber zehmetiyên dan û girtina nefesê gelek fireh bûn (rûpel 22). Em yekser bibêjin li şûna “difn” diviya ku “firn” an jî “firnik” bihata gotin. Ji ber ku “difn” hem wateya “poz”, “bêvil” û “kepû/kepî” ye. Em dirêj nekin û hevoka xwe ya alternatîf derpêş bikin. ...lê firnên poz, heye ku ji

ber zehmetiyên dan û girtina nefesê gelek fireh bûn.

... û jê re jî delingên derpiyên wê yên herîrî... (rûpel 22). Peyva deling (ku ji der+ling tê) di wateya devdeling, (ango devderling), devling û pancikê de hatiye bikaranîn. Lê çi heye ku “deling” û “derpê” hemwate ne. Ez hevokê dikarim wiha sererast bikim: ... û jê re jî devdelingên derpiyên wê yên herîrî...

... ew hemû keda min a anîna keçikê dê bi hewa de biçûya (rûpel 27). Ev biwêja hanê ya binî xêzkirî ji min re xerîb hat. Di şûna wê de biwêjên “bi avê de çûn”, “bi ro de çûn”, “berhewa çûn” û “beredayî çûn” hene.

Herê herçi qas ewê hinekî hiş leqandibe em naşên jê çêtir bibînin (rûpel 36). Ji bo vê biwêjê jî (ku min binî xêz kiriye), ez nerazîbûna xwe dixwazim aşkera bikim. Ez bi biwêjên “hiş avêtin”, “hiş firandin”, “aqil avêtin”, “aqil çeliqandin”, “aqil firandin” dizanim ku hene, lê ez rastî tebîreke wiha nehatime. Lewma “hiş leqandin” ji min re xerîb hat: Herê, her çi qas ew ê hinekî hiş firandibe jî em naşên jê çêtir bibînin

... de dev ji van gotinên tewşo-mewşo berde û bê aliyê min... (rûpel 40).

Mîn bi hêdika aliyê wê kir... (rûpel 40)

Mîn bi zanebûn ev her du hevok li dû hev dan. Ji ber ku lêkera “alî kirin”, bi min ji aliyê vekîtê ve şaş hatiye bikaranîn. Di şûna ku em dibêjin “bê aliyê min”, em dibêjin “bê alî min”, an jî “alî min bike” (yan jî “aliyî min bike”). Ji hevoka “bê aliyê min” mehneyeke din jî diçe. Yanê were “odeya min, cihê min” û hwd.

Di heman romanê de, li cihekî çavê min bi tebîra “kevçiyê textik” ket. Lê mixabin, min ji bîr kiriye ku ez hejmara rûpelê qeyd bikim. Tiştê ez dizanim, ji kevçiyên ku ji daran çêdibin re, di kurmancih de “kevçiyê darîn” tê gotin. Lewma min xwest ku ez dijatiya xwe ya li hemberî gotina “kevçiyê textik” jî bidim xuyakirin û bibêjim ku ew “kevçiyê darîn” e.

Ez vê beşê naxwazim zêde dirêj bikim, bi rastî gelek hevokên nimûneyî ji bo vê mijarê jî min ji nav romanê hibijartibûn. Le ji bo ron û zelalbûnê,

min tenê qîma xwe bi dana van mînakên anî.

8) Hevokên ku bêhna bandora Tirkî ji wan tên

Em Kurdên Bakur ên xwende û xwendewar, ku ji nav perwerdeya bi zimanî Tirkî rabûne, di bin bandor û hîkariya zimanê Tirkî de ne. Gava em li xwe, li eslê xwe vedigerin û dixwazin bi zimanê xwe biaxivin û binivîsin, mixabin ku em zû bi zû ji bin bandora zimanê Tirkî xelas nabin. Çimkî zimanê me yê perwerdeyê û hîndekariyê, zimanê me yê hizirîn û derbirina hest û ramanan bi Tirkî ye. Em ji çand û zargotina xwe, ji zimanê xwe dûr ketine. Vegerîna lê jî, biêş û jan e. Têkoşîneke xurt, keftûlefteke zêde û lêhûrbûneke cidî ji me re divê.

Ji lew re eger mirov bi awayekî giştî bibêje ku nivîskarên bakur kêma zêde di bin bandora zimanê Tirkî de ne, ez welê hizir dikim ku dê zêde îtiraz ji vê gotinê re çênebe. Mixabin, ez dixwazim bibêjim birêz Mehmed Uzun jî di nav vê kategoriye de ye. Di zimanê wî de jî mirov rast û leqayî bandora zimanê Tirkî tê. Helbet, ez ne li dijî im ku divê mirov ji zimanê perisî, werarbûyî sûd û kelk wernegire. Ev yek hewce ye jî. Bi saya wan zimanan mirov dikare zimanê xwe bi pêş bixe û geşê pê bide. Ji lew re ez jî dipejirînim û qebûl dikim ku ew ziman li ber zimanê mirov, derî û pencereyên din vedikin. Lê divê ku em bi zanebûn ji wan sûd wergerin. Qalibên nû, tebîren nû, riyên vegotinê yên nû, biwêjên nû yên ku hewcedarî û pêwîstiya zimanê me bi wan heye, li zimanê xwe binin ne ku wan yek bi yek li zimanê xwe wergerînin.

Niha jî ez çend nimûneyan ji bo vê dabaşa me ji romana “Hawara Dicleyê II” bidim. ...heyata me hilweşand û ... (rûpel 8). Bêhna gotina Tirkî ya “hayatımızı yıktın ve...” jê tê. Li şûnê heke “heyata me ser û binê hev kir...” bihata gotin bi ya min dê baştir bûya.

... Medresa Sor îhtîşama xwe wînda kiriye (rûpel 12). Biwêja Tirkî “ihtîşamını yitirmek” tîne bîra min. Gelo meriv bibêje ku “ihtîşama Medreseya Sor nemaye” dê ziyaneke bigihîştaya mebest û wateyê?!

...qetliyameke hov hatibû pê (rûpel 13). Di zimanê me yê devkî de, bi hêsanî û rihetî “qetliam çêbû” tê gotin. Çima qetliyam pêk hat? Ev awayê gotinê

ez dikim nakim gotina “katliam gerçekleşmek” a Tirkî bi bîra min dixê.

...û Ester, bi saxî li wir peyde kir... (rûpel13). Lêkerên me yê “dîtîn” û “peyde kirin”, bergindên “bulmak” a Tirkî ne. Lê carinan mirov li beranberî “bulmak”ê “dîtîn” û carinan jî “peyde kirin”ê bi kar tîne. Di vê hevokê de li şûna “peyde kir” de eger “dît” bihata gotin, bi ya min dê derbirineke bi Kurdî bûya: ...û Ester, bi saxî li wir dît...

...keldanên ku bi tesadûfî li pey qetliyamê mabûn... (rûpel 14). Ji vê hevokê jî, bi min bêhna bandor û tesîra zimanê Tirkî tê. “li pey qetliyamê mabûn” wekî wergera “katliamdan arta kalmışlardı” ya Tirkî ye. Heke “ji qetliyamê filitîbûn” an jî “ji ber qetliyamê mabûn” bihata gotin dê baş û xweştir bûya. ...keldanên ku bi tesadûfî jî ber qetliyamê mabûn...

Di esase xwe de çend birîndarên din jî hebûn... (rûpel 14). Nerazîbûna min, ji awayê gotina “di esase xwe de” re heye. Ev biwêj jî zimanê Tirkî tê, ez wisan dihizirim. Li cihê wê “a rast” bihata bikaranîn, dê hîn bikeys bûya.

Birîndarên xwe davêtin ser pişta xwe... (rûpel 16). Gelo mirov dibêje avêtin ser pişta xwe? Gelo ev ne ji ber fikirîna Tirkî “sirtına atmak” qewimîbe? Ez wisan texmîn dikim. Çimkî ez bi “dan pişta xwe” dizanim: Birîndarên xwe dan pişta xwe...

...yek ji sîmayên herî nas ên cimeta cihûyan e (rûpel 25). Hema yekser biwêja Tirkî “tanıdık sima” hat hişê min. Di şûna wê de “yekî naskirî” hîn bêhtir Kurdî xuya dike. Li hêla din gerek ne “ên cimeta cûyan e” lê “ê cimaeta cûhayan e” bûya. Awayê ku min li gorî xwe rast kiriye ez derpêş bikim. ...yekî naskirî yê cimaeta cihûyan e.

...şer ku ji ber vê sebebê yan wê sebebê, gir an hûr derdike ... (rûpel 52). Nizanim, lê hema tafilê gotina “ufak veya büyük çaplı savaş” a Tirkî hat hawara min. Ez jî xwe dipirsim gelo di zimanê me de tebîra şerê hûr an jî şerê gir heye? Gotinên mîna şerê biçûk, şerê mezin û şerê giran di bîra min de hene ku min ew jî zimanê devkî berhev kirine.

Li aliyê din, di zimanê nivîskî de ez pir rast lê tîm

ku dibêjin “şer derket” ku ez hizir dikim ji Tirkî (savaş çıkmak) ketiye ser zimanê me xwendeyan. Li şûna wê “şer rabû”, “şer çêbû” û “şer qewimî” heye. Ez wiha dest li hevokê bigerînim, gelo dê xerabtir bibe?!: ...şer ku ji ber vê sebebê yan wê sebebê, biçûk an giran diqewime....

Yan jî mîna kuştin û hilweşînê jî em dikarin şer bi nav bikin (rûpel 52). Ew peyvên binxêzkirî hebûna gotinên Tirkî “ölüm ve yıkım” bi mirov dide hisandin. Bi ya min, mirov dikare berginda wan a bi Kurdî wek “kuştin û wêranî” jî bide. Yan jî mîna kuştin û wêranîyê jî em dikarin şer bi nav bikin.

....janeke zirav a derba şûr hîs kiribû (rûpel 75). Lêkera hîs kirin, ez wisan texmîn dikim ji zimanê Tirkî hat ket zimanê me yê devkî û nivîskî. Ez behsa koka peyvê (hîs/his) nakim. Peyv bi koka xwe bi erebî ye. Di zimanê me yê devkî û di zargotina me de peyva “his” û lêkerên “pê hisîn”, “pê hisandin”, biwêj in “bi xwe derxistin” û “di xwe derxistin” hene. Li aliyê din vê paşiyê “hest pê kirin” ketiye nav zimanê me yê nivîskî. Li gorî van daxuyaniyan ez hevoka xwe ya alternatîf pêşkêş bikim: “bi janeke zirav a derba şûr hisiyabû.”

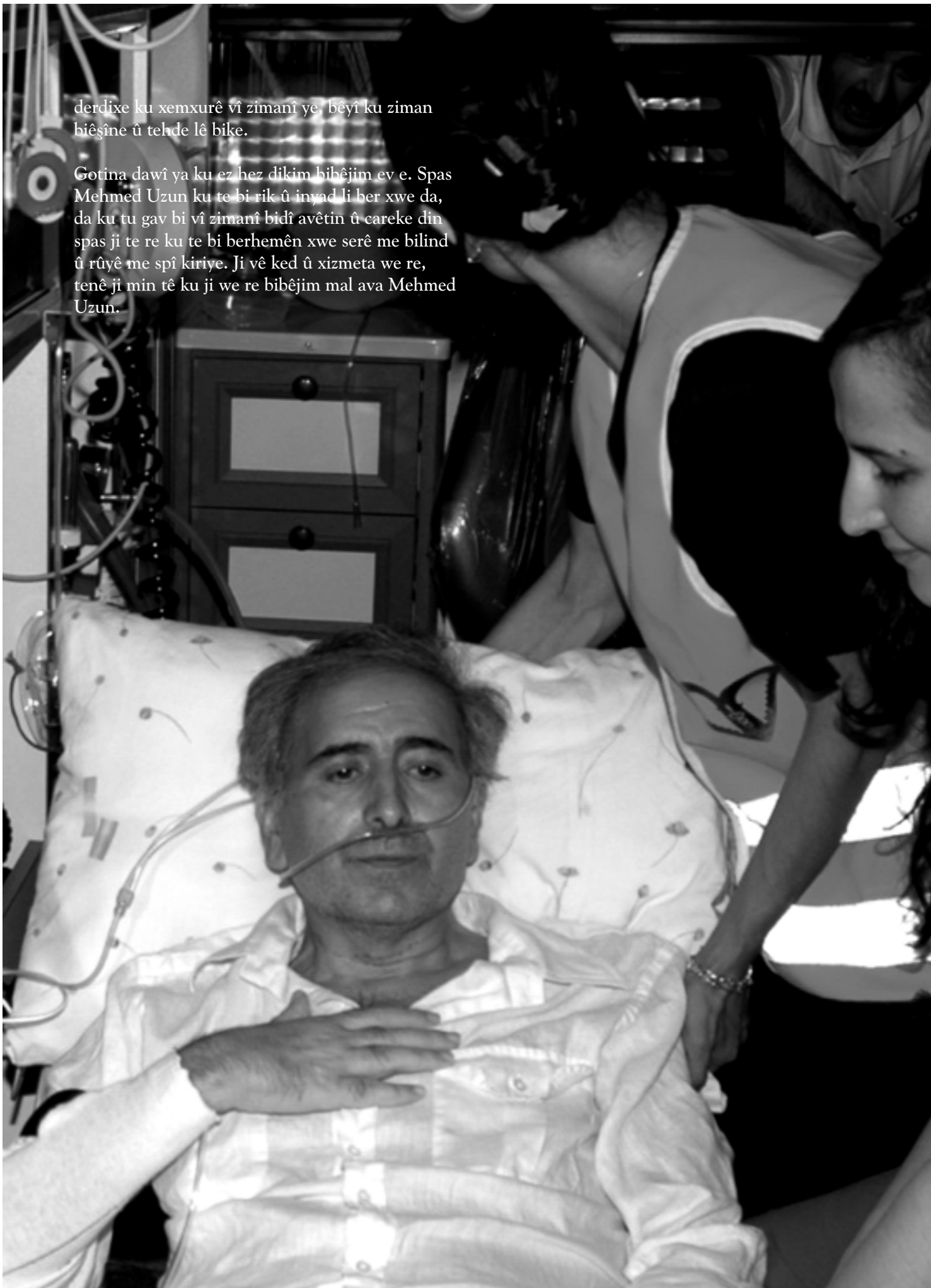
Ji ber endîşeya ku nivîsar zêde dirêj nebe, min nexwest ez li ser mînakên din jî rawestim. Bi ya min jî bo serwestbûna mijarê ev nimûne bes in.

Wek encam ez dixwazim çend gotinan bibêjim û dawî li mijara xwe bînim. Birêz Mehmed Uzun di warê bikaranîna ziman de her diçe xurttir dibe. Gava mirov li berhemên wî yê destpêkê binêre û yê wî yê van dawîyan bide ber hev, ango wan hevber bike, dê bi sanayî ve rewşê bibîne. Ew çawan dixwaze şewazeke xwe biafirîne û zimanê romana Kurdî xurt û dewlemend bike, her wisan ew li dû hêma û şayesên (teswîrên) zengîn e jî. Ew li pey bidestxistina qalibên nû, riyên vegotinê yê nû ye û gava ve yekê dike jî xwe jî zargotina Kurdî dûr naxe. Zimanê xwe, şewaz û uslûba xwe bi zargotina Kurdî dixemilîne û jî wê kan û çavkaniyê sêdeke baş werdigire.

Bi zanebûn, bi awayekî hendaze peyvên hildibijêre û li gorî aheng û rîtmê, hevokên xwe saz dike, tu dibêji qey pexşanekê dinivîse. Ji lew re mirov tê

derdixê ku xemxurê vî zimanî ye, bêyî ku ziman
biêşîne û tehdê lê bike.

Gotina dawî ya ku ez hez dikim bihêjim ev e. Spas
Mehmed Uzun ku te bi rik û inçad li ber xwe da,
da ku tu gav bi vî zimanî bidî avêtin û careke din
spas ji te re ku te bi berhemên xwe serê me bilind
û rûyê me spî kiriye. Ji vê ked û xizmeta we re,
tenê ji min tê ku ji we re bibêjim mal ava Mehmed
Uzun.

MEHMED UZUN LI SER STÎLEKE RÊKÛPÊK RÛNIŞT

Medenî Ferho

A rastî, nivîsandina bîranîn û serpêhatîyan ji bo min zor e... Barekî giran e. Cureyê herî zor yê nivîsandinê ye. Dema xwendevan li sernivîsê binêrin, direkt ew ê dizanibin mijar Mehmed Uzun e. Ev jî xelesa duyemîn asê û zor e. Nivîsa min a yekemîn li ser Mehmed Uzun hestên min bûn. Gotinên wî yên li Amedê bandoreke erênî li min kirin. Amed, di gihiştina min a îroyîn de roleke sereke listiye. Zarokên wê, evîna wê, bircên wê, kolanên di nava romantîzma xuloxafiya nermik de dinalin, kevirên bi reng û temtêla dîroka demdirêj bi reng-vedana sûravka efnikgirtî û di kêleka hev de risimandî, hestiyên min stewandin, ava kîmyewî ya nava mêjiyê min rengîn kir. Germa demsala havînî ku di nava çakûç û sidan de ziwa dibe, bi xwêdana mirovan cewher digire, reng da xwîna min... Ava Mezin -Dicle- ku ez gihandim ber xeniqandinê, tîrsa avê kire dilê min... Heya niha jî nîzanim avjeniyê bikim... Ava fîsqeya ku spî dirije, lê bêhna ewrên reş î tîrş dibalivîne, tûyên şemî û tey-teawan dike miştaxeya dilxweşiya zarokan... Tenê li Fîsqeya dengê zarokan bi avê re dikene, av bi kenê zarokan re şeqênîyê ji kevirên reş tîne. Tivêla rûdêna zarokên li kûç û kolan kar dikan, xizanî, neçarî, coş û hêrsa gelê Kurd resim dike. Ava sûsê, hêsirên erd û esman in...

Ava sûsê... Xweşmeya Omer Xeyam û meyfiroşa Melayê Cizîrî ku mirov serxweş nakin... Zengil û

şîrîna ava sûsê, dengê nalênîya Şalûl û Bilbilê baxçê dilê Feqê Teyra ne, lê mirov kezeb-herhilî nake. Şelîpana kulkeseriya dîroka talankirî kom dike, girîş dike, saz dike û di nava qesebê zêr û zîv de qaz dike.

Taybetmendiya Amedê di nava bajarên Kurdistanê de hest û nav e... Hestên neteweyî ye, navê payî-padî-gahî-cihan-darî-şumul î text e. Lewra ew keslana sergêjekî ku mîna tozika mirinê bi ser bajarên Kurdistanê de hatiye reşandin, li Amedê peyde nabe. Tivêla rûdêna rojê li bajarên Kurdistanê cuda ye û bi rengê komên xelkê niştecil, rengîn dibe. Li Amedê rengê asîmanê erdnîgariya zêrîn û xalvedana xunafa berî baranê, wiha nermik û şiloke di nava rengên rojê de, bi temtêla reqsa stêrikan dide xuya kirin. Mîrov dinalîne... Nalîna ku tengezariyê difelişîne... Her dem, di nava her cureyê hoy û mercan de zîndî ye, enerjîk e... Her sibeh bi rojhilat re, poema Kurdî di nava tîrêjên rojê de, bi xet û tîrêjên qozmîk li ser Amedê xal vedide. Efsaneyên gelê Kurd, ên ji demjiyana destanan gihana roja îroyîn, helbestên lîrik ku di nava tevna bi xunava dîrokê hatine kurisandin, bi kevirên reş ên bedena kelê re xewnên kûr bibînin jî, di neqşên li ser keviran xemrevînê dilorînin. Ev jî pîroziya duyemîn a bajarê Amedê ye.

Têkiliya min û Mehmed Uzun, sala yekem bi hatina Ewrûpayê re (1992), dest pê kir. Li mala Feqîr Ehmed, Kolnê... Roja pêşî ku me hev nas kir, ciwanekî Kurd jî li wir amade bû. Axaftina navbera wî û Mehmed Uzun enteresan bû.

Em sê kes bûn. M. Uzun, Ciwanê Kurd û ez. Pêşî Ciwanê Kurd dest bi pirsan kir û yekem pîrsa ji Mehmed: Çima tu di romanên xwe de stîlên cuda bi kar tîni? Mehmed Uzun, di nava beşîşineke her dem de: Stîla min ev e, tu di mijarê digihije yan na? Ciwan: Belê têdigihijim, pîrsgirêka min di wî alî de tune ye, rexneyên min jî tune ne...

Dixwazim bêjim weke roman-nivîsekî Kurd, tu dikarî bibe ekolek... Mehmed Uzun ciddî: Ekol, ne karê mirovekî bi tenê ye... Grub pêwist in... Min gotin ji devê M. Uzun girt û got: Naaa, di vê mijarê de dîtina min cuda ye, mirovek dikare bibe destpêka ekolekê, grubek jî dikare ekolekê derbixe holê, yan jî grubek bike û bi navê saziyekê bide pêş... M. Uzun: Tu dikarî mînakan bide? Min got belê: Picasso... Yan jî grubê Dadaîzm... Saziya

Frankfurt li Elmanya... Lê dive em ji bîr nekin ku yek ekol bi tenê, ji nişka ve derneketiye holê... Teva li ser bingehekê, li ser firazeyekê hatine ava kirin.... Pêwiste “înfîal-î aşk” hebe!.. Mîna Balzac dibêje, dive ku kêştiyên ji hiş û raman barkirî hebin... M. Uzun, hinekî rawestiya, berê xwe da ciwan, bi gotinên nerm û hêdî: Civaka me di nava xewnên giran de razayî ye, cih cihan felc e, pêşî em rakin ser lingan... Tiştên hûn dibêjin piştî tîn...

Ciwan, li hember bersiva Mehmed Uzun hinekî rawestiya, bi dengêkî ji xwe ewle: Gelê Kurd destîniya xwe ya kor û kerende şikand? Destîniya

kor û kerende çemê bêbor e, mirov dixeniqîne... Niha ev destîni di rewşeke din de derketiye holê. Tabûyên siyaseta fermî di çemê herka dîrokê de ku bi sed û bend hatibûn ava kirin, hatin hêrivandin... Ciwan dixwest dirêj bike. Min, gotin ji devê wî girt... Mehmed rast dibêje, civaka Kurd her çi qasî dest avêtibe çek, sed û bendên di herka dîrokê de ku li hember destîniya gelê Kurd hatibûn ava kirin û rewşeke ker û kerende derxistibûn holê hêrivandibin jî, di aliyê edebiyatê de hîna zaroka di pêçekê de ye... Edebiyat sebrê dixwaze û pêdiviya afirandina wêjeya Kurdî bi demên dirêj heye. Navenda kêşa entelektueliya Kurd tune ye, ev jî du lingên wê seqet dike.

Axaftinê dirêj kir, lê ciwanê Kurd li ser miqeresiya xwe rawestiyabû, bi hêsanî ramanê xwe ne diguhert, tiştek jî erê ne dîkir. Rastiya ku “şûr li gorî siyaseta ji kalan derdikeve” erê ne dîkir. Heya mêvanên din hatin, axaftina me dom kir. Dema ku mirov îro li rewşê dinêre, Têkoşîna Gelê Kurd ketiye wêjeyê. Dîrok dibin çavan re tê derbas kirin û di

destîniya gelê Kurd û serîhildanên gelê Kurd de, tê dadgeh kirin. Dive ku em ji bîr nekin; Têkoşîna Rizgarîxwaz a Gelê Kurd ya îroyîn senteza 29 serîhildanan e û li ser bingeheke felsefeyî hatiye rûnandin. Tevera gelê Kurd ketiye çarçoveya jiyana bi -îstîkbal-. Gotinê, bêhna barûdê li xwe pêçaye û dixwaze di rengê dilovaniya mirovaniyê de derbikeve holê. Gelo wê dikaribe bêhna barûdê ji ser xwe biavêje, rewşê biguhere û di rengê bêhna gul û gulbijêrkan de baxçeyê dilan behiştî bike? Guhertin tenê di destên eniyekê, aliyekî de nîne. Jiyan têkilî ye û hevpar e. Di şerê guhertinê de ku bi tevahî ekolojiya têkilî, paşeroj û tevgera du-sê welatan tê guhertin hêsa nîn e. Lewra rola

nivîskar û rewşenbîran giring e.

Dojeh para Kurdan ketiye û bi destê dijmin fereh bûye. Hêvî maye utopya paşerojan.

‘Gelo’ û utopya paşerojan, barê ser milê nivîskaran nîne gelo?

Mirovanî, liqasî şûr dibin bandora gotinê de ye. Nîrê gotinê, ji roja gotin bi hevûdin ve hatin darvekirin û weke ristik derkete holê, heya îro li ser stûyê mirovan e. Derketina holê ya destanên dirêj, helbestên lîrik belaş nîn e. Gotin bi îradeya mirovan derdikeve, lê di destê sêhrebendan de dibine hêza efsûnî. Serdestiyê li destîniya mirov dikan. Îdeolojiya dîroka hiş û raman ku tacîdariyê li komên xelkê dike jî, gotin e. Lewra guhertina rewşê û reng-dayîna pêvajoyê, di hêza gotinê de diyar dibe. Pêxember û hêza pêxemberan, yan jî mirovên serdestî li dîrokê kirine, esker, sîvîl, feylesof û zanist mînaka vê yekê ne.

Her rewşenbîr, her nivîskar hemberî herika dîrokê berpirsiyar e. Lewra gotin û gotarên li ser nivîskaran jî di dibistana rewşenbîriyê de cihekî taybet digirin. Nivîskarî orîjînalîte ye... Xwedî derketina li orîjînalîteya komên xelkê ye... Gelê Kurd her-çi qasî li hemberî hêzeke zordar be jî, cih cihan di nava lîberalizma di wateya -futuhata entellektuelî- de, hêza edebiyata Tirk şikandiye. Di demên dawî de em dibînin ku bi saya Têkoşîna Rizgarîxwaz a Gelê Kurd, (çi eskerî, çi sîvîl) eniya rewşenbîrên Tirk ji bo aştiyê zend û bendên xwe çikandine. Daxuyanîyên aştiyê yên rewşenbîrên Tirk û Kurd mînaka vê çendê ne. Fam kirin, ku gel bi intelijansiya xwe gel e. Gelê Tirk heya îro jî di nava bedcaniya “akincitîya talangerî” de dixeniqe, difetise, di nava hêrsa gevzînokî a neçarî de şilûşatî bûye. Medya Tirk berdevkiya otorîteya eskerî dike, mîna serokê Cemiyeta Rojnamevanên Tirk, Orhan Erînc dibêje, medya Tirk ewlekariya xwe wînda kiriye. Rewşenbîriya Tirk jî heya doh piştigiri dida heman otorîtê.

Bi gotineke Tirkî “ontayfayên medya” Tirk, di nava pêşbaziya maç kirina potînan de ne. Tiştêkî din ê balkêş: Dijmin bo ku Têkoşîna Gelê Kurd têk bibe dogmatizma mizgeftê bi kar tîne, serî li demagogiyên olî, siyasî û civakî dide. Lîstikên fatalîsta bazirganî dide pêş û metodên zordestiyê zêde dike. Gera li rastiye, gihiştina

nirxên mirovaniyê, avakirina hestên bawerî û dostaniyê, berz kirin û bihêzkirina mafê mirovan armanca wan nîn e. Yek armanca wan heye, têk-birina Têkoşîna Rizgarîxwaz a Gelê Kurd. Kuştina rêxistinîya gelê Kurd û murdariya netewiyeta gelê Kurd e. Bêguman piştî dorê tê nirxên gelê Kurd, çand e, edebiyat e, tore ne, kêlên goristanan ku bi giştî têk bibin. Ji aliyê din ve dijmin dixwaze ku ‘mazî’ -kevneşopiya Kurdan felc bike. Di têkbirin û kuştina beşê nivîskî de, dijmin serketî bûye. Gelê Kurd ‘mazî’ -kevneşopiya xwe di gotina devkî de parastîye. Lewra wêjeya devkî ya gelê Kurd bê hember, bi hêz e. Bi vê pêwanê, em car din dubare bikin; barê giran li ser milên nivîskaran Kurd e. Eger nivîskar di nava gera ‘mazî’ -kevneşopiya xwe de “cewherê dirî” ne bîne, ji serketinê dûr e. Goethe, li nava kavîlan li kevneşopiya klasîzmê digeriya, dixwest li rastî nîşaniyeke berhemî rast were. Pêwiste em jî, di nava kavîl, şikê û xirbîhên herka dîroka wêran de li rastiya xwe bigerin. Îdeolojiya Enstituya Frensa (1795) ku ji aliyê Tracy û Cabonîs ve hate damezrandin têkiliya navbera hiş û ramanê mirov û cîhana derve derxiste holê dikare bibe mînak. Ji ber ku serketin bi saya gotinê bidestxistin. Sensûalizma Frensî, bi gotinên efsûnbazî derkete holê. Afirgerê sensûalizma Frensî Condillak bi wesifdaneke kûbarî hêza gotina xwe tîne ziman. Dibêje ‘ez şagirdê gotinê me’.

Kî ji nivîskaran Kurd dikare xwe bi şagirtiya gotinê bide nas kirin û dikare bibe bersiva pêvajoya îroyîn? Kêmasî di vir de ye.

Şerê min û Mehmed Uzun, ku di rewşeke gotin û axaftina di nava komcivînan de pêk hat, du caran li ser vê mijarê bû. Lê Mehmed Uzun her du caran jî, vekirî digot: Tu îdda min a nivîsandina şoreşê tune ye û min negotiye.

Berî Têkoşîna Rizgarîxwaz a gelê Kurd, intelijansiya Kurd tunebû. Ne xwedî nasnameyeke payedar û watedar bû. Belê kes hebûn... Kes jî di nava mij û morana tofanî a afûr û kafûra dewleta Tirk de fetîsîbûn. Derfetên dengkirinê nediditin, nivîsandin jî dihate wateya şeqkirin û mirina reş ya di nava çar dîwaran de. Piştî Tevgera Azadîxwaz a Gelê Kurd, nefesa gelê Kurd û rewşenbîriya Kurd derket. Li exlaqê rojane ku pîroz tê dîtin xwedî derketin çêbû. Sazî û dezgeh hatin ava kirin. Kolektîwîzmê dest pê kir. Nivîsan-

dina bi zimanê Kurdî kete jiyanê, hindik be jî bazareke zimanê Kurdî çêbû. Bêexlaqiya siyasetê ya li ser jiyana rojane hate kuştin. Û her kesî dît û têgihişt ku dîrok şer e. Şer jî, ne tenê bi alavên eskerî tê kirin û serketinê tê bidestxistin. Xwedî derketina li destîniya komên xelkê, bi gelek cure û rengan çêdibe. Yek ji van rengan û herî giring eniya wêjeyî ye.

Belaş ne hatiye gotin ku “eger şoreş di pirtûkan de cih bigire serdikeve”. Bêguman ev jî bi fam kirin û têgihiştina tacîdarî û hikumraniya dewletî derdikeve holê. Gelê Kurd, bi intelijansiya xwe ve, bi sazî û dezgehên xwe ve fam kir ku serketin bi baweriya “hikmet-î hikumetê” tê bidestxistin.

Mehmed Uzun, yek ji wan nivîskaran e ku wate û watedariya “hikmet-î hikumetê” fam kiribû û xwest bi destîniya xwe re destîniya gelê xwe û ya cîhanê biguhere. Ev giring e... Gelek caran di nava listikên dijmin de şelişt, hejiya, lê ji riya gotina tacîdarî dûrneketa. Berxwedaneke hampa da û riya berhemdariya dewlemend bijart. Ew jî mîna gelek kesên din di nava bê-alîti û bê-terefî de aliyekî xwe felc kiribû. Di têkoşîn û berxwedanên hebûn û nebûna gelan de, rewşenbîr û nivîskar xwedî misyoneke giranbiha ne û pêwîste li dora rêvebiriya tevgerê bin, rê û şivîlan nîşan bidin, xeletî, şaşî û nekariyan bibînin, hêza gotinê nîşan bidin. Cih girtina li dora rêvebiriya şoreşan ne alîgirî û ne teslîmbûn e.

Mînakên vê yekê di dîroka cîhanê de gelek hene. Sê cureyên rewşenbîrî hene, pêwîste yên me jî ji van her sê cureyan yekî bibijêrin.

Yek: Riya Brahîm e, riya Galîlee ye, riya Hallaci Mansur e... Yanê çûna ser koma êzingan e.
Du: Riya Rebalaîs e ku dibêje, ez evîndarê rastiye me, lê heya ber sêdarê...

Sê: Riya Guîzot, ku entellektuelê herî mezin ê dema xwe ye. Mixabin ev entellektuelê mezin pirs-girêkên di nava wan de dijî nabîne.

Gelo entellektuelên Kurd, wê di nava “behreyî demê” de dikaribin di kîjan rêzê de cih bigirin û hêzê di xwe de bibînin û bêjin: Şûr li gorî mantiqê siyasetê ji kalan derdikeve.

Ji bo mirovekî tî av giring e, ji bo mirovekî birçî, berî masê, perdeya li ser masê û kevçî xwarin giring e... Ji bo gelê Kurd jî azadî giring e, tî û birçiyê azadiyê ye. Bo azadiyê kewijiyê... Guhertinê dixwaze, têkbirina statukoparêziya herêmê dixwaze. Ji bo vê yekê jî şer dike. Wêje jî guhertin e. Ne tenê dibêje, bi gotinê re hêza guhertinê bi kar tîne û dest diavêje rêkûpêkiya bedewî û delaliyê. Yanî aliyê nîrxê giranbiha “estetîk”ê dike rojevê... Balzac dibêje: Romana tiştên tene guhertinê nivîsandin. Roman navê guhertinê ye. Mehmed Uzun li xerîbiyê dest avête wêjeyê... Xwest bi eniya wêje dest biavêje destîniya xwe û gelê xwe. Serketî bû...

Aliyê rexnekirina Mehmed Uzun, yan jî kêmasiya romanên wî, cihnegirtina erdnîgariya Kurdistanê ye. Ziman Kurdî ye, nav Kurdî ne, bi nav kirina erdnîgariya Kurdistanê tune ye. Bajar jî hene, eger di romanekê de erdnîgarî bi têrahî neyê dayin û bi nav kirin, bo çit û sêncî dora dîrokê bes nîn e.

Min di axaftina Konferansa Navneteweyî a li ser Zimanê Kurdî ku ji aliyê Enstîtiya Kurdî a Brukselê û Pena Kurd ve li Parlamena Yekîtiya Ewropa hate lidarxistin de jî, heman dîtînen xwe anîn ziman. Bi kurtî min wiha got: Kurd di nava mirin û jiyanê de berxwedanê didin. Bo Kurdan normên hiquqî û mafê mirovan li ber çavan nayên girtin. Berjewendiyan, ademiyyet avêtiye ser tingê zibil. Lê mîna xelatgirê Nobelê Ghunter Grass dibêje, em destûrê nadin da dîroka mirovaniyê û nîrxên mirovaniyê biavêjin nava qirşûqalan.

Lewra bargiraniya herî mezin dikevê ser milê nivîskarên Kurd. Nivîsandina bi zimanê Kurdî bes nîn e. Ji bo avakirina keleha wêjeya Kurdî û parastina nîrxên civaka Kurd ziman tenê bes nîn e. Bo bingeha keliha çanda Kurdî, ji bilî ziman, pêdivî bi folklorê Kurdî, ferhenga Kurdî, stran, destan, efsane, helbesta klasîk, çîrok û çîvanok, fabl û metelokên Kurdî, avanî, hendesiyariya cotbarî, cil û berg, ziynet, tore, mîrg, deşt, çiya, gelî, beroj, asûman û şevên bi stêrik û bêstêrik, taveheyva êvarên Kurdistanê, pêdivî bi klîmat û demjiyanên salane û ya herî giring erdnîgariya Kurdistanê heye. Li Kurdistanê diwarên hewşan tene sêncîkirin, dora hefşiyên bi hej û daran tene asêkirin, li hundirê malan kûwar tene çêkirin, di anîşkên hewşan de tenûr tene dadan. Şevîniyên

Havînî li Kurdistanê navdar in. Olvedana dengê bilûra şivanên Kurdistanê eger bi deşt, gelî, mesîl û çiyarêzan neyê binavkirin dilrewanî, dilovanî û mehrebaniyê nade mirovan.

Eger ev teva di honandina erdnîgariya Kurdistanê de neyên dayin, nivîskariya me seqet dimîne. Taybetmendiya gelê Kurd û erdnîgariya Kurdistanê bi hev ve girêdayî ye. Lê mixabin Hevalê Mehmed Uzun di nivîskariya xwe de, ev binbarî neaniye cih. Nasnameya Mehmed Uzun bi stîla ku bi kar tîne nayê naskirin. Lê ev bêstîlî jî dikare bibe stîlek û wiha bête bi nav kirin. Stîla Mehmed Uzun a bêstîlî... Xweş e û mirov nikare li dij derbikeve. Lê çima lingên xwe li hewa dihêle? Pêwiste erdnîgariya Kurdistanê bi nav bike, wekî parezgeha xwe û gelê xwe û wekî hêlîna zarokên paşerojan bidê pêş. Romantîzma di nava honandina xewayê Kurdistanê de, liqasî hestên mirovan bi hêz e û dikare di pirtûkên me de cih bigire. Mînak, dema gerileyekî Kurd ji ber operasyonên artêşa Tirk direve, parastina xwe, hêvî û hawara xwe liqasî Xwedê digihîne erdnîgariya welatê xwe. Aaaa, li vir pêwist e nivîskar van hestan di nava talanên devîyan, di nava çîtik qerseleyên ber kanî û çeman de, di şikeft û şeqafên berzehên çiyayên erdnîgariya welatê xwe vedişêre, li her cih û warî, li her herêmê bi nav in, pêwiste bêne binavkirin.

Erdnîgarî dîrokê temam dike û bi nasname dike.

Wêje hinekî pîrozî û nirxdayîn e. Hêza vê pîrozî û nirxandinê jî gotine û Hevalê Mehmed Uzun, di nava me de herî baş gotina Kurdî bi kar tîne. Lê çima ev kêmasî?

Roja din, Mazhar Rojava ji min re got, pêwist e em erê bikin ku bêstîlî jî stîleke. Mehmed Uzun ev rê bijartîye. Mirov nikare bi tundî li dij derbikeve. Lê mijarên din mirov dikare hûr û dûr li ser raweste. Ji bo lêkolîna romana Kurdî jî mijareke enteresan e.

Bêguman nivîskar ne mecbur in “upanîşad”an ji tacîdaran re binivîsin. Lê pêwist e wan gotinên ku mirov dike nava oportunizma şilûşatiyê û ber bi palêsiyê dibe jî bi kar neyîne. Ji bo hiş û ramanê me Kurdan birc û stûnên Herkul tune ne. Îdeolojî pêşî ji pêxemberê wê îdeolojiyê tê fêrbûn, ne ji di-

jmin. Erê qîrêna hiş û ramanê azad, qîrêna wekheviya mirovan e, navê wekheviyê ye. Rastiyeke din jî ewe ku trajediya gelê Kurd, berî bête cihanê ne hatiye nivîsandin. Gelê Kurd berxwedanek da dest pê kirin, hîna didomîne, li hember wê tarejediya bi destan hatiye nivîsandin qonaxên giring bidestxistine. Em teva hinekî zarokên wê berxwedanê ne, nîrxên civaka me jî wiha. Gelo kî wê hêz û berz kirina nijada gelê Kurd û hêz û berziya nîrxên civaka Kurd bigihîne nîfşên paşerojan? Ne nivîskar?

Komên xelkê tiştan qenc an xerab ji bîr nakin. Nexasim gelê Kurd, nîrxên xwe dizane û dinase, “qedirşînas e”. Kekê Mehmed Uzun, piştî çû Amedê, ji aliyê gelê Kurd ve bi “qedirşînasî” hate hembêz kirin. Îcar, em dikarin bêjin ku stîla Mehmed Uzun giha qonaxa ji bêstîliya erdnîgarî xelas bibe, di nava rêkûpêkiya sênc û diwarê dîrokî de, olan bide, bi nasnameya Kurdistanî ciwar bibe. Mîna Destanê Egîdekî biqîre, nîrxên civaka Kurd bibalivîne.

Piştî ew qas gotin, ez dikarim vê niyazê bikim: Xwezî bî wê roja ku di nava nivîskarên Kurd de “maşerî şuur” hate avakirin.

Xala duyemîn a piştî ew qas gotin ez dikarim bêjim: Mehmed Uzun li derveyî welat nasnameya wêjeya Kurdî ye.

RONÎ MÎNA EVÎNÊ TARÎ MÎNA MI- RINÊ

Fawaz Husên

Ronî Mîna Evînê Tarî Mîna Mirinê romana du lehengan e, du lehengên di bahoza sedsala bîstan de. Mehmed Uzun navê welatan û mîletan di berhema xwe de diyar nake, lê xwendevan bi hêsanî tê digihêje ku welat Tîrkiye ye û doz doza gelê kurd e. Ew zordariya desthilatîyê di kesê Baz de bigewde dike û hemû belengaziya Kurdan û stûxwariya wan di Kevokê de, di vê keça bêhempa xweşik û nazik de, dicivîne.

Di pelên pêşîn ên vê dastanê de, xwendevan dibîne ku **Baz û Kevok** bûne du firendeyên girtî, rewşa wan her duyan eynî rewş e, mirin li pêşiya wan her duyan e. Heft leşkerên bi cil û bergên bajarî wan di şeva **Welatê Mezin** de ber bi mirineke misoger ve dajon. Lê di navbera kuştina Kevokê û ya Baz de, Mehmed Uzun hemû trajedî û hemû hêviya du mîletan de li ber çavên xwendevanên we radixîne.

Kî ye Baz? Kî ye Kevok? Nivîskar dibêje çawa Baz bûye Baz û wiha jî dijmînê Kevokê. Piştî ku leşker hemû endamên malbateke çiyayî berbat dîkin, li gor edetên xwe yê kevin, ew sêwiyekî bêzar bi xwe ve digirin. Ew wî di destgehên çekdarî û leşkerî de perwerde dîkin, ew wî hînî parastin û serfîraziya artêşê dîkin. Lawikê belengaz mezin dibe û dibe xwînxwarê mîletê xwe yê rastîn. Di serê wî de, her kesê ku serê xwe dijî desthilatîyê bilind dike gerek li ser rûyê erdê nemîne. Piştî her êrîşê, Baz jî nav ciyan vedigere serbazgeha xwe, nava malbata xwe ya sexte. Di şevên serbajarê Welatê Mezin de, Baz jineke, hem dê, hem qehbe dibîne û

di hembêza wê de tenhatiya xwe û bêhna xwîna ri-jandî ji bîr bike.

Kevok kî ye? ew ji dayika xwe çê dibe gava mala-bata wê bi fermana Welatê Mezin ji axa kal û bavên xwe bar dike û berê xwe dide qûmistana nebedîbûnê. Bazê ku wê gavê di bîstsalîya xwe de bû bi çavên serê xwe dibîne çawa ev zarok tê ser rûyê erdê û qurteke av jî dide diya wê. Gava ew cara duduyan vê zarokê dibîne, Kevok bûye keçeke bîst salî. Ew şoreşvan e û serê xwe li hemberî zordariya Welatê Mezin bilind dike. Ew ji bo gelê xwe doza jiyanek bi rûmet dike. Baz, dijmînê dijmînan pencên xwe li wê dide hev. Kevok dibe girtiya Baz. Lê di vê navberê de, Baz pêrgî esl û nijadê xwe tê, ew bi kuştina malbata xwe ya rastîn agahdar dibe. Ew dibîne ku Bazê çiyayî bi destên xwe çavên çiyayîyan derdixîne. Gava ew bi ser hişê xwe tê û rastiye dibîne, êdî dereng e, ew li ser rêya mirinê ye. Baz di nav navperûşkên bazên ji xwe mezintir de dibe kevok û qurban.

Ronî mîna evînê, tarî mîna mirina dastanek e, dastana kesên ku bi darê zorê bûne dijmînên hev. Mehmed Uzun dibîne ku Welatê Mezin bûye welatê kuştî û qîrînan. Mixabin, dengê ku ji her aliyên Welatê Mezin tê, tenê dengê kuştinê ye. Ew dengên baz û kevokên li ser rêya mirinê ne.

Mehmed Uzun dizane ku bajarvaniya bi darê zorê hovîtî ye, ne bajarvanî ye. Dem, çi teng bin çi fireh, ew destê xwe ji hêviyê naşo. Mala te ava, birayê Memo, ji bo van berhemên bêhempa û vê hêviya ku te li me par kir. Bijî, birayê hêja. Ma gelo roj û şevên Parîs û Stockholmê dê te ji bîr bikin?

* Ronî Mîna Evînê Tarî Mîna Mirinê, Stenbol, Avesta, 1998, Rûp: 350.

RONESANSA LI WELATÊ ME

Ayhan Meretowar

Çawan ku ji aliyê hemû kesên edebiyathez û dîrokzan ve tê zanîn, li welatên ku di bin serdestiya Împaratoriya Osmanî (Tirk- Îslam) de bûn, -mîna gelê Tirk, Kurd û Erebi- ronakbîriya azadîxwaz, di sedsala hijdehan de, li welatên Ewrûpî serî da û xwe girt.

Di serî de edîbên gelê Tirk ên mîna Namik Kemal, Îbrahîm Şînasî, Abdulhamîd Ziya Paşa, Rezaîzade Ekrem û Abdulhak Hamit Tarhan, li hember istibdada giran a sultanên Osmanî, bi şûrên xwe yê qelew ên qelemî derketine meydana têkoşînê.

Hewldanên Edîban ên Ewrûpîbûnê

Ev edîb û têkoşerên qelemsûr, di nav gelên ku tabiyên dewleta sultanî ya osmanî bûn de, bi lez û bez bûn xwedî qedr û qîmet. Berhemên wan azadîxwazên ciwan, bi awayekî têra xwe bes gihîşt girseyên gel ên osmanî. Gava ji aliyê sultanên mîna Ebdulêzîz û Ebdulhemîd ve, kar û barên edebî û siyasî yê wan "Jon Tirkan" hat astengkirin, ew qet ranewestîyan, wan tavilê berê xwe dan diwelên Ewrûpî, -bi taybetî welatê Fransayê- û bi ked û hedeke bêserûber, zorê dan ronîkirina gelê xwe.

Piştî salên 1860an, di rewşa siyasî û civakî ya Împaratoriya Osmanî de, geşedanên gelek girîng qewimîn. Di van geşedanên de bandora wan edîban an jî tesîra welatên Ewrûpî zêde bû, hêjayî meraqê ye. Heke em bala xwe bidin lêkolên ser vê hêlê, serê ewil ev nirxandin derdikevin pêşîya me:

"Mustefa Reşîd Paşa, sala 1858an dimre. Heta sala

1871an, Alî Paşa, îdareya dewletê, zafê caran di destê xwe de digre. Rewîşt a paşayî, pir bi ihtiyat û tedbîr e. Ew, tempoya rojavayîbûnê, giran dike. Ji bo ku ev tevger bibe daimî û misêwa bi rê ve biçe, bi awayekî samîmî rojavayîbûnê dihezimîne (digibirîne) û dike ku mecliseke idealist û ronakbîr bigihîje."¹

Di van salan de, piştî mirina Sultan Ebdulmecîd ku sultan Ebdulêzîz tê ser textê dewletê, ew maf û azadiyên ferdan ku bi "Xetta Gulxaneyê" hatibû belgekirin, ji siyasîtiyê bêhtir huqûqî bû.

Ewrûpîbûna Osmaniyan û Çapemenî

Taybetiyeke pir girîng a dewra Ebdulêzîz ew bû ku cara pêşî hêzeke zaf mezin ket xizmeta welatiyan: "Hêza çapemeniyê".

Çapemeniya xusûsî, di vê sedemê de bi lez û bezî xurt bû. Agah Efendi, sala 1860î, rojnameya pêşîya Tirk ku bi navê "Tercumanê Ehwal" bû derdixê.

Du salan di pey vê rojnameyê de, -sala 1862a- Şînasî, rojnameya bi navê "Teswîrê Efkar" derdixê. Namik Kemal berdewamiya vê rojnameyê tîne. Piştî çar salan, -sala 1866- îca rojnameya bi navê "Muxbîr" ji hêla Alî Suavî ve tê derxistin. Peyre jî hejmara rojnameyên serbixwe zêde dibe û ew ciwanên ku ketine ber bayê şaristaniya rojavayîyan, bi tundî lawaziya hukûmetê ya di hemdemîbûnê de rexne dikan. Wisan dikan ku li welêt, girseyeke mezin ji raya giştî dibe muxalifê istibdada sultan.

Penaberiya Edîbên Osmanî Li Ewrûpayê

Pir tê re derbas nabe, ev nîfşê ku li gor şaristaniya rojavayî, têkoşîna doza maf û azadiyan dike, "Cemiyata Osmaniyan Nû" ava dike. Hukûmet zorê dide wan û ew jî mecbûr dibin, direvin Ewrûpayê. Ew vê doza xwe li Ewrûpayê jî berdewam dikan. Alî Suavî, li bajarê Londrayê, sala 1867an rojnameya "Muxbîr" derdixê; Namik Kemal û Ziya Paşa jî, salekê peyre -sala 1868an- bi navê "Hurriyet"ê rojnameyê din derdixin.

Edebiyata Tirkî û Edebiyata Frensî

Vê serdemê, ji hemû cûre çêsnên edebî yê edebiyata frensî, li zimanê Tirkî hatin wergerandin û li gor rêbaza edebiyata Frensî, di edebiyata Tirkî

de, berhem hatin dayin. Pirê berhemên edebî, di vê serdemê de hatin ceribandin.

Têgîna Milet û Perçebûna Welêt

Hîna ji wê hingê ve têgîna “gel/millet” di ferhengê de hat ravekirin. Miletê Osmanî, Osmanîti, (Osmanîparêzî) ku hemû gelên bin destê Imparatoriya Osmanî, bêtî ku ferq û mela dîn û mezheban were kirin, weke milletekî hesibandin. Hemû rewşenbîr û mirovên dewletê, digotin ku bila dewlet parçe nebe. Divê ku yekîtiyeke me’newî hebe di nav hemû teb’ayên dewletê de. Di wê dewrê de tu kes li hember vê fikrê jî hema hema derneketiye hetta ku Herba Balkanan (1913) derket.

Xetayên Edîban

Ji ber ku edîbên osmanî, di serdema Tenzîmatê de, bi hemû awayî ketin ser şopa edebiyata frensî, ji wan nehat û nekarîn ku xwe ji neteweparêzîtiya asoteng biparêzin. Ew “Îhtîlala Frensîzan”, bû sedem ku li nav dewleta osmanî, gelek gel, doza azadiya xwe ya neteweyî bikin. Ew tovên avakirina dewleta millî ku di salên Herba Yekem a Cîhanê de, di bin banê “Tirkparêzêtiyê” de şax da, berhema vê serdema edîbên Tenzîmatê ye.

Edebiyata Kurdî û Biratiya Gelan

Edîbên kurd, bi deh salan ji aliyê sîstemê ve bê deng hat hiştin.

Berhema M. Uzun a bi navê “**Siya Evînê**” ku bûye manaşa derbirina nêrîn û dîtînen wî, bi awayekî pir balkêş, serê mirovan ji nav mij û morana neteweparêziya ku neteweyên din li ber çavên mirov reş dike, rast dike û dike bêhn li mirovan fireh bibe.

Van rojên ku maweya/pêvajoya şerê Kurd û Tirkan, weke “kozek”ê ye di destê hin xêrnexwaz û şerxwazên malûm de û kirine ku birîneke kûr û xedar, di hişmendiya biratîparêzan de vebe, hemû berhemên M. Uzun, dikarin bibin dermanên bilezûbez ên başkirinê.

“**Ronî Mîna Evînê Tarî Mîna Mirinê**” berhemeke wisan e ku mafê ked û heda têkoşerên azadiyê pê kariye daye. Bi vê jî ranewestiyaye; îca wan lehemgên bûyerê ku kesayetiyine gelek xerîv û sosret ên wan sîstemên neheq in, pir bi pisporî kariye bihûne.

Nivîskarê Biratiya Gelan

Nivîskar, bi berhema xwe ya “Hawara Dicleyê”, gihîştîye wê merheleya ku êdî bûye xwedî kesayetiyêke navneteweyî. Tu xwendevanê welatê me ku vê berhemê bixwîne û weke welatîyekî kurd, ji welatîyên gelê ermen hez neke, bi raya min dê tunebe. Êdî qelesa nivîskêr, daye dû wê hiş û ramana ku “hemû gelên ser rûyê erdê, di eslê xwe de birayên şîrîn ên hev û din in” û pêşî li gerdûnîbûna nivîskarê me vedike.

Digel ku bi hemû hêz û şiyana xwe, mil da ber barê azadiya gelê xwe, berê xwe ji gelê Tirk, çanda Tirk, zimanê Tirk û edebiyata Tirk baneda. Tevî ku di nîvê dilê xwe de cî da Tirkî, wisan jî çêrî tarîtiyê nekir û ji wî aliyê dunyayê, ji welatê kana dostan Siwêdê rabû, hat vê derê, çira vexist.

Digel hemû gazin û lomeyên ku jê tên kirin, vî camêrî, hemêza xwe ya ku ji çanda cîhanê, edebiyata cîhanê û aramiya cîhanê re vekiribû, ciyê herî xweş û mezin da Kurdî û jê hat ku edebiyata Kurdîyê bibe bigihîjîne edebiyata cîhanê.

Min bawer e ku gelan, ji hêla xwe ve, zê ve perûyekî ji “Perûyê Nobelê” mezintir daye vî nivîskarê me yê biratiya gelan.

1- AKYÜZ Kenan Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri (Xetên Sereke yê Edebiyata Modern a Tirk), İstanbul, İnkılap Kitabevi, 1982

BÎRA QE- DERÊ Û FO- TOGRAFÊ HERÎ DAWÎN: “ZOZAN HADÊ EM BIÇIN ZOZANÊN JIYANÊ”

Mem Mîrxan

Di jiyana mirov de hindêk tişt hene ku tu car ji bîr nabin. Wek filmê herî xweş, strana herî bi bandor, bajarê herî bedew, evîn bi gotina Mehmed evîna abadîn. Bîra Qederê jî ji bo min yek ji wan dest-pêkan e. Cara pêşîn li ser riya sirgûnê min dest bi xwendina wê kir. Sal 1999 ez sirgûnî bajarê Bilecîk'ê bûbûm. Dibe ku ji ber bandora sirgûniyê be jî ez gelek rojan di bin bandora wê de mam.

Roman romana me hemûyan e. Hemû sirgûn, ên dûrketî û ên nefîbûyiyan e. Roman romana ra-birdû û dîroka me ye. Diroka me ya têkçûyî, dîroka zimanê bêxwedî, dîroka me bêxwedîyan, an jî parçebûn, belavbûn û jihevketinê ye. Dirok

dîroka Bedirxaniyan e. Bedirxanî: Prens û mîrên kurdan ên herî dawîn, Bedrî Paşayê Bedirxanî, Emin Eli Beg, Rûşen Xanim, Semiha Xanim, Celadet, Hikmet, Meziyet, Safter, Kamo, Hikmet Rewşen, Canan, Monika û Amoja Sitê ye, dirok dîroka mirinê ye. Mirina Mîrê Kurdan Celadet Bedirxan e. Dîrok dîroka jiyane ye, jiyana alfabeyeke nû, rojname, kovar û romanên nû ye. Dirok dîroka bîrekê ye. Bîreke tev li qedera Kurdan bûye. Dîrok dîroka nivisandina romanekê ye.

Bîra Qederê.
Nav : Bîra Qederê
Çeşn : Roman

Roman ji 16 fotografan pêk tê. Lê em ê di wê nivîsê de fotografekî li romanê zêde bikin. Û navê wê dayinin “Fotografê Herî dawiyê: Ne ji bo mirinê ji bo jiyane”.

Roman ji dawiyê dest pê dike. Ji mirina **Celadet**. “Mirin hat, **Celadet Beg** û bedena wî bir û li pey xwe jî ev hîsa kambax xist nav malê... Malê reş girê daye. Ji roja mirinê û vir ve ye, mal, **Rûşen Xanim**, Zarok, nas û xizm, meriv û dost li şînê

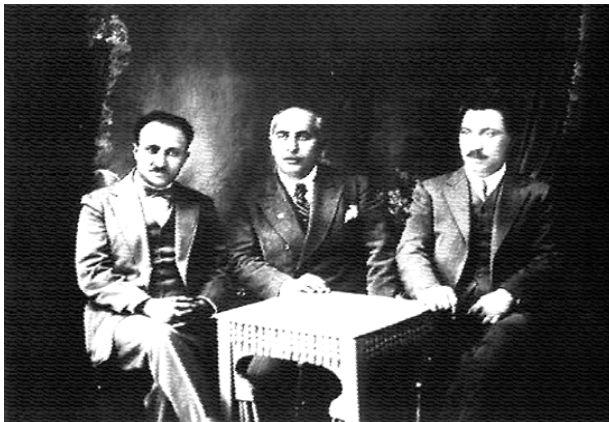
wê ji bo Romana **Bîra Qederê** pir girîng e. Ji ber ku tovê romanê li vê qonaxê tene avêtin. Di wêneyê yekemîn de Bedrî paşa dixuye.

Di wêneyê 1. de Celadet tune ye lê hebûna Celadet heye. Celadet an bigota bêvê wî **Ceco** di vî wêneyî de xwedê dide. Ceco weke mirina wî xwedêdana wî jî ecêb û tore ye. Dema xwedê dide ji ber meziniya gewdeyê wî, wî bi emeliyat û mirî derdixin.

rûniştine.” Û bi fografan berdewam dike.

Rastî jî her tişt di fografan de hatiye veşartin. Wext, dem, dewran, jiyan, serpêhatî, bûyer, pêwendî, evîn, şer, têkoşîn, êş, keser, hesret, hîs, pêjn... Wek tê dîtîn di van du paragrafan de mirov hem lehengên romanê hem jî mijara romanê bi awayekî beloq hîn dibe. Belê di vê romanê de her tişt beloq e. Bêyî **Mîr Bedirxan** wêneyê hemû malbata Bedirxaniyan hene. Mirov bi hêsanî hemû serpêhatiyên wan di fografan de dikare bibîne.

Fotograf 1: Ev wêne di sala 1893an de li Kadiköyê hatiye kişandin. Demsal bihar e. Di nav daristanê de qesrek dixuye. Çar qonaxên din jî di wêne de dixweyên lê jê yek pir girîng e. Qonaxa ku pencera wê xuya dike, ev qonax, hebûna wê, reng û avahiyên wê, ode û meclîsên wê, bîr û baxçeyên

Lê ew çi ye! Dengê tê.

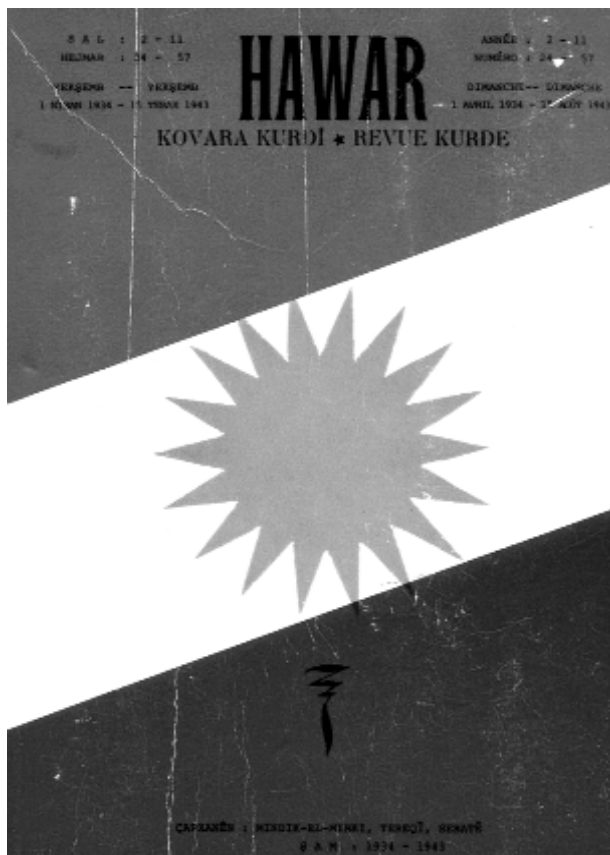
Dengê zarokê tî, dengê zarokê mirî tî xulama malê. Ew deng dengê Celadet ê pozberan e. Xwedê star bike.

Fotograf 2: Ev wêne di sala 1895an de dema payîzê li Fotografxaneyê R. Xendamian hatiye kişandin. Di fotografa duyemîn a romana Bîra Qederê de du kes hene. Jinek û Mêrek. **Emîn Alî Bedirxan** û jina wî **Semiha Xanim**. Yanê bav û diya Celadet.”

Di fotografa **Emin Beg** û **Samiha Xanimê** de tiştê ku herî bala mirovan dikişîne, çavên wan in; du cot çavên reş mezin, germ ku dikenin. Mirov li ser rûyê wan ken nabîne... Lê çavên germ dikenin. Kenekî kubar, ne boq, lê bi pîvan... Mirov dikare ji kenê wan tê derxe ku...Ew ji jiyanê hez dikin, lê bîr bi zehmetiyê wê jî dibin.” Di vî wêneyî de Amoja Sitê jî heye ku Mîr Bedirxan bi çavê xwe dîtiye. Dûr û dirêj behsa Mîr Bedirxan dike. Her çi qas em dizanin ku heta niha wêneyekî Mîr Bedirxan tunebe jî, bi saya Amoja Sitê em tê digihîjin ku Mîr Bedirxan çi xweşmêr û egît e.

Amaja Sitê: “Lo zarokno lo, çavreşên min no lo, ma ez çi bêjim, Mîr Bedirxan şêrê Welatê Kurdistanê bû.” Rastî jî ma êdî çi pêwist e ji bo pesindayîna Mîrê Kurdan.

Fotograf 3: Ev fotograf di sala 1990î de hatiye

kişandin. Fotograf Pira Galata, pira dem û dewran cihê evîn û mirinê dide nîşandan. Fotograf ji aliyê Abdullah Fre`res ve hatiye kişandin. Di wêne de; Pira Galatayê dût û dirêj tê taswîrkirin. Digel tarix û qedera Pira Galatayê aliyê wê yê din jî ji bo romana Bîra Qederê pir girîng in. Ji ber ku yekem car germahiya boş a evînê li vir li ser Pira Galatayê bi can û bedana Celadet digire. Belê di vî wêneyî de Celadet bi evînê dihesê. An bi gotineke din dibe evîndarê Cananê.

Sirgûniya li sirgûnê jî di vî wêneyî de dest pê dike. Keştiya sirgûnê tê amadekirin. Wan dişînin Bajare Sipartayê.

Fotograf 4: Wêneyê çaran 1909an, di 10ê mehanisanê de hatiye kişandin. Di dema kişandina vî fotografi de tiştê herî balkêş keçeke pismamê wî Mehmed Salihê ku li Kayseriyê dijî xwedê dide. Rewşen xwedê dide. Belê di berdwama Romana Bîra Qederê de xwedê wê dide Celadet Bedirxan jî. Di vî wêneyî de tenê Celadet heye. Yanê evîndarê evînê, şagirtê Ovidius Celadetê şazdeh salî heye. Di êvareke roniya havîna 1912an li Bexçeyê Otela Belvu Canê nas dike. Neviyê Mîr Bedirxan

lawê welatê Kurdistanê di heman demê de dibe evîndarê Cananê.

Ji bo ku ez karibim kitekitên fotografan bêjim hewce ye ku ez jî romaneke wekî Bîra Qederê binivîsim. Ji ber wê gelek di ser re ez ê behsa fotografan û çend hêmayê di romanê de bikim û derbasî "Wêneyê herî Dawîn ; "Zozan Hadê Em Biçin Zozanê Jiyanê"" bibim.

Di Fotografa 5 de Şerê Cihanê yê yekemin dest pê dike. Şiverêyek di wêneyê de heye. Ev rê rêya mirinê ye; Mirina şerê cihanê yê yekemin. Mirina Zo û Lo'yan.

Di fotografa 6 de, **Kürt Teali Cemiyetî** ava dibe. Di Fotograf 7 de şopên salên xem û keserê hene. Salên piştî şer (20an) salên tevlihevî, hilweşîn û ketinê, salên kul û derdan, şik û gumanan û rê û rêwitiyê hene. Monika heye. Sirgûn heye, Elmanya, Munih û muzika **Gustav Mahler** û xeribî heye. Di Fotografa 8. de disa Fraulein Karlfeld... evîna Monika Karlfeld, Mirina Saftera li Elmanya, di Fotografa 9. de vegera Misir **Xoybûn** û Rûşen Keça Mehmed Salihê Pismam, di Fotografa 10. de **Celadet Ali Bedirxan, Qedrî Cemil Paşa, Ekrem Cemil Paşa**, Serhildan, di Fotografa 11. de derketina Hawarê, di Fotografa 12. de sal 1935 Celadet û dotmama wî Rûşen û zewac heye. Di Fotografê 13. de Cixara **Lucky Strike**, Xwelîdank, mirin, fikr, nivîsin, afirîn, xewn, xeyal ,bêhtengi, hêrs, tenêtî, sebr, daxwaz, hêvî û bîranîn, Rêzana Elfabiya Kurdî hene. Di Fotografa 14. de Hawar û sê zarokê din; Sînem, Cemşîd, Ronahî, Ahmedê Fermanê Kîkî hene. Di Fotografa 15. de; Du leşkerên Frensewî û Celadet, Canana dîşikestî, çandîna pembo, di fotografa dawîn de bîr heye. Bîra Qederê, bîra mirinê, bîra mirina Khan, Mîrê herî dawiyê yê Kurdan heye. Mirin heye.

Romanek û şazdeh fotograf, şazdeh wêneyê hevparê dîroka me, dîroka me ya wekî çavên Celadet reş, dîroka gelê ji bîr bûyî, dîroka Lo'yên sirgûnkirî.

Di romana Bîra Qederê de gelek têgeh têrtijî hatine vegotin. Wekî Felsefeya jînê, xeribî, hesreta welat, sirgûn, hişyariya ciwanîyê û mirinê.

Nîvîskar:

Felsefeya jînê wiha hatiye ziman; “Her çi tişt û kes xweş û rind e, ew pîroz e, ev yek jî qaîdeyê min ê jînê ye. Xweşikayî, spehîti û bedewî divê felsefeya jînê be.”

Xerîbî: “Xerîbî jî wiha di rûpelên êşbaz de cih digire; “Ez dîrketî û derketî bûm. Her tişt di nav bêdengiyeke kûr de xerîbî min bû. Ez, xerîbê welatê xerîb, bûbûm xerîbê her tiştî”

Stenbol; “Li welatê xerîbiyê welatê min, welatê xerîbê li welatê xerîbiyê, ji Kurdistanê dîr Kurdistan min.”

Veger; “Dawîya dawiyê em ê di rojek pîroz a Xwedê de, tevî wan zanîn, tecrûbe û serpêhatiyên xwe tevî keser û kêfxweşiyê xwe, vegerin mala xwe.”

Mirin; “Kî çi dibêje bila bibêje, mirin ecêb e, çûyîn û koça dawiyê ya kambax e. Mirin keser e, bi tenê keser.”

Hişyariya Ciwaniyê; “Çare nîn e, Beden hişyar dibe. Wext wexta dîtîn, nasîn û kifşkirina bedenê ye. Wext wexta kitekitên rih û can, hîs û pejna ne. Wext wexta cinet û dojecha evînê, agir û germahiya şehwetê, dînî û dilgermiya hezkirinê ye.”

Sirgûn; “Sirgûn ne cezakirineke mêrkujan e, kavilkirina malan e, şewitandina dilan e.”

Wek gotina dawiyê: Romana Bîra Qederê bi hûnandin û naveroka xwe, romaneke dîrokiya herî balkêş e. Roman piranî ji devê kesê yekemîn yanê ji devê nivîskar hatiye nivisandin. Şayesandin û teswîrên gelek balkêş tê de hene. Di romanê de vegotina çîrokbêjî û vegotina bîranînê bi hev re hatiye bikaranîn.

Fotografê Herî Dawîn: “Zozan Hadê Em Biçin Zozanên Jiyanê”

1: Demsal payîz e. Payîza sala 2006an e. Şev e. Di wêneyî de, ne zarokatî, hewş û dara hinarê, ne salên dibistanê, ne heps û **Zîndana Diyarbekirê**, ne berpirsiyariya rojnameyê, ne sînor, ne serxet, ne bînxet, ne Swêd û salên sirgûnê ne, vegera şermoka Welêt, ne Celadet û **Bîra Qederê**, ne **Memduh Selim Beg** û Siya evînê, ne Kevok û Baz, ne xelat û roman Xuya dike. Na, tenê ew û dotmama wî. Mehmed û Zozan. Zozana bargiran, Zozana hevala rojên sirgûn û xerîbiyê. Zozana ciwan. Belê Zozan wekî dotmama Celadet Ruşenê, bi temenê xwe ji Mehmed biçûktir e. Lê li gor edetên kurdan ji bo zewaca pismam û dotmamê tu rê û rêbaz tune ne. Bes pismam bixwaze.

Dotmam û pismam li ber nexweşxaneyê **Zanîngeha Dicleyê** li ber darekê ku çend pel jê xuya ne, li ser bankeke beton rûniştî ne. Bank wekî darê xuya dike, lê ne dar e. Xapandin e, xapandin û xirabkirina xwezayê ye. Li milê çepê Mehmed, li milê rastê Zozan rûniştiye. Mehmed wekî ji ber patozê hatiye westiyayî dixuye. Rûken e, hemû diranên wî yê pêşin, porê sipî yê firk, rû û rûçikê çikiyayî, pozê ji ber qels ketinê ji eslê xwe dirêjtir xuya dike wêneyê serî temam dîkin. Li ser

eniya fireh a bi şewla wênekêşê biriqî, derb hene, derbên feleka xayîn. Mehmed destê xwe yê çepê di dora stûyê dotmamê re biriye û li nêzî pêsîra Zozanê ya çepê bi destê wê girtiye. Na, tam bi destê wê negirtiye, wekî tiliyên wan hev ramûsin gihiştine hev. Diyar e ji bo ev fotograf bê kişandin tu amadekariya wî tune ye. Guçê kurtikê spî yê çepê di ber kembera pantorê hêşînboz derbas kiriye, guçê raste bi ser pantor de berdaye. Zozan bi kêf e, wekî zarokekê. Rû û dêmên wê yê gilover jî di nav şahiyêke boş a bi taswas û bi saw de ne. Di kenê wê de hemû dek û dolabê qedera reş dixweyin. Çavên wê girtî ne. Porê reş û biskên xwe, bi hemû xweşikayiya wan bi ser kurtikê Mehmed de berdane. Zozanê bilûzekî keskê tariyê bi gewrî li xwe kiriye. Bilûz wekî milên Mehmedê rojên abadîne salên xerîbiyê ew seranser rapêçane. Di gewriya wê de gerdeniyek bi çar kevir û çavînokek he ye. Kembera di pantor re kiriye têra xwe fireh e. Mirov hîs dike ku piçekî din xwe xwar bike wê bi ser hêta wê re canê wê xuya bike. Li ber wan maseyêke dirêj heye. Li ser masê çar qedeh, qedeha çayê ya li ber Mehmed hîn tijî ye. An gumek an du gum jê vexwarine. Li ber qedehê tey-fikek, bi gotina erxeniyyan nalbikîkek heye. Di nalbikiyê de perçeyek zebeş û du zûlikê beqleweyê hene. Hîn kesî dest nedane şîranî û fêkiyan. Li

pişt wan di nav tariya şevê de, çend dar xuya dikin, lê mirov tê dernaxe çi cûre dar in. Ne diyar e, ev wêne berî dema kemoterapiyê an piştî wê hatiye kişandin. An gelo piştî şevbiherka ku li Deriyê Çiyê di çadira bavê lalo, na na ne çadira bavê lalo konê nivîskarê denbêjan Mehmed UZUN a li hember Nexweşxaneyê Venî Vîdiyê ye. Şevbihêrka dengbêjan, şevbihêrka, nivîskarê jibîrbûyîyan, şevbihêrka êşan, şevbihêrka Ehmedê Fer-manî Kîkî, Evdalê Zeynikê ye.

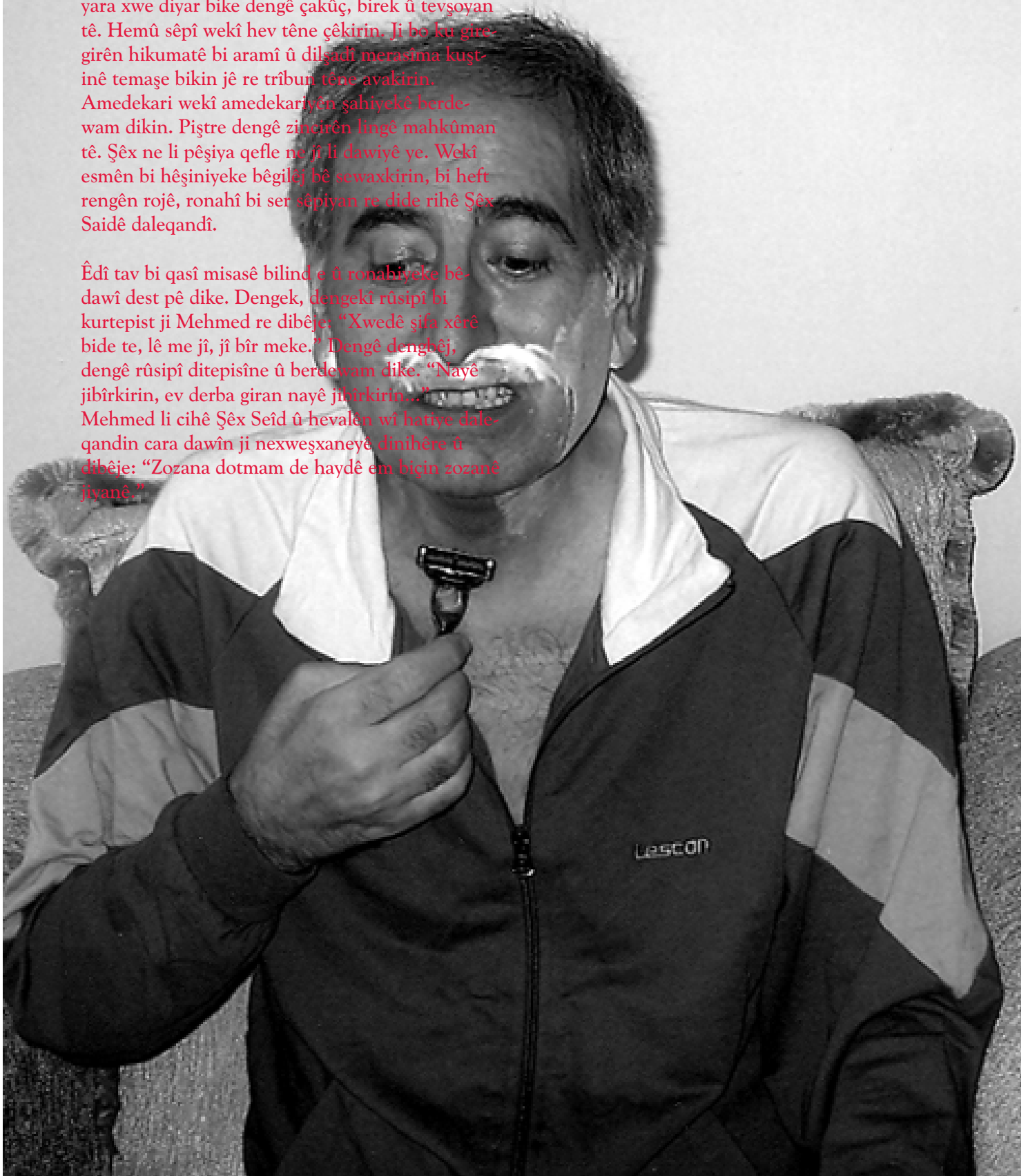
2: Dîsa şevê ji wan şevan e. Hemû dost û nas li di bin konê denbêjan rûniştine û dengbêjekî destê xwe daye ber guhê û dest bi strana Evdalê Zeynê û Kulînga bîrîndar kiriye. “Evdal dibê..... belê Evdal digot, dengbêjan jî digot û dor nedidan hev. Dengbêjê ku em ê behsa wî bikin bi sê dangan bang kir : “Mîrê min, mîrê min, mîrê mîin lo şêxo şêxê min. Bila bişewite mala romê çawan Şêx Seîd Efendî dane ber sêpiyê, lo mîro mîrê min...”

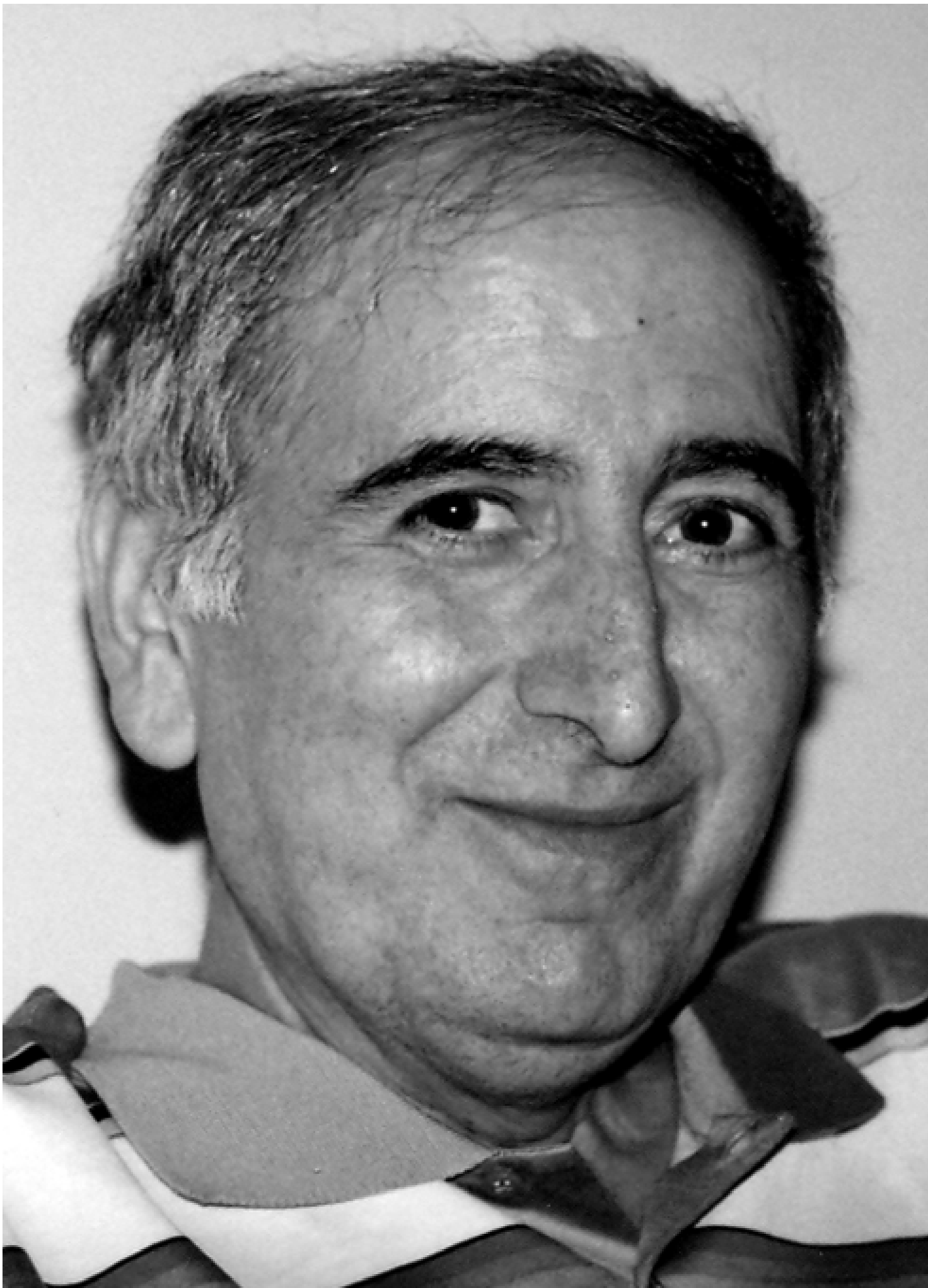
Şêx Seîd Efendî bi vê stranê re ji konê dengbêjan bi qasî sed gavî wê de li Mihemd UZUNê ku di şaneşîna nexweşxaneyê de ye, destê xwe li ba dike û daxwazên saxî û silametiye ji Mehmed re dişîne. Ew çi ye? Mehmed jî wî dibîne.

Wî û amadekariyên daleqandina 47 rêberên kurdan ...

28ê meha Pûşpera 1925an. Hîn tîrêjên rojê nedane Bedena Diyarbekirê. Berî ku dozger biryara xwe diyar bike dengê çakûç, birek û tevşoyan tê. Hemû sêpî wekî hev tene çêkirin. Ji bo ku giregirên hikumatê bi aramî û dilgadi merasîma kuştinê temaşê bikin jê re tribûn tene avakirin. Amedekari wekî amadekariyên şahiyekê berdewam dikan. Piştî dengê zîncîrên lingê mahkûman tê. Şêx ne li pêşiya qefle ne jî li dawiyê ye. Wekî esmên bi hêşiniyeke bêgîlêj bê sewaxkirin, bi heft rengên rojê, ronahî bi ser sêpiyan re dide rihê Şêx Saidê daleqandî.

Êdî tav bi qasî misasê bilind e û ronahiyêke bêdawî dest pê dike. Dengê, dengêkî rûsipî bi kurtepişt ji Mehmed re dibêje: "Xwedê şîfa xêrê bide te, lê me jî, jî bîr meke." Dengê dengêj, dengê rûsipî ditepisîne û berdewam dike. "Nayê jibîrkirin, ev derba giran nayê jibîrkirin..." Mehmed li cihê Şêx Seîd û hevalên wî hatiye daleqandin cara dawîn ji nexweşxaneyê dinihêre û dibêje: "Zozana dotmam de haydê em biçin zozanê jîyanê."

MIHEMED UZUN: NIVÎSKAREK KURD LI BER DERGEHÊN CÎHANÊ

Dilower Mêqerî /

Wergera Ji Erebi: Sirwan Hecih Berko

1

Di beyaniya rojêke havînî ya salên heşteyî yên borî de, min deriyê mala bavê xwe vekir û min xortek dirêj û jixweraî di nav ciline spehî de dît. Vî xortî xwe ji min re bi hevokerê Kurdî ya zelal pêşkêş kir: “Navê min Mehmed Uzun e, ez ji Swêdê hatime û dixwazim bi bavê te re biaxivim.”

Piştê bi ihrac ji min pirsî, bê ma gelo min berî niha bi navê wî bihîstîye yan na. Bi rastî ez kêma li ser berhemên nivîskarên li koçberiyê -ên ji herêmên Kurdî li Tirkîyê û yên dî- agahdar bûm; ev yek tevî dastanên ku di wê demê de di nav xwendekarên zanîngehê yên ji nîfşê min de dihatin belavkirin, der barê derfetên mezin ên çandî yên ku di nav destên xelkên me yên li wan deveran hebûn, û bi taybetî li Swêdê. Û ji vî welatê bakurî Mehmed Uzun wekî mêvan û di heman demê de lêkolîner Şam ji xwe re kir armanc; ev bajarê ku ta di nîvê yekê yê sedsala bîstî de naven-deke bîngehîn a ronakbîriya Kurdî bû. Bi her hal, derfet bi min re çêbû ku ez camêr nas bikim, dema min nas kir, ku ew nivîsar û helbestên xwe bi navê “M. Ferzend Baran” dinivîsîne. Her wiha min nas kir ku ew sernivîserê beşê çandî yê kovareke Kurdî-Tirkî bû, ku li Stockholmê derdiket. Min di

heman kovarê de çend karikaturên xwe dabûn weşandin. Min ev karikatur berî niha li salonên cuda pêşkêş kiribûn, ku hinek siyasetvan û penaberên kurd ji Tirkîyê, ku wê demê koçberî Şamê bûbûn, amade bûbûn.

2

Heft sal di ser wê hevdîtînê re derbas bûn. Dûra min xwe wekî penaberekî di hembêza Vîkîngan de dît, li welatê ku Mehmed Uzun di nivîsareke xwe ya şelafane de di yek ji mezintirîn rojnameyên swêdî de li ser nivîsandibû, ku ew (Swêd) qaşo bûye navenda bîngehîn a çanda Kurdî di nîvê duyem ê sedsala bîstî de.

Ez li bajarê Uppsalayê bi cih bûm, bajarê ku xwişka min a mezin hingî deh sal bûn ku lê dijiya. Uppsala bajarê xwendekarên ji seranserî greva skandinavi ye, ku giyanên mezinên çand û wêjeyê ta niha jî lê digerin, mîna Strindberg, Ekelöf, Larsson û Bergman û yên dî, ku xwendekarên zanîngeh û instituyên vî bajarî bûn.

Têkiliyên vê xwişka min bi malbata nivîskarê me

yê kurd re hebûn, ku mîna malbatekê nêzikî mala wê dijiyan.

Piştîrê edî kurê wan î mezin Ferman ji min re bû hevalekî nêzik. Di rojê zivistanê ya sar de, vî dostî ji min re got ku ez “hatime bîra” pismamê wî Mehmed û ku ew dixwaze min bibîne.

- Bi lez ez çûm, da ku wî nivîskari bibînim, ê

ku wê demê bi xêra hersî romanên wî, ku li dû hev li bajarê rûniştina wî Stockholmê derketibûn, navdar bûbû. Tevî dema wî ya kêr û bûha, me hev li komela Kurdî li navenda Uppsalayê dît. Ez bi pismamê wî re giham komelê û yekser çavên min li ciyê ku Mehmed Uzun lê rûniştibû, ket. Hêdî hêdî ew hema rabû ser xwe û destê xwe yê parûmkirî, giran û sar, dirêj kir, da ku ez silavê lê bikim, an jî belkî maçî bikim.

Sarbûna vê hevdişina me ya mîna sarbûna wê salê, ji hevdişinên me yê piştîrê yê germtir bû bîranînek; bi taybetî ji ber ku nivîskarê me yê mezin gelek caran serdana bajarê me yê biçûk dîkir, ew jî ji ber girêdana wî ya bi xuşka hevalê min Ferman re. Carinan, bûk û zavayê kêfxweş serdana min di odeya min a biçûk a li qiraxên navenda bajêr de dîkir. Di odeya min a pepûk de tenê textek û maseyek ji bo nivîsandinê û yeke dî jî ji bo “mêvandariyê” ligel kursiyekî hebûn; ev kursiyê entîke serbilind bû, ji ber nivîskarê me ji bilî wî tiştekî dî nedît, ku qama xwe ya dirêj li ser bitewîne. Wê demê, ez bi têbîniyên wî yê li ser karikaturên min ên nû kêfxweş dibûm, ev karikaturên ku yek bi dû ya dî de di nav destên wî de diçûn û dihatin: “Tu çima xwe ji bo nîgarkêşîya avî û zeytî vala nakî, çimkî ew ji bo mirov û afirandinê yê herî temendirêj in?”, hevalê min î nivîskar ji min re got, û li ser rûyê wî bêhn-tengiyekê xwe nîşan da, ku dibe ku sedema wê jî karikaturên min ên li ser bûyerên siyasî yê wê demê bûn. Di hundirê xwe de, ez jî di heman nerîne de bûm, çimkî di nerîna min de jî siyaseta bûbû warekî gemarî. Her wiha ez di wê nerîna tal de bûm, ku hişmendiya tevayî ya ramana karikaturê hema di civateke pêşketî min ya swêdî

de jî peyde nedibû; îcar çawan li cem Kurdên me, yê ku gerek ew karikatur bala hişmendiya wan ji bo hebûnê kişandiba. Û ji bo ku camêr nerîna xwe ji min re balkêştir bike, ji min re pêşniyaz kir, ku ez komek ji motîvan ji bo romana wî ya nû amade bikim û got ku ew di serdana xwe ya bê de ji min re destnivîsa wê bi xwe re bîne.

Navê romana Mehmed Uzun, ku di nav xebatên wî de ya çaran bû, “Rojek ji Rojên Evdalê Zeynikê” bû. Rûpelên destnivîsa pêşî ya vê romanê hîn jî di tariya yek ji dircên nivîsgeha erşîva min de ne, li kêleka rûpelên dî ku nîgarên min li ser wan in, ku di wê romanê de wekî motîv hati-bûn bicihkirin. Hîn jî kêfxweşîya nivîskarê me ji ber wan motîvan di bîra min de ye. Her ku li yekê ji wan dinerî, geş dibû û di dema ku dida destên du mêvanên dî de, ku pê re hatibûn cem min, ji min re got: “Ew çêtir dikarin giyanê Kurdî û siruştê wê gewde bikin, çêtir ji wan motîvên ku Abidîn Dîno ji romana Yaşar Kemal a bi navê “Destana Çiyayê Agirî” re çêkiribûn.” Uzun ev yek got, ji ber wî berî niha wergera Kurdî ya vê romanê dabû min, ku nîgarên orijînal ên hunermendê tirk Dîno tê de bûn.

Vê pesindanê diviyabû mirovekî kêfxweş bike, bi ser de jî yekî wekî min, di wê demê de. Ji bo min şanaziyek bû ku navê min î belengaz dê li bin nîgarên rengînkirî di romana nivîskarê me yê mezin de bin. Lê piştî ku roman li Stenbolê hate weşandin, min dît ku “bêhemd” navê min ji romanê hatibû avêtin, wek ku nivîskarê me ji min re gelek caran sund dixwar û îdîa dikir. Di romanê de tenê navê kesê ku berga pirtûkê amade kiribû, hatibû nivîsandin. Bi vê yekê şanaziya min çû ji kesekî dî re!

Rastiya meselê ji min re bi zelalî ji aliyê hin dostên min ên li ser fen û fûtên “wêjeya koçberiyê” li Swêdê agahdar ve hate eşkerekirin. Bi kurtî, di wê demê de adet bû ku dezgeha bi navê Kulturråd (Encumena Çandî) li gorî mesrefa pirtûkê pere didan nivîskaran; ferq nedikir bê pirtûk bi zimanê swêdî yan jî bi zimanên kesên koçber bûya. Her wiha ji bo her kesê ku di amadekirina pirtûkê de beşdar dibû yan jî jê re wêne û berg amade dikirin, pere dihatin terxankirin. Ango mafên min ên diravî ji bo motîvên min ên di wê romana Uzun de bû, ku dawîya dawî “bêhemd” ket. Lê ji bo ku ez di vê nivîsara xwe de careke din behsa vê meselê nekim, vê bûyerê tu bandor li ser têkiliya min a bi nivîskêr re yan jî li ser nerîna min ji wî re nekir. Der barê hunera nîgarkêşiyê min xwe tim wekî yekî ku tu têkiliya wî bi karê pisporiyane ve tune ye, didît. Ji ber vê yekê, min tu carî ji bo berhemên xwe yên hindik ku min ji vî dostî yan yê dî re amade dikirin, pere nexwestine.

3

Dûrî wan fen û fûtên veşartî ku me behsa wan kir, hîn gelek tiştên aşkera di danûstendinên Mehmed Uzun de hene ku mirov dikare behsa wan bike. Dibe ku şîkbûna wî, ku me di destpêka vê nivîsarê de behsa wê kir, dihêle ku ew çavên kesên li dora xwe di hevdişîna pêşî de bikişîne ser xwe: hilbijartina wî ya berdeham ji simokîngê reş û papiyona spî re wekî cil, dihêle ku mirov bifikire ku ew ji bo bidestxistina xelata Nobel a wêjeyê yan jî ji bo tiştêkî dî tim amade ye! Divê mirov bêje, ku camêr ji ber têkiliyên wî yên şexsî bi kesayetiyan swêdî yên çandî û siyasî yên giring re, diviyabû here bihatirîn xwaringeh û qehwexaneyên li paytexta Vîkîngan, ku hilbijartina cilên fermî pêwîstiyek bû. Lê belê nivîskarê me berê xwe daba ku derê jî, zimanek wî yê nerm û munasib hebû,

bêyî ku têkeve mijarên kûr û giran; bi gotineke dî: tiştê ku zora wêjevanên di dema wî de dibir, gelek caran ne bêhtirî dîtineke taybetî yan jî kuxikeke çêkirî ya Uzun bû.

Ji ber ku ez bi xwe mirovekî ne qure me, têkiliya min bi nivîskarê mezin Uzun re xweş bû. Ez her wiha îdîa dikim, ku ji nav tevaya Kurdên Suriyê yên ku wî ew nas dikirin, wî gelek qedrê min digirt, ku ji bo min zêde bû, bi taybetî dema wî di mala xwe ya biçûk û şîk de ya ku wê demê di kolaneke taxa Sundbyberg de bû, pêşwaziya min kir. Sedema ku ez li vê derê li xwe mikur tîm, ku ez ne hêjayî wê qedirgirtina wî ya Uzun ji min re bûm, ew e ku yek ji pêşwaziyên wî ji min re û her wiha bêhawebûna min a wê carê hate bîra min. Di şevbihêrka me de, du dostên me yên sextekar, ku pismamên rast ên sulaleta roviyan in, dest pê kir, ku bi şeweyekî beloq pesinê nivîskarê me bidin, ku hişt ku kefa bîraya ku wan yek bi dû ya dî de vedixwar, ji devê wan derkeve. Û ez, feqîrê Xwedê, di ciyê xwe de bédeng mabûm. Mêvandarê me berê xwe da min û bi tinazi ji min pirs kir: “Ha, keko, te nerîna xwe ya giranbiha li ser romanên min negot?” Piştî wê bédengiyê, min dest pê kir ku ez li ser serê camêr bifelsifim û min jê re li gorî xwe çend şaşitiyên di romanên wî de bi nav kirin. Jixwe ne hewce ye ku ez bêjim ku min bi wê xwîntaliya xwe di xaka camêr de koland. Vê yekê bêhna wî teng kir û bû sedema zerbûna rûyê wî. Lê wekî her car, wî karibû bi xwe û tiştên di hundirê xwe de bi gotinan dernexist derve. Lê min ev gotin di rûyê wî de xwendin: “Ma qey tu kî yî, ta ku tu berhemên min rexne dikî?”

Lê rojekê ji rojan, bi hêviya ku agahiyên taybetî li ser Salih Beg Bedirxan - ku yek ji ronakbîrên kurd di destpêka sedsalên bîstê de bû û piraniya dema zaroktî û ciwaniya xwe li Şamê derbas kiribû û mala malbata wî li taxa “Suq Sarucê” ya arîstokratî bû - li cem min hebin, telefona min kir û bi nermahî û cireke xweş bi min re axivî. Bîranînên Salih Beg Bedirxan bi tirkîya osmanî hatibûn nivîsandin. Keça wî Rewşen Xan ew veguhestibû tirkîya nûjen. Ez bawer im ku Mehmed Uzun di serdana xwe ya bo Suriyê de ew bîranîn ji wê stendibûn. Bi her hal, hingî min jê xwest ku ew du rojan bide min, heta ku ez di “arşîva mirinê” ya Kurdî de bigerim! Û dema bû wext, nivîskarê me ji ciwanmêriya xwe ji mirovekî xwe yê li Uppsalayê

xwest, ku min bi tirimbêla xwe bibe Stockholmê. Û li wê derê di mala Uzun de, ji nişka ve nivîskarek kurd ê di li wir bû, navê wî Koyo Berz bû, ku helbestan û tiştên di bi zaravê zazakî dinivîsîne. Berz jî hingî yek ji nişteciyên Uppsalayê bû. Çend roj piştî hevdîtina me ya li Stockholmê, wî bi dengêkî tije kîn ji min re got: “Keko, tu dizanî ku agahiyên ku te ji bo Mehmed Uzun dabûn hev û wî çar rûpelên kompûterê bi wan dagirtibûn, niha wekî jêrenotên rêzexekekê di rojnameya “Ozgür Gundem” a li Stenbolê têne weşandin? Lê tenê navê wî hatiye nivîsandin û heta bi gotineke spasiyê jî ji bo te tune ye, tu yê ku te ew agahî dabûn wî.” Bi rastî ez li ser wê meselê jî nesekinim. Û min her wiha nehişt ku ew tu bandorê li ser hevaltiya min bi nivîskarê me yê mezin re, ku navê wî roj bi roj mîna miha cejnê mezintir dibû, bilîze.

Ez dikarim li vê derê piştrast bikim, ku ez tu carî nefikirîme ku ez hevaltiya xwe ya bi Mehmed Uzun re yan jî bi kîjan kesekî di re be jî ji bo armancine şexsî bi kar bînim. Lê tê bîra min, bê çawan ew carekê behetî û ecêbmayî ma, dema min jê re got ku ez ê helbestên xwe di pirtûkekê de biweşînim. Awirên çavên wî bi vê wateyê dibiriqîn: “Nîgarkêşî û dîrok û helbest jî... bi rastî te zêde kir!” Piştî dest bi vinvinê kir, bêtî ku ez fêmbikim bê çî dibêje. Di wê demê de, Uzun di “Encumena Çandî” de berpîrsê beşa Kurdî bû. Ev dezgeh e ya ku erêkirina ji bo piştigiriya diravî ya weşandina pirtûkan li Swêdê dide. Min gelek caran dibihîst, ku vî berpîrsê çandî pirtûkên hin hevalên xwe yên bi zimanê Tirkî xistibûn listeya pirtûkên Kurdî, bi hinceta “naveroka wan ên neteweyî” Ji bo mesela weşandina pirtûka min a helbestan –ku bi zimanê erebî hatine nivîsandin– hevalê min tişteke negot, ji ber ew exlaqê min baş nas dike.

Heta ku dawî ew roj hat, a ku min tê de ji bo nivîskarekî me yê ji Kurdistana Iraqê qelsbûna xwe li hemberî hevalê xwe nîşan da. Hevalê min Faruq Hefîd yek ji nîfşên pêşî yên xwendekarên kurd bû, ku burseke xwendinê ji bo xwendina li zanîngehên rojhilatê Ewropayê standibûn. Wî xwendina xwe di salên hefteyî yên borî de li Hingariyayê qedandiye. Nameya wî di warê ênografiyê de bû. Bi kurtî, camêr ji min xwest ku ez bi hevalê xwe yê berpîrsê beşê Kurdî re biaxivim, da

ku jê bipîrsim bê ma wî çî bi pirtûka wî ya bi ser navê “Rêberê Mûzexaneyê Silêmaniyê” kiriye, ku wî xistibû nav destên “Encumena Çandî”. Tiştê ku li ser telefonê ji devê nivîskarê mezin Mehmed Uzun kete guhên min, dengvedana wê hîn di guhê min de ye: “Keko, ma qey ji te re gotine ku Swêd banqeya bavê me ye?!”

4

Min tu carî îdîa nekiriye ku ez karim bi zimanê Kurdî, zimanê dayika xwe, binivîsînim. Lê ez kawik bûm dema min guh da çend hevalên xwe û hewl da ku bi Kurdî binivîsînim. Bi rastî jî hewildaneke kurt bû di salên notî de, dema ku –bi kêmanî li gorî temaşevanê min– payîza temen di asoyên dûr de xuya dikir. Lê tevî kawikbûna wê hewildanê, wê hişt ku kurdiya min bi gotinên nû yên cuda dewlemend bibe, ji bilî xurtbûna xwendina min a bi zimanê çiyayê me yên berz. Yek ji wan xwendina romana “Destana Çiyayê Agirî” ya Yaşar Kemal bû. Tevî ku wergêr di warê wêjeyî de ne naskirî ye jî, lê nivîs bi şeweyekî balkêş derbasî hestên min bû. Vê yekê hişt ku ez pirtûka xwe di rêya postê re bişînim ji hevalekî xwe yê li Şamê re. Ev hest di xwendina min a romanên Mehmed Uzun de qet peyde nebû; Uzunê ku bi taybetî têkiliyên xwe yên şexsî yên bi Yaşar Kemal re baş bi kar dianîn, da ku produktên xwe yên wêjeyî bi taybetî li Tirkîyê bide belavkirin. Ji bilî nepeydebûna xweşiya xwendinê, zimanekî Uzun yê tevlihev jî peyde dibe; ev zimanê nivîskêr ku ew qasî tevlihev bû, ku min tim ji hevalên xwe re digot, ku zilmeke mezin e, ku ew bi zimanê dayikên me yê Kurdî bête muqarenekin; ev dayikên ku hema bêje nexwende bûn! Û ji bo ez tiştên ku min li ser romana Yaşar Kemal a wergerandî bo Kurdî nivîsandine, piştrast bikim, ez dibêjim ku çendîn hin kesan îdîa dikir, ku zimanê me yê dayikê qasî ji ber qelsbûna wê û kêmbûna peyvên tê de nikare bibe zimanek wêjeyî, divê mirov bipirse bê çima romanek mîna “Destana Çiyayê Agirî” xweşiya hevîkirî pêk tîne, tevî ku ew hatiye wergerandin bo Kurdî; ev zimanê ku nikare xweşiyekê bide te, dema tu romaneke Mehmed Uzun dixwînî.

Ji ber vê yekê, mirov fêmbike, ku nivîskarê me nehişt ku romanên wî ji Kurdî bêne wergerandin bo Tirkî û swêdî, ku ew bi herdu zimanan jî dizane. Lê wî xwe li vir û wir pir westand, da ku romanên wî bêne wergerandin bo zimanine di û bi

taybetî yên frensî û elmanî. Li gor ku ez dizanim, ew difikirî ku êdî pirtûkên wî ji wan zimanan bêne wergerandin bo swêdî, wekî minak ji elmanî. Û bi rastî jî ev yek piştî wilo hat. Ger nivîskarê me xwestiba, wî dikari bihêle ku pirtûkên wî yek bi dû ya di de bêne wergerandin bo swêdî; ev jî ji ber naskirin û têkiliyên wî yên civakî yên berfireh. Lê nepêkanîna vê yekê rovîtiya wî nîşan dide; ji ber ew ji her kesî bêhtir dizane bê nivîsên wî çi qasî hêja ne!

Mînaka navdariya ku Mehmed Uzun wekî nivîskarekî kurd li ber dergehên “cîhanê” bi dest xistiye, nîşana zîrekîna wî ya çêkirin û bikaranîna têkiliyên civakî ye. Her wiha “êtîkêta” derve ya kesayetiya wî ya bi heybet ligel girêdana mezinkirinên beloq bi navê xwe wekî “dahênerê romana Kurdî” piştigiriya vî tiştî kirin. Û em ji bîr nekin ku siyaset wekî karekî berxwedanê yê rewa ji bo Kurdan wekî miletekî dagîrkirî û parçebûyî, gelek nivîskarên me ew ji bo warekî ku xwe li pişt veşêrin, bi kar anî, da ku navdariyekê bi dest xînin, ku wan bi rastî karib wê çêbikin, bi xêra propagandaya siyasî ya ji bo doza wan di cîhanê de, ne bi qîmeta rast a nivîsên wan ên afirandî. Û qet ne ji nişka ve bû, ku yekemîn “nivîsa” Mehmed Uzun ku ji bo zîmanekî di yê Ewropî hate wergerandin, nivîsareke siyasî bi sernavê “Bigirî welatê ber dilê min” bû, ku derbarê bobelata koçberiya bi milyonan ji Kurdan bo sînorên welatên cihranên Iraqê bû, piştî Şerê Kendavê yê Duyemîn di sala 1991ê de û têkbirina serhildana millet li dijî rêjîma Sedam. Nivîskarê me her wiha sempatiyên Rojavayê ji bo doza gelê wî li Kurdistanê Tirkiyeyê ji bo navê xwe yê wêjeyî bi kar anî. Ev yek tevî rastiya ku her kes nas dike, ku Mehmed Uzun bi xwe di hevpeyvînên xwe yên rojnamevanî û televizyonî de –bi taybetî bi dezgehên Swêdê re– qet bal nedikişand ser wê êşê, û ev yek tim bi hincetine vala şirove dikir, ew jî neqebûlkirina wî ji berxwedana çekdar li wan herêman Kurdî. Heta di vê meselê de jî wî bi zanebûn dihişt ku bi giştî helwesta wî ne dûrî ya Rojavayê be, ku li dijî wê berxwedana çekdar bû.

Xala herî balkêş di rêzexekekê fen û fûtên Uzun de ew bû, dema nivîskarê me derket pêşîya medyaya cihanî û îdîa kir, ku di dema mayîna wî ya li Tirkiyeyê de ya ku salekê dirêj kir, ji aliyê “Terorîstên kurd” ve gef lê hatin xwarin.

Em niha Mehmed Uzun bi bîr tînin û ew -li gorî nûçeyên çapemeniyê– hatiye şandin bo Emerîkayê, piştî ku rewşa wî ya tenduristî ji ber nexweşiya şêrpencenyê xerabtir bûye. Ez wî bi bîr tînim û ev nûçe bi ser min de hat wek ku tarîbûna payîzê bi ser temen û bîranînên wî de hat. Ne hewce ye ku ez li vir bêjim, bê çi qasî ez ji ber nexweşiya hevalê xwe yê nivîskar diêşim; tevî ku hin kes wê gazinan ji vê rexneya min a dijwar bikin. Wêneyê wî yê dawî ku di medyayê de hate weşandin, tev li bîranînên min bi xwe diyê wî re bû: Dibe ku ev cara pêşî be, ku Mehmed Uzun ne bi cilên xwe yên spehî, yên bi rastî şiq, xuya dike; ew ê ku kirasê nexweşiyê yê zer li xwe kiriye, û yê ku awirên wî yên xemgîn bi kamerayê hatine kişandin, û em jî –heval û mirovên wî– wan di rêya wê re bi çavên xwe dibînin.

Ne ji mafên min bû, ku ez di dema dîtina wêneyê nûçeyê pê re de gumanê bikim ku ev tişt jî yek ji “listikên” ji bo navdariyê be, ku bi navê camêr ve hatine girêdan. Di wê demê de nehat bîra min ji bilî ramankirina bi wî giyanê tarî, yê ku Selîm Berekat di dîwana xwe ya helbestê “El-Methaqîl” de wekî “bavê valahiyê” bi nav dike, giyanê di-jmin, ê gumanok û serserî, yê rûreş – wekî ecelê bê çare.

BÎRA QE- DERÊ

Rêzan Tovjîn

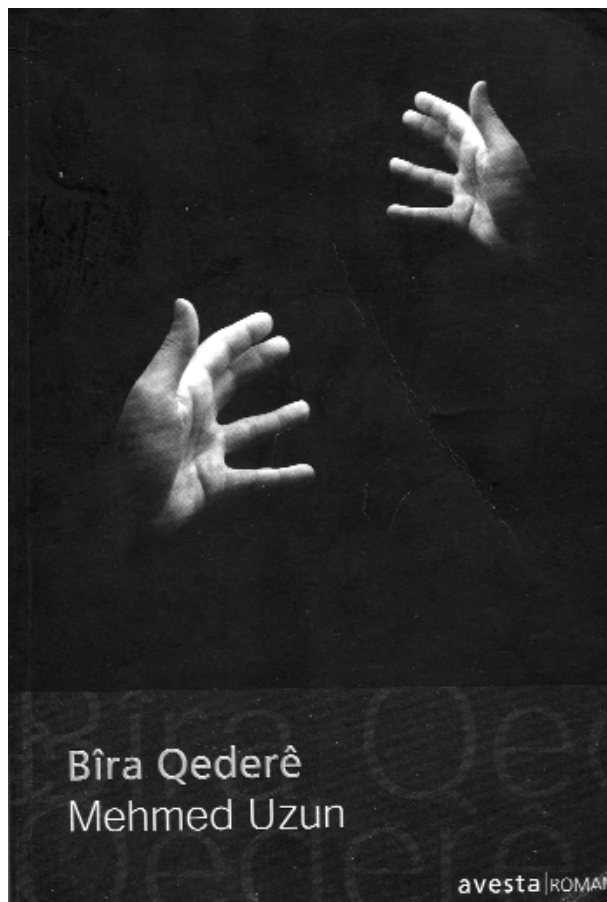
Romanên Mehmed Uzun Siya Evînê û Bîra Qederê bandoreke zêde li ser min kirin. Jixwe min di jiyana xwe de cara yekem romeneke bi Kurdî xwendibû, Siya Evînê. Hîn jî di çavên min de ziman, honandin û teşeya van her du romanên ji mijara wan ne girîngtir e. Memduh Selîm Beg û Celadet Elî Bedirxan di mejiyê min de bi saya van her du romanên vejayan.

Bîra Qederê jî romaneke dîrokî ye. Jiyanê Celadet Elî Bedirxan ji dayikbûna wî heta gorbihuş dibe tîne zimên. Dema min nû xwend ez bêhtir di bin bandora feodalîzmê de bûm. Gelekê hêrsa min bi Mehmed Uzun hatibû. Min gotibû “Uzun lehengê xwe, angî Celadet wekî berdûşekî nivîsiye.” Lê ev bi tenê bandora feodalîyê bû. Dûre bi qasî 10 salan min dît ku gelek rewşenbîrên kurd li ser Celadet tiştên xweş nabêjin. Wê demê ew gotinên wan û vegotina Bîra Qederê di serê min de Celadet ji derekê danî dereke din.

Di Bîra Qederê de êdî Celadet jî girîng e û honandin, teşe û zimanê romanê jî girîng e. Lê ji bo nîrxandina romanekê em ê jiyana rastî û ne rastî ya Celadet deynin aliyekî.

Pêşî divê em ji muhafazekariya romanê dest pê bikin. Wekî hemû romanên Mehmed Uzun, Bîra Qederê jî bo ziman û nêzîkatiyeke muhafazekarî hatiye nivîsîn. Ji qalibê hevokan, heta bi dubarekirina wan, ji dubarekirina hevokan heta bi hîlbijartina bêjeyan hewayeke wisan heye. Uzun di romanên xwe de tu caran serî hilnedaye jixwe. Tu caran şûr li dîwaran nekişandiye. Nexwestiye xwe bike Don Kîşot. Di feraseta romanên wî de jî wisan e.

Di Bîra Qederê de ev çawan derketiye holê: Dubarebûna bêjeyan... Mînak “Berf, berfeke gir... Berfeke sar, berfeke demdirêj dibare.” Ev teşe li

cîhanê ji aliyê gelek romanûs û çîroknûsan ve hatiye bikaranîn. Hinekan bi muhafazekarî, hinekan jî tenê ji bo xweşîkiya hevokê bi kar anîne. Uzun di Siya Evînê û Bîra Qederê de bi zêdehî, di romanên din de jî bi awayekî belî bi kar anîye. Helbet ev tenê nabe sedema vê nîrxandinê.

Li aliyê din dubarebûna hevokan heye. Ne ji ber ku zimanê wî ne dewlemend e, bi rastî ji ber ku ew naxwaze hinek gotinan bi kar bîne wisan dibe. Her wisan di hîlbijartina qalib û bêjeyan de jî wisan kiriye. Mîrov dikare vê nêzîkatiyê bi du awayan binîrxîne. Yek: Uzun naxwaze dîrî zimanê gel bikeve. Dixwaze romana wî ji aliyê piraniya gel ve bête xwendin û qebûlîkirin. Dîtirse ku bi gotinên nû û yên li her herêmê nayên bikaranîn xwe ji xwendevan bi dîr bixe. Du: Derdekî Uzun nîn e ku bi romanên xwe kurdiyeke pak û paqij derxe holê, ji gotinên Erebi, Farisî, Tirkî û Îngilîzî ve-qetîne û Kurmanciyê nû pêşkêş bike.

Ev her du nîrxandin jî di encama xwe de muhafazekariyê didin der.

Ji aliyê teşeyê ve di Bîra Qederê de wekî ku tê zanîn Rojnivîsk hatiye bikaranîn. Mirov xwe di nav rûpelên rojnivîska Celadet de hîs dike. Di vê ceribandina xwe de jî serkeftî ye. Ev teşe jî li cîhanê berê hatiye bikaranîn. Heke Uzun ev teşe hilnebijarta dê nikaribûya me têxe nav rojên Celadet û rûhiyata wan rojan vejîne. Dîsa jî Uzun beşên rojnivîsê û beşên ji zimanê xwe ji hev cuda kiriye û nexwestiye hilma romana modern ji ser here.

Di Bîra Qederê de divê em Uzun ji aliyekî ve pîroz bikin. Ji bo lêkolîna ku ji bo vê romanê kiriye. Gelek nivîskarên cîhanê ku romanên dîrokî dinivîsin, dema lehengê xwe di bajarekî kevin re derbas dikan, navê kuçe û kolanên wê demê jî tînin ziman. Dema ku leheng diçe xwaringehê navê xwarinên wê demê dihejmêrin. Dema ku cilekî li xwe dike navê parçe û qumaşên wê demê û taybetiyên wan vedibêjin. Uzun jî mecbûr bû ku di romaneke wisan dîrokî de agahiyan berhev bike. Çûn û hatina wî ya di vî warî de parçeyekî nivîskariya wî ya girîng e.

Ev taybetiyên baş ên nivîskariyê ne. Hinek taybetiyên nivîskariyê jî hene ku ku di nav her gelekî de cuda ne. Mînak di nav romanên tirkî de her tim jinên kurdan di bin mîrên tirkî de ne. Tirk pêşketî ne û jinên kurdan xwe li wan digirin. Di romana Bîra Qederê de jî jineke Xirwat di bin mîrê kurd de ye. Em bêjin di jiyana rastî de wisan çêbûye û Uzun jî ew aniye ziman, çawan be romaneke dîrokî ye. Lê dema mirov bifikire, çima di nav nivînen her duyan de ew qas teferuat hene û di nav nivînen Celadet û Rûşen xanim de ew qas teferuat nîn in. Gelo ji ber ku jineke kurd bû Uzun wisan nekir. An ji ber ku Canan ne kurd bû Uzun dilê Celadet lê rihet kir?

Celadet di nav rêxistina Xoybûnê de bû. Gelek rewşenbîr rexne dikan ku wî pereyê xebatan û rêxistinê dibir li kêfa xwe xerc dikir. Li otêlan diket hembêza Cananê. Ji ber vê yekê jî pevçûn çêbû û Celadet êdî guhê xwe ji ser xebatên siyasî da alî.

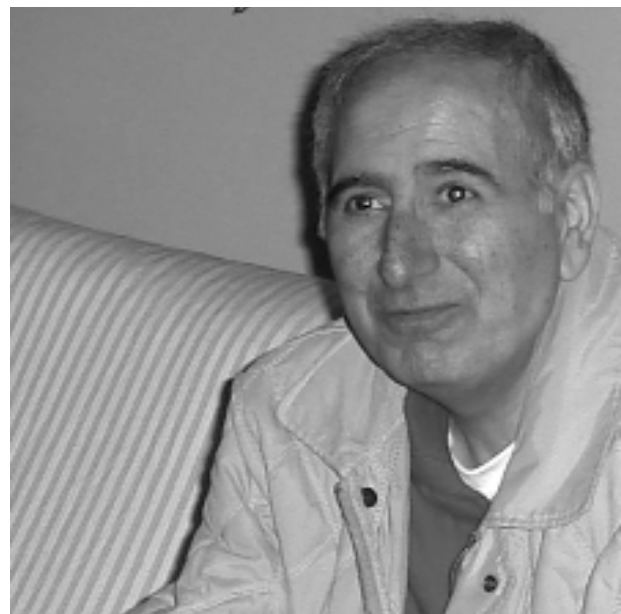
Berî ku mirov ji mijarê dûr bikeve, divê em careke din bipirsin ku çima têkiliya Canan û Celadet ew qasî mohra xwe li romanê dixin. Bînin bîra xwe ku di romana Hawara Dîcleyê de jî şervaneke kurd bera bin mîrekî tirk dide. Ev her du jî klasîk in.

Taybetiyên nivîskarên welatan in. Heman taybetî li ser Uzun jî xwe xuya kiriye.

Wekî di destpêkê de jî hate vegotin, ev jî parçeyekî muhafezekariyê ne. Uzun di romanên xwe de şûr li diwaran nekişandiye. Xwe nekiriye Don Kîşot.

Di Bîra Qederê de teferuatên nav nivînan jî zêde hatine bikaranîn. Dema ku em dibêjin “zêde” bila em nekevin şûna muhafezekaran. Ne ku em dibêjin têkiliyên zayendî divê di romanên de ew qasî vekirî neyên nivîsandin. Li cîhanê bi hezaran romanûsan bi armanca firotina romanê ev yek bi kar anîne. Têkiliyên zayendî di romanê de wekî bazarkirina jinê hatine pêşkêşkirin. Tiştê ku divê em li hember derkevin ev e. Di Bîra Qederê de jî têkiliya Celadet û Canan ne têkiliyek wisan e ku were destekkirin, an mirov jê re bêdeng bimîne. Heke mirovek bi miroveke/î din re be û bi awayekî veşartî bi hinekî din re be ev ne tişteki exlaqî ye. Ev ji bo her kesî derbasdar e, hem jin hem jî mîr. Ji ber vê yekê têkiliya Celadet û Canan ne têkiliyek divê were destekkirin. Wê demê mirov dibêje “Gelo Uzun hema ji bo ku têkiliyên cinsî di romanê de derxe pêş û bala xwendevan bikişîne, wisan kiriye?”

Romana Bîra Qederê heta niha ji aliyê gelek kesan ve hatibû nirxandin. Ji lew re min hin tişt anîn ziman ku berê kesî neaniye ziman. Hem ji bo dubare çênebin, hem jî ji roman bêhtir bête veçirandin.

444 0 001

el Diyarbakır

VENİ Vİ

HASTA

444

Öz

ZIMANEK GELEKÎ (NETEWEYE KÎ) DIAFI- RÎNE

Yaşar Kemal /

Ji Tirkî Werger: Mem Mîrxan

Mehmed ji bo min hostayekî mezin ê zimên e. Ne tenê hostayê zimanekî ye. Zimanê ku em jê re dibêjin zimanê edebiyatê, zimanê romanê heye. Her nivîskarek, zimanê xwe diafirîne. Mehmed yekem romana modern a Kurdî nivîsandiye. Yên ku berhemên dişibine romanên bi Kurdî dinivîsîn helbet gelek hene. Lê yekî weke Mehmed hosta, nav û dengê wî li cîhanê belav bûye, zêde tune ne. Îro zimanê Kurdî bi Mehmed dest pê dike. Zimanê romanê, avakirina zimanekî ye. Zimanê romanê, zimanê helbestê avakirina zimanekî ye. Vî mirovî li Anatolyayê, zimanê ku bi salan hatiye qedexekirin roman nivîsand. Bi vî zimanî hostayek derket, bi Kurdî, got; bi vî zimanî mirov dikare romaekê binivîsîne û romanên herî bedew nivîsandin. Mehmed nişan da ku mirov bi Kurdî dikare bi hostatî romanekê binivîsîne.

Ez jî kurd im. Lê belê ez ne nivîskarekî kurd im. Şansekî min ê weke Mehmed çênebû. Li Tirkîyê gelek wêjenas derketin. Nazim Hîkmet derket, Saik Faik derket. Gelek mirovên din jî derketin. Lê di Kurdî de tenê Mehmedek derket. Yê Tirkîyê jî tenê Mehmedekî wê heye. Ji bo min jî, Mehmed nîrxê herî mezin ê edebiyatê ye. Em rûmetên xwe, nîrxên xwe nas nakin. Yên li Tirkîyê ne jî nizanin. Tirkîye, rûmetê nade yê

ku zimanê me afirandin. Ku Mehmed hate we-latekî; kurd dibe, tirk dibe, ereb dibe divê jê re rêz bigire, rûmetê bide.

Divê bê zanîn: Zimanek gelekî neteweyekî diafirîne.

Nîşe: Ji axaftina Yaşar Kemal a dema serdana Mehmed UZUN a nexweşxaneyê

ENCAM- NAMEYA KONFE- RANSA PARASTINA ZIMAN

Konferansa Parastin û Perwerdehiya Zimanê Kurdî ku di çarçoveya 4'emîn Rojên Wêjeyê li Diyarbekirê, di navbera 18 û 19'ê sermawezê de bi beşdariya 150 delegeyan pêk hat. Konferans ji aliyê Şaredariya Bajarê Mezin a Diyarbekirê û bi piştgiya saziyên ku xebata parastin û pêşvebirina zimanê kurdî dikin ve hate lidarxistin. Em encam-nameya konferansê pêşkêşî we dikin:

- Di konferansê de hate destnîşankirin ku meşandina polîtîkayên piştaftinê sêcekî mirovahiyê ye. Lewre ev polîtîka ji hêla beşdarên konferansê ve hatin şermezarkirin.

- Ji aliyê beşdarên konferansê ve hate destnîşankirin ku divê siyasatmedarên kurd siyaseta xwe bi zimanê kurdî bikin, lewre bang li hemû sazî, dezgeh û siyasatmedarên kurd hate kirin ku siyaseta xwe bi zimanê kurdî bikin.

- Beşdarên konferansê bal kişand ser çavnebariya li hemberî zimanê kurdî û ji ber bikaranîn û handana zimanê kurdî pest û pêkûtiya li ser şaredariyan şermezar kir.

- Delagasyona konferansê, pêşniyar li Hikûmeta Herêma Kurdistana Federal kir ku li herêma

Parêzgeha Duhokê û derdora wê ku zaravayê kurmançî lê tê bikaranîn perwerdehî bi zaravayê kurmançî be.

- Beşdarên konferansê diyar kir ku mafê ziman û çandê mafekî navneteweyî û demokratîk e. Li ser vê bingehe beşdarên konferansê bang li kurdên Tîrkiye, Suriye û Îranê kir ku li mafên xwe yên çand û ziman xwedî derkevin.

- Beşdaran destnîşan kir ku ji bo pêşketina ziman mercên aştî û aramiyê pêwîst in. Ji bo vê yekê jî konferansa me bang li hemû derdorên têkildar kir ku ji bo pêkanîna mercên aştîyane barê ku dikeve ser milên wan pêk bînin.

- Beşdarên Konferansa Parastin û Perwerdehiya Kurdî astengkirina televîzyon û weşanên kurdî yên mîna Roj TV, MMC û Komala TV wekî binpêkirina mafên mirovan û astengkirina zimanê kurdî dibînin û vê yekê şermezar dikin.

- Di warê fêrkirin û perwerdehiyê de divê ku alîkariyeke taybet ji bo kurdên Ermenistan, Başûrê Rojavayê welêt, re bê kirin.

- Beşdarên konferansê bang li saziyên sîvil û demokratîk ên li hemû herêmên ku kurd lê dijîn kir ku têkiliyên xwe yên civakî, çandî, hunerî û aborî xurt bikin da ku zarava û devokên kurdî ber bi hev ve werin û nêzîkî hev bibin.

- Di konferansê de girîngî û pêwîstiya Tevgera Ziman ji bo parastin û pêşvebirina zimanê kurdî hate destnîşankirin û bang li hemû gelê kurd hate kirin ku bi hemû îmkanên xwe beşdarî xebatên Tevgera Ziman bibin.

- Konferansa me bal kişand ser girîngiya jin û ciwanan a di parastin û pêşvebirina zimanê kurdî û xwest ku jin û ciwan risteke bi taybet di parastin û pêşvebirina zimanê kurdî de bigirin ser milên xwe.

- Konferansa me gihîşt vê encamê ku teknoloji heta niha ji bo piştaftina zimanê kurdî hatiye bikaranîn. Beşdaran xwest ku gelê kurd di parastin û pêşvebirina zimanê kurdî de bi awayekî xurt ji teknolojiyê sûdê wergire.

- Konferansa me rojanebûna rojnameya A. Welat

wekî gaveke dîrokî bi nav kir û xwest ku gelê kurd bi her awayî li rojname, kovar û weşanên xwedî derkeve.

- Her wekî di konferansa par de jî biryar hatibû girtin, konferansa me pêşniyar li Hikûmeta Herêma Kurdistanê Federal kir da ku gav bi gav ber bi serdestkirina tîpên latînî ve biçe.

- Konferansa Parastin û Perwerdehiya Kurdî bang li rewşenbîr û akademîsyenên kurd kir ku bi zimanê kurdî berheman bidin û li ser zimanê kurdî xebatên zanistî bikin.

- Beşdarên konferansê bang li dewletên ku kurd hemwelatîyên wan in kir ku hebûna zimanê kurdî nas bikin û ji bo parastin û pêşvebirina zimanê kurdî butçeyêke taybet veqetînin.

- Her çiqas li ber zimanê kurdî hinek astengî hebin jî, yê ku zimanê kurdî biparêzin kes û saziyên kurdan in. Tiştê girîng ev e ku kurd û kesên ku xwe kurd dihesibînin, berî her tiştî di jiyana rojane de, di danûstandinên bi her awayî de zimanê xwe bi kar bînin.

LI SER “SÊ ROJ Û SÊ ŞEV, DENG Û BÊJ”Ê ÇEND NOT

Cemil Oguz

Li Navenda Çanda Mezopotamyayê çalakiya “Sê roj, sê şev, deng û bêj” a dengbêjan rojên 8-9-10’ê berfanbarê li dar ket. Di çalakiya ku hem dengbêj, hem temaşevan, hem jî NÇM memnûn bû de gelek xalên balkêş derketin hole.

Di çalakiya dengbêjan ku tede qala çîrokên Dewrêşê Evdî, Mem û Zîn, Şêx Sêîd, Siyabend û Xecê, Têlî, Cewher Beg, Evdalê Zeynikê hatin kirin, denbêjêh kurd Seyîtxanê Boyaxçî, Salihê Qubînî, Îsmailê Sêlimî, Apê Bekir, Zahiro û Tahsînê Pasûrê bi çîrok û klamên xwe derketin pêşberî temaşevanan gelek xalên balkêş derketin hole.

Ji çalakiya Sê roj, sê şev, deng û bêj” hin not:

- Di sê rojên konserên dengbêjan de Zahiro bi dengê xwe, şekildayîna klam û gotinê ji dengbêjên din zêdetir serketîtir dixuya û derket pêş.

- Salona NÇM’ê ku di hin konseran re bi temamî tije bû, di hinan de nîvteje bû, di nav van temaşevanan de jî herî zêde ciwan balê dikişandin.

- Digel ku evçend meh in ji ber tadilatê salona NÇM’ê girtîbû û haya zêde kesî ji van çalakiyan nîn bû jî, vê xebatê hem li gor xwe bi têra xwe

temaşevanan kişand, hem jî kir ku reklama salonê ji bê kirin.

- Ev derket holê ku xebatên bi mijar, xebatên serketî balê dikişînin û dê bikişînin.

- Li ser sehnê, dema dengbêjek klam digot, te dît, bi awayekî destê wî bilind dibû û te ferq dikir ku silav dida yekî/ê yan jî silavê yekî/ê digirt.

- Di nav dengbêjan de her hurmet hebû. Kî biketa hundir, ewên din li ber radibûn. Ev yek hurmeta di nava kurdan a jiyana berê de jî nîşan dida.

- Ji klamên ku dihatin vegotin tam dihatin fêhm kirin an na nediyar bûn, lê du tişt jê diyar bû: Yek jê ji klaman zewq dihat girtin, yek jê ji klam hatin nasîn, hindik be jî çîroka wan kete ser ziman.

- Di nav sohbetên me yên li derve de dengbêj Îsmailê Sêlimî ku li Amedê, li Navenda Çanda Dicle Firatê berpirsê denbêjan e got ku di sala 2007’an de li Amedê Mala Dengbêjan vekin û li wir dê dersa dengbêjiyê jî bidin. Dê bikin ku nîfşê nû yê dengbêj derkevin holê.

- Dengbêj Tehsînê Pasûrî dazanîn ku ji bo ciwan bibin dengbêj divê xwedî jiyanê rast bin, bi çand û zimanê bizanibin, hema wisa ji xwe ber dengbêjî nabe.

- Hurmeta dengbêjan a li hember hev û li hember guhdar û temaşevanan zêde bû û peyvên "Ez xulamê te me", "Ez qurbanê rihê te bim" li hewa difiryan.

- Di sê rojan de hejmara muzîkarên NÇM’ê di nava temaşevanan de kêmbû.

- Sekna Zahiro ya li sehnê hakimbûna wî ya li sehnê û temaşevanan diyar dikir, carinan saniyeyekê-du saniye disekîn, bi vî awayî dikir ku zêdetir bal li ser bimîne, bala temaşevanan her li ser be. Ev yek jî serketineke din a wî bû.

- Kêmasiyên bernameyê jî ev bûn: Hin bername bi 15-20 deqîqeyan bi derengî dert pê kirin, her wiha di nav temaşevanan de lêdana telefonan jî kêmasiyeke din bû.

- Hem li ser sehneyê, her li derveyî sehneyê qet tîzbî ji destê dengbêjan neket. Ji aliyekê klam digotin û ew klam di nav guhên temaşevanan bi coşeke xweşik olan didan, ji aliyê din ve carinan dengê şîrgîna tîzbiya dengbêjan ku qet temaşevan aciz nekidir jî xwe digihand temaşevanan.

- Dê demê kî li sehneyê ba bila biba, dengbêjên din miheqeq di nav temaşevanan de cih digirtin, li wî temaşe dikirin, wekî ku rêgeza, "Li dîwanê heval bi tenê nayê hiştin" dianîn cih. Vê yekê kir ku temaşevan zêdetir ji wan hez bikin.

- Li dema konser û li derve yên ku makîneyên wan ên fotografan hebûn fotograf dikişandin, ên ku nîn bû, bi telefonên xwe fotograf dikişandin, wekî ku bikevin pêşbaziye...

- Dengbêjan hem ji ser sehnê, hem jî li derve bi gotin û tevgera xwe çend caran sipasî ji amadekarên vê çalakiyê Elif Kaya û Turan Yapıştırın re kirin.

- Denbêjên ku ji Amedê hatibûn bi şîd, ji dil gotina, "Ez dengbêjê Amedê me" dianîn ziman.

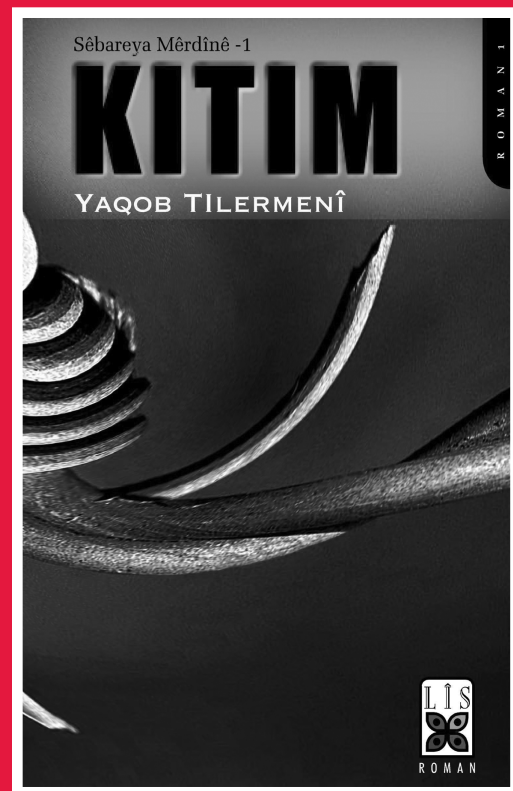
- Di nav klaman de nepixandina bûyerê pir zêde bû û vê jî dikir ku zêdetir klam balê bikişînin, ji wan bê hezkirin. Mînak: 1- "Du sal berê min maçekê lê dabû, ev du sal in ez bi firçe û mecûnan devê xwe dişom, her roj wext destmêjê digirim hê tema wê ji nav diranên min neçûye." 2- Li ser Şewata Sînemaya Amûdê klamê dibêje, dibê, "Her carê diket hundir, bi carekê de 10-15 zarok dikir hembêza xwe û ew dianî derve, lê cara dawî dîrek li serî wî ket...", 3- Dixwaze delalî, jîriya Nazê bîne ziman, dibêje, "Yeka wekî Nazê bikeve mala me, ez ji te re sond dixwim dewlet a me ye..." û hwd.

- Di sê rojan de 6 konser hatin li darxistin, hemû dengbêj beşdar bûn.

- Nebûna jinên dengbêj jî wekî pirsekê li holê ma.

- Temaşevan ji konseran memnûn bûn, organîzator memnûn bûn, dengbêj jî bi heman awayî. Memnûnbûna dengbêjan mirov dikare bi gotinên Zahîro ku ji me re gotin, bîne ziman: "Dema berê ez dihatim NÇM'ê, bi tirkî ji min dipirsîn, digotir,

"Tu kî yî?" vê carê bi kurdî xeber didan, xwedî li me derketin. Ger xebatên wisa zêde bibin dê dengbêjî têk neçe."

Ji Weşanên Lîsê

www.bername.net
BERNAME.net

Biha: 5 YTL

KOVARA KOMPUTER Û ÎNTERNETÊ

HEJMARA TAYBET : 1 SAL: SERMAWEZ 2006

PHP-NUKE BI KURDÎ YE

PHP-FUSION BI KURDÎ YE

FileZilla BI KURDÎ

UBUNTU LINUX'Ê NAS BIKIN

Ji bo cîhaneke nû û geş amade bin.
 Destê we nema ji komputera we dibe. Ev
 pergala pêşeroja we ye.

Nivîsbariya Azad çî ye?
 Kengî derket holê, çî
 dîke?

Ji bo ajan nekevin
 komputera te divê tu çî
 bikî?

Tu dikarî çawa malpera
 xwe bixwe çekî?

Mirov çawa gotarekê li
 Ensiklopediya cîhanê
 dinivîse?

OpenOffice.org

Ofîsa kurdî ji bo
 ceribandinê derket. Êdî
 kurdî bi gavên mezin
 pêşve dihere. Rastnivîsa
 kurdî li ser OpenOffice.org
 dê bibe şoreşeke mezin.

Mozilla Firefox

Di gera internetê de
 pirsgirêk namin. Firefox
 hem ewledar e, hem lezgîn e hem jî
 bi kurdî ye.

Karger çî ye ?

Komputergeran
 komeleya xwe ava li
 Amedê ava kirin. Êdî
 her roj wergera ber-
 nameyan tê kirin,
 kadroyên teknik tîn
 perwerdekirin.